معارف وزیرلیگی

اۉزبېک تیلی

توّقیزینچی صنف درسلیک کتابی

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هېواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

معارف وزیرلیگی

اۉزبېک تیلی

تۉقّیزینچی صنف درسلیک کتابی

۹- صنف

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹ هـ . ش.

کتاب مشخصاتی

مضمون: اؤزبېک تیلی درسلیک کتابی

مؤلفلر: تعلیمی نصاب اؤزبېک بؤلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

تېکشیرووچیلر: تعلیمی نصاب اؤزبېک بؤلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

صنف: تؤقّیزینچی

متن تیلی: اؤزبېکی

یوکسلتیرووچی: درسلیک کتابلر تألیفی و تعلیمی نصابی نینگ یوکسلتیریش عمومی ریاستی

ترقه‌تووچی: معارف وزیرلیگی عامه آگاه‌لیگی و روابط ریاستی

باسیلگن ییلی: هجری شمسی ۱۳۹۹

ایمیل آدرس: curriculum@moe.gov.af

معارف وزیری‌نینگ پیامی

اقرأ باسم ربک

بیزگه حیات بغیشله‌گن و اۉقیش و یازیش بوییوک نعمتی‌گه ایگه قیلگن تینگری تعالی‌دن منتدارمیز و الله‌ﷻ تماندین بیرینچی قتله اۉقیش پیامی نازل بۉلگن اینگ سۉنگی پیغمبر حضرت محمد مصطفیﷺگه کۉپ درودلر بۉلسین.

۱۳۹۷نچی ییلی، معارف ییلی نامیگه مسمی بۉلگن‌لیگی برچه‌لرگه معلوم دیر. شونده‌ی بیزنینگ عزیز مملکتی‌میزده تعلم و تربیه تیزیمی‌نینگ اَیریم بۉلیم‌لریده اساسی اۉزگریش‌لر کېلیشی ممکن. اۉقیتووچی، اۉقووچی، کتاب، مکتب، اداره و آته-آنه‌لر کېنگش اداره‌لری، افغانستان معارف تیزیمی‌نینگ اساسی و آلتی‌لیک عنصرلریدن حسابلنه‌دی و بولر مملکت تعلیم و تربیه‌سینی رواجلنتیشریشده مهم رول اۉینه‌یدی. بونده‌ی بیر مهم پیتده، افغانستان معارفی‌نینگ بوییوک عایله‌سی و باشچیسی، مملکت تعلیم و تربیه‌سی‌نینگ زمانوی تیزیمینی رواجلنتیریشده اساسی اۉزگریشلر یره‌تیش اوچون قرار قبول قیلگن.

شو اوچون، تعلیمی نصاب‌نی اصلاح و رواجلنتیریش، معارف وزیرلیگی‌نینگ مهم بیرینچی درجه‌ده‌گی ایشلریدن سنه‌له‌دی. درسلیک کتابلر کیفیتی، محتواسی و اولرنی مکتب‌لر، مدرسه‌لر و باشقه دولتی و شخصی تعلیمی اداره‌لرده ترقه‌تیش جریانی تۉغریسیده اعتبار قره‌تیش معارف وزیرلیگی‌نینگ دستورلریده بیرینچی اۉرینده دیر. بیزنینگ درسلیک کتابلریمز کیفیتلی بۉلمه‌گن صورتده، مملکتده تعلیمی پایدار هدفلرگه ایریشه‌آلمه‌یمیز.

یوقاریده‌گی ذکر بۉلگن هدفلر و بیر مهم تعلیمی تیزیم‌گه ایریشیش اوچون، مملکت بۉییچه برچه اۉقیتووچیلردن، اولرنی کېله‌جک نسل‌نینگ تربیه‌لاووچیلری صفتیده، التماس قیله‌میز که اولر اوشبو کتاب و محتواسینی عزیز باله‌لرگه اۉرگه‌تیش جریانیده هرقنده‌ی سعی و حرکت‌لریدن باش تارتمه‌سین‌لر و دینی، ملی و انتقاد فکرلی بۉلگن فعال و آگاه نسل‌نی تربیه‌لش اوچون کوشش قیلسین‌لر. اۉقیتووچیلر، هرکون ینگی تعهد و مسؤولیت پذیرلیک‌دن تشقری، عزیز اۉقووچیلرنینگ یقین کېله‌جکده افغانستان‌نینگ ثمره‌لی، متمدن و معمار خلقی صفتیده رواجله‌نیشی‌نی نیت قیلیب، درس بېریش‌نی باشله‌سین‌لر.

عزیز اۉقووچیلردن، اولرنی مملکت‌نینگ کېله‌جک اینگ ارزشلی سرمایه‌سی صفتیده، ایسته‌یمن که اولر فرصت‌نی قۉلدن بېرمه‌ی، اۉقیتووچیلرنینگ درسیدن ادب و احترام کمالی بیلن علم اۉرگه‌نیب، اولرنینگ بیلیمیدن تۉغری شکلده فایده‌لنسین‌لر.

آخرده، مملکت برچه تعلیمی ایش بیلرمانلری، تعلیم و تربیت دانشمندلری و اوشبو درسلیک کتاب‌نی تیارلش و ایدیت قیلیش اوچون جدی سعی و حرکت قیلگن تعلیمی نصاب بۉلیمیده‌گی فنی همکارلردن منتدارچیلیک بیلدیریب، اولرگه تینگری تعالی‌دن بو مقدس و انسان‌ساز یۉلده موفقیت‌لیک ایسته‌یمن.

بیر معیاری و رواجلنگن معارف تیزیمی‌گه ایریشیش و آزاد خلق‌لی آباد، آگاه و مرفه افغانستان آرزوسی بیلن.

دکتور محمد میرویس بلخی

معارف وزیری

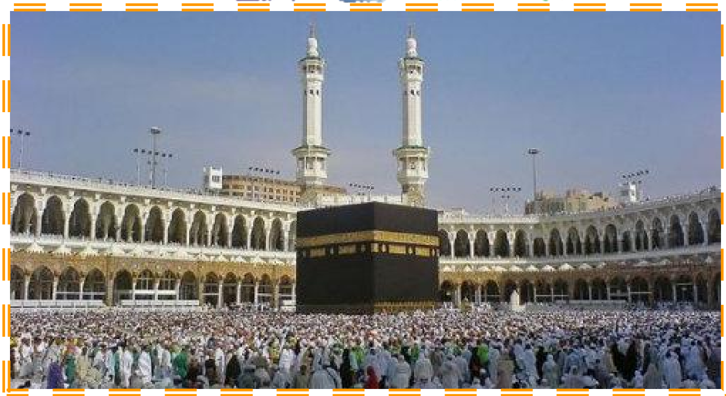
فهرست

بیرینچی درس

هدفلر:

۱- حمد، ثنا و صفت الله(جل جلاله) گه خاص‌لیگینی بیلیش.

۲- یاردمچی سؤزلر حقیده معلومات تاپیب ایشلته‌آلیش.

سؤراق:

نیگه تنگری تعالی گه حمد و ثنالر ایته‌میز؟

۲- تنگری تعالی گه قنده‌ی حمد و ثنالرنی اَیتیش کیره‌ک؟

حمد

اي حبیبینگ دین کیلیب حمـدینگـغه لا احـصی ثنا

اۆل چو عاجز بۆلسه، وصفینگ کیم قیـــلا آلغای ینا

کام و راحت دور سینینگ شَوقونگداغی انـدوه و غم

عیش و عشرت دور سینینگ عشقینگداغی، درد و عنا

گنج تاپسا منعم اۆلماس، کیمنی سین قیلسانگ فقیر

گنج بیرسه، مفلس اۆلماس، کیمگا سین بیرسنگ غنا

کۆنگلوم ایت معمور، مهرینگ بیرله، لیکن قۆیماغیل

نفـــس انـدا قیـلـغـالی، حرص و هوس، طرحین بنا

خسته کۆنگلومنی اۆزونگدین اۆزگادین، بیگانه قیل

اۆزگادیـن بیــگانـه قیـلـغـاچ، قیـل اۆزونـگا آشـــنا

ظلمت هجرانینگ ایچــره یـۋل آزیب سرگشته‌مین
اۋز اۋزونگ ســـاری هدایت شــمعی بیـرله اهــدنا
لطف ایتیب عشـاق ارا یــارب، نـوا قیـلغیـل نصیب
تا حســـینی نینگ مـقـامی بۋلســـــه بـو دار فنا
سلطان حسین میرزا بایقرأ «حسینی»

اساسی توشونچه:

برچه ثنا و صفتلر الله(جل جلاله) گه یره‌شه‌دی، هرقنچه الله(جل جلالـه) حقیده حمد و ثنـا اَیتیلسـه، اداغگه یتمه‌یدی. خوشلیک و قیغو بیره‌دیگن، بای و قشّاق قیلـه‌دیگـن هـم الله(جـل جلالـه) دیـر و تؤغری یؤلنی کؤرسه‌تیب، هدایت بیره‌دیگن هم الله(جل جلاله) دیر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی بیتلرنی معنا قیلیب، مضمونینی اوچ اۋقووچی نوبت بیلن باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین:

اي حبیبنگ‌دین کیلیب حمدینگغه لا احصی ثنا
اول چو عاجز بۋلسه، وصفینگ کیم قیلا آلغای یَنا؟
کام و راحت دور سینینگ شَوقونگداغی اندوه و غم
عیش و عشرت دور سینینگ عشقینگداغی درد و عنا

۲- اوچ اۋقووچی نوبت بیلن درس متنینی دکلمه شکلیده اۋقیسین، سۋنگ بیر اۋقووچی درس مفهومینی باشقه‌لرگه اَیتیب بیرسین.

۳- قوییده‌گی لغتلر معناسینی سۋزلیک‌دن تاپیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

لا احصی، منعم، حرص، اۋزگا، اهدنا، دار فنا

اوی تاپشیریغی:

حمد درسینی ایرکین ادبی نثرگه اۋزگریب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

یاردمچی سؤزلر:

مستقل معناگه ایگه بؤلمه‌گن، گرامر مناسبت‌لرینی بیلدیره‌دیگن سؤزلر، یاردمچی سؤزلر دېیله‌دی.

اؤزبېک تیلیده یاردمچی سؤزلرنینگ اوچ توری بار:

۱- کمکچی، ۲- باغلاوچی، ۳- یوکلمه

یاردمچی سؤزلر، قؤشیمچه‌لردن عبارت دیر:

بیلن، اوچون، تمان، و، هم، همده، نخواهد که، خلاص، چی، می

۱- کمکچی (ربط): آت یا که آتلشگن سؤزنینگ باشقه بیر سؤزگه (کؤپراق فعل‌گه) تابع‌لنیشی‌نی کؤرستووچی یاردمچی سؤزلر، کمکچی سؤزلر دېیله‌دی، مثلاً: اوچون، بیلن، تمان،...

مثال: اوکه‌م اوچون کتاب آلدیم. قلم بیلن چیرایلی خط یازدیم.

۲- باغلاوچی (عطف): گپ بؤلک‌لرینی و گپلرنی اؤز ارا باغلش اوچون خدمت قیله‌دیگن یاردمچی سؤز باغلاوچی دېیله‌دی. مثلاً: و، همده، هم، لېکن،........

مثال: ساعت سکّیزده مکتب زنگی اوریلدی، همده درس باشلندی. لېکن مېن بوگون کېچراق کېلدیم.

۳- یوکلمه: سؤزلرگه یا که گپلر مضمونی‌گه قؤشیمچه معنا قؤشه‌دیگن یاردمچی سؤز، یوکلمه دېیله‌دی، مثلاً: نخواهد که، خلاص، چی، می، کو، حتی،....

مثال: هرات‌ده تاریخی بنالرنی مېن کؤرگن‌من، سېن- چی؟

بیز حتّی دم آلیش کونلری هم ایش قیله‌میز.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش جایلرینی تۉلدیرینگ:

*– اي حبیبینگدین کېلیب................

اول چو عاجز بۉلسه،.................

*– کام و راحت دور سېنینگ..............

عیش و عشرت دور سېنینگ.............

۲– قوییده‌گی بَیت‌نی دقت بیلن اۉقیب، سۉنگ هر اۉقووچی اۉقیلگن بَیت حقیده بیلگن‌لرینی یازسین. کېین تۉرت اۉقووچی توریب، یازگنینی باشقه‌لرگه اۉقیب بېرسین:

گنج تاپسا منعم اۉلماس، کیمنی سېن قیلسانگ فقیر

گنج بېرسه مفلس اۉلماس، کیمگا سېن بېرسنگ غنا

۳– اۉقووچیلردن ایکّی کیشی، درس متنینی دکلمه شکلده اۉقیسین و ایکّی کیشی مفهومینی باشقه‌لرگه اَیتیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه سۉزلر اوچون آلتی جمله کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ.

ایکّینچی درس

هدفلر:

۱– حضرت محمدﷺ نینگ هجرت‌لری حقیده قیسقه‌چه معلومات تاپیش.

۲– نحو حقیده معلومات تاپیش.

سؤراق:

۱– پیغمبریمیز کیم بیلن هجرت قیلدیلر؟

حضرت محمدﷺ نیمه اوچون مدینهٔ منوره‌گه هجرت قیلدیلر؟

حضرت محمدﷺ نینگ هجرت قیلگن‌لری

پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ ایلّیک اوچ یاشده ایدیلر و اوْن اوچ ییل بعثت‌دن کېین ربیع الاول آییده، مکّهٔ مکرمه‌دن مدینهٔ منوره تمانیگه هجرت قیلدیلر. مدینهٔ منوره خلق‌لری مکّهٔ مکرمه‌دن اولرنینگ هجرت قیلگن‌لرینی اېشیتیب، تانگ آتگنده یؤللری‌گه چیقیب، قویاش هوانی ایسیتگونچه، طاقتسیز کوتیب تؤخته‌دیلر. کېین مأیوس بؤلیب، ایشلریگه کېتدیلر، آینیقسه مهاجرلردن حضرت حمزهؓ نینگ طاقتلری طاق بؤلیب، تینچی بوزیلیب، پریشان حالتده، آیتردی: حضرت محمدﷺ نینگ مکّهٔ مکرمه‌دن چیققن‌لری‌گه سکّیز کون بؤلاتیبدی؛ حاضرگچه کیلگن‌لری یؤق، یؤلده قیسی قیین‌چیلیککه اوچره‌دیلرمی؟ یؤق- یؤق! انشاءالله کیله‌دیلر، پیغمبریمیز جنابلری گه هېچکیم ضرر یېتکیزه آلمه‌یدی، محمدﷺ نبی اللهﷻ سیوه‌دی و اسره‌یدی.

حضرت محمدﷺ سکّیز کونده «قبا» دېگن جای‌گه یېتیب کېلدیلر. قبا، مدینۀ منوره‌دن آلتی میل اوزاقده جایلشگن دیر. مدینۀ منوره اولوسی، کـۉپ هلهلـه و خوشـلیک بـیلن پیغمبریمیزنـی کوتیب آلدیلر.

بو یېرده عمرو بن عوف "انصاری" نینگ اۉغیل‌لریگه اۉن- اۉن بېش کونگچه مهمان بۉلدیلر و شو جایده قبا مسجدینی قوردیلر، بو مسجد، اسلام تاریخیده ایلک مسجد دیر. سۉنگره جمعه کونی مدینه تمانی‌گه حرکت قیلدیلر، جمعه نمازی وقتیده بنی سالم بن عوف دېگن یېرگه کېلدیلر، او یېرده هم بیر مسجد قوریب، بیرینچی جمعه نمازینی صحابه‌لر بیلن مدینۀ منوره‌ده اۉقییدیلر.

پیغمبریمیز مدینۀ منوره‌گه کېلگنلریده، بوتون مدینه خلقی قووانیب، استقبال‌لریگه چیقیب، «الله اکبر، الله رسولی کېلدیلر، محمدﷺ کېلدیلر»، دېب کوتیب آلدیلر. بونده‌ی قووانچلی کون‌نی هېچ قچان مدینۀ منوره کۉرگن اېمس اېدی.

مدینۀ منوره نینگ باله‌لری، خوشلیک‌لریدن بو شعرنی قۉشیق شکلیده اۉقی اېدیلر:

طَلَعَ البَدرُ عَلَینا مِن ثَنِیات الوَدَاعِ   وَجَبَ الشکّر عَلَینا مَا دَعَا لِلّهِ دَاعِ

ترجمه: «ثنیات الوداع تمانیدن بیزلرگه اۉن تۉرت کېچه‌لیک آی چیقدی، الله تمانیگه داعی بۉلسه، بیزلرگه شکر اېتیش واجب دیر.»

مدینه خلقی‌نینگ هر بیریسی پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ نی اۉز اویی‌گه مهمان قیلیش‌نی آرزو قیلردی. لېکن اولر تویه(تېوه)نینگ نۉخته‌سـینی بـۉش قۉیینـگ، بـو حیـوان اللهﷻ تمانیـدن مأمور دیر، او بویورگن یېرگه چۉکه‌دی، دېدیلر.

تویه (تېوه)، یوریب- یوریب بیر یېرده تۉخته‌دی، اویاق- بویاققه قره‌ب، بقریب اۉشه یېرگـه چۉکدی، شو یېر حضرت ابو ایوب انصاریؓ نینگ اویلری قرشی‌سیده، طف جمعیتـی بنـی نجـار طایفه‌سیدن بۉلگن ایکّی یتیم باله‌دن اېدی. رسول اللهﷺ یېرنی یتیملرنینـگ ولـی‌سـیدن سـاتیب آلیب، او یېرده مدینه مسجدینی قوردیردیلر، حاضر اۉشه مسجد، نبوی دېب، اتـه‌لـه‌دی. حضـرت محمدﷺ مسجد توزه‌لیب بوتگونچه، حضرت ابو ایوب انصـاریؓ نینـگ اوییـده مهمـان اېـدیلر و یشه‌یدیگن اویلرینی هم اۉشه مسجدنینگ یانباشی‌ده قوردیردیلر.

پیغمبریمیزﷺ مسجد نبوی نینگ قوریلیش ایشلری‌ده هم قتنه‌شردیلر و صـحابه‌لـر قیزیقیـب ایشلردیلر و هم اۉزلری اولرگه تاش کېلتیریب اَیتردیلر:

«اللّهُمِّ لَا یَمشَ إلّا عَیشَ الآخرة   فَاغفِر الاَنصَارِ وَالمُهاجِرَةَ

ترجمه: اي الله(جل جلاله)، آخرت حیاتیدن باشقه یخشی حیات یوْق، انصار و مهاجرلرنی بغیشله پیغمبریمیز مدینهٔ منوره‌ده مقیم بوْلگن‌لریدن سوْنگ، حضرت عبدالله بن ابوبکر ﷺ آته‌لری‌نینگ عایله‌لری بیلن حضرت محمد ﷺ نینگ اهل و عیاللرینی مدینهٔ منوره‌گه آلیب کیلدیلر.

حضرت محمد ﷺ مدینهٔ منوره‌ده اسلام دولتینی قوریب، بوتون دنیا خلقینی اسلام دینی‌گه دعوت قیله باشله‌دیلر. (قرآنکریم ده پیغمبرلر داستانی، عفیف عبدالفتاح طیاره)

اساسی توشونچه:

حضرت محمد ﷺ اوْن اوچ ییل بعثتدن کیین، ربیع الاول آییده مکّهٔ مکرمه‌دن مدینهٔ منوره تمانگه هجرت قیلدیلر، یوْلده کوْپ مشقتلرنی کوْریب، سکّیز کوندن سوْنگ مدینهٔ منوره‌گه کیلدیلر. مدینه خلقی قووانچ بیلن اولرنی کوتیب آلدیلر و مدینهٔ منوره ده اسلام دولتینی قوریب، بوتون دنیا خلقینی اسلام دینی‌گه دعوت قیله باشله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- پیغمبریمیز نینگ اوْسمیرلیک دورلری حقیده معلومات بیرینگ.

۲- درس متنینی ایکّی اوْقووچی نوبت بیلن اوْقیسین، سوْنگ ایکّی اوْقووچی پیغمبریمیز حقیده سوْزله‌سین.

۳- قوییده‌گی لغتلر معناسینی سوْزلیکدن تاپیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

ربیع الاول، تانگ آتگنده، اسرەش، ثنیات الوداع، نوْخته، چوْکماق، بوتگونچه

۴- هر قطاردن بیر کیشی بیر لغت نینگ معناسینی و باشقه‌قطاردن بیر اوْقووچی اوْشه لغت‌گه یازگن جمله‌سینی اوْقیسین، شو شکلده قطارلر اداغیگچه دوام ایتتیریلسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- پیغمبریمیز قیلگن غزالریدن آت توتیب، بدر غزوه‌سی حقیده بیلگن‌لرینگیزنی یازیب کیلتیرینگ.

نحو حقیده معلومات:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلری‌گه دقت قیلینگ:

*- پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ ایلّیک اوچ یاشلریده، اؤن اوچ ییل بعثت‌دن کېین ربیع الاول آییده، مدینهٔ منوره تمانیگه هجرت قیلدیلر.

*قویاش نوری عالم نی یاروته‌دی.

*- غیرتلی باله چرچه‌گنینی بیلمه‌یدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده «حضرت محمدﷺ هجرت قیلدیلر، قویاش نوری یاروته‌دی، باله بیلمه‌یدی»، گپ نینگ اساسی مضمونینی تشکیل ایته‌دیگن سؤزلر دیر. بونده‌ی سؤزلر، گپ بؤلکلری دېیله‌دی.

گپ‌ده‌گی باشقه سؤزلر، گپ نینگ مضمونینی تؤلدیریش اوچون خدمت قیله‌دی. گپ نینگ کیم یا که نیمه حقیده ایتیلگنینی بیلدیره‌دیگن بؤلک، ایگه دېب ایتیله‌دی و گپ نینگ ایگه حقیده نیمه دېیلگنینی بیلدیره‌دیگن بؤله‌گی کېسیم دېیله‌دی. انه شونینگ‌دېک سؤز بیریکمه‌لری و گپ تورلری‌دن بحث قیله‌دیگن بیلیم، نحو دېیله‌دی.

نحو عربچه سؤز بؤلیب، سؤزلیک‌ده بېش معناسی بار:

۱- قصد، ۲- تمان، ۳- اؤلچاو، ۴- تور، ۵- اؤخشش

اصطلاح‌ده نحو، گرامرنینگ ایکّینچی قسمی بؤلیب، اونده سؤز بیریکمه‌لری، گپ تورلری و گپ نینگ تؤغری یازیشمه‌سی اؤرگه‌نیله‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرده ایگه و کېسیم‌لرنی کتابچه‌لرینگیزگه کؤچیرینگ!

*- مدینهٔ منوره خلقلری حضرت محمدﷺ نینگ هجرت قیلگنلرینی ایشیتیب، تانگ آتگنده کیله‌دیگن یؤلگه چیقیب، طاقت‌سیز کوتیب تؤخته‌دیلر.

*- حضرت محمدﷺ قبا دېگن جایده ییتیب کېلدیلر.

*- پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ تویه (تېوه)نینگ نؤخته‌سینی بؤش قؤیینگ، بو حیوان مأمور دیر، دېدیلر.

۲- قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

- مدینهٔ منوره‌نینگ باله‌لری، پیغمبریمیز حق‌لریده قیسی شعرنی اؤقیب چیقدیلر؟

– حضرت محمدﷺ مدینه منوره‌ده کیم‌گه مهمان بۉلدیلر؟

– او ییرده قورگن مسجدلری نیمه دیب اته‌له‌دی؟

– بو مسجد قه‌ییرده دیر؟

– اونینگ قوریلیش ایشلریده کیملر قتنشگن؟

– پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ نیگه مکّه‌دن مدینه‌گه هجرت قیلدیلر؟

– متن‌ده بیر عربچه شعر بار. اونینگ سۉزلری و معناسی نیمه؟

– حضرت عبدالله بن ابوبکر نیمه ایش قیلدی؟

۳– متنده‌گی شعرنی کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ، سۉنگ هر قطاردن بیـر اۉقـووچی توریـب، یازگن شعرنی اۉقیب، معنا قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

درس متنی‌دن بیر پاراگرافنی کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ، سۉنگ اوندن آت (اسم)، فعل، فاعل، مفعول، صفت، موصوف و آلماشلرینی اَیریب، یازیب کېلتیرینگ.

اوچینچی درس

هدفلر:

۱- اینی- آغه‌لیک و تېنگلیک حقیده معلومات تاپیب، تیریکچیلیک‌ده اوندن فایده‌لنیش.

۲- «عبارت» حقیده قیسقه‌چه معلومات تاپیش.

سؤراق:

۱- انسان، رنگ، منصب، نسب و بایلیک نقطهٔ نظریدن باشقه‌لردن اوستونراق بؤله‌آله‌دی‌می؟ بو باره ده سؤزلنگ!

اینی- آغه‌لیک و تېنگلیک

عزیز اؤقووچیلر! الله ﷻ قرآنکریم ده انسانلر نینگ کېلیب چیقیشی حقیده شونده‌ی دېب بویوره دی.

«اي انسانلر! سیزلرنی بیر آته و بیر آنه‌دن یره‌تدیم، تانیش و معرفت اوچون اَیری- اَیری ملتلر و قبیله‌لرگه بؤلدیم. الله ﷻ حضوریگه تقوالی و پرهیزگار کیشی مکرم و معزز دیر. الله ﷻ بنده‌لری نینگ برچه حالت‌لرینی بیلیب، یخشی و یمان قیله‌دیگن ایشلری‌دن آگاه دیر.»

بو آیت‌گه کؤره، بوتون انسان‌لر بیر آته- آنه فرزندلری بؤلیب، بیر- بیرلریدن هېچ قنده‌ی اوستون‌لیکلری یؤق، لېکن اوستونلیک‌لری تقوالری‌ده دیر، چونکه پرهیزگار کیشیلر الله ﷻ حضوریگه مقرب و مکرم دیرلر.

الله ﷻ نینگ اَیتگنی گه کؤره، انسان‌لر پول، منصب، رنگ، کوچ و نسب جهتیدن بیر- بیرلریگه اوستونلیک‌لری یؤق، بلکه برچه‌لری بیر- بیرلری بیلن تېنگ دیرلر. شونینگ اوچون، هېچ قوم، قبیله و ملّت اؤزینی یوقاری دېب، اَیته آلمه‌یدی.

- الله ﷻ قرآنکریم ده ینه بیر جایده بونده‌ی بویورگن دیر: مؤمن‌لر بیر- بیرلری بیلن اینی- آغه دیرلر.

بیر اینی– آغه هېچ قچان اؤز اینی– آغه‌سیگه ضرر یېتکزیش‌نی ایسته‌مه‌یدی، شونده‌ی اېکن، انسانلر بیر– بیرلرینی حرمت قیلیب، اؤز حقلری‌گه قانع بؤلیب، باشقه‌لرنینگ حقلرینی ایاغ آستی قیلمسه؛ دایم بیر– بیری‌گه یخشیلیک قیلیب، یمانلیک نی روا کؤرمسه، اینی– آغه‌لیک و تېنگلیک یره‌تیله‌دی.

امیر علیشېر نوایی، خمسه‌سیده یخشی‌لیک حقیده بونده‌ی دېیدی:

یخشیلیغ ار ایلاماسانگ ایش چاغی — ایلاماغیل باری یامانلیغ داغی
بؤلماسا تریاق ایلا جانینگغا بهر — سالماغیل اچّیغ بیلا جانینگغا زهر
اندا قایو امر که دلکش دورور — بارچادین احباب یوزی خوش دورور
اسرا اؤزونگنی بیراو آزاریدن — کیمساگا آزرده‌لیق اظهاریدن
اېل‌نی اؤزونگ جانبی‌دین ایمن اېت — اؤزنی طرب مسکنی‌گا ساکن اېت
قیلمه اولوس اهل و عیالیغا قصد — ایلاما اېل جانی و مالیغا قصد
هر نفسی قایغودین آزاد بؤل — یار و مصاحب‌لار ایلا شاد بؤل

دېمک منه شو اساسده من– منلیک، کبر و غرور، یمانلیک و باشقه‌لرگه بها بېرمه‌ی حقلرینی ایاغ آستی قیلیش، اؤز حقی گه قناعت قیلمه‌ی باشقه‌لرگه ظلم و جبر اؤتکزیش و شونگه اؤخشش یره‌مس عمللر نتیجه‌سیده اوروشلر اؤرته‌گه کېله‌دی. عقللی و بیلیملی انسانلر هیچقچان بیراو گه ظلم اېتیش و حقی نی ایاغ آستی قیلیش و یره مس عمللرنی بجریش گه حرکت قیلمه یدی. دایم قانون نی رعایت اېته دی و آدملر بیلن اینی– آغه لیک و تینچلیکده یشه‌یدی و تقوا نی همه ایشلرده معیار بیله‌دی.

اساسی توشونچه:

عقلی و بیلیملی انسانلر هیچقچان اوریش و یمان ایشلر و عمللرنی بجرمه یدیلر. هردایم اینی- آغه‌لیک و تینچلیکده یشب، تقوا و پرهیزگارلیک بیلن کون اؤتکزه‌دیلر. قانون نی رعایت اېتیب، برچه انسانلرنی بیر آته و آنه دن بیله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- قرآنکریم انسانلرنی کیم‌لرنینگ اولادی بیله‌دی؟

۲- قوم- قوم، طایفه- طایفه و قبیله- قبیله قیلیب انسانلرنی یره‌تیشیدن مقصد نیمه دیر؟

۳- الله ﷻ و اونینگ پیغمبری انسانلرنینگ عزیز و مکرمی کیم نی بیله‌دیلر؟

۴- انسانلر نیمه نقطه نظردن بیر- بیرلریدن اوستون توره‌دیلر؟

۵- قوییده‌گی ایکّی بیتنی ایکّی اؤقووچی اؤقیسین، سؤنگ باشقه ایکّی اؤقووچی نوبت بیلن معنا و مفهومینی ایتسین:

اسـرا اؤزونگنی بیـراو آزاریدن	کیمسـاگا آزرده‌لیق اظهاریـدن
ایلنی اؤزونگ جانبی‌دن ایمن ایت	اؤزنی طرب مسکنی‌گا ساکن ایت

۶- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

موعظه، مقتدی، یره‌تیش، اوستونلیک، ذیحق، تریاق

اوی تاپشیریغی:

قوییده‌گی آیت شریف نینگ ترجمه‌سیدن فایده‌لنیب، قیسقه بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

مؤمن‌لر بیر- بیرلری بیلن اینی- آغه دیرلر.

گرامر قاعده‌لری

۱– ایل‌نی اؤزونگ جانبی‌دین ایمن ایت اؤزنی طرب مسکنی‌گا ساکن ایت.

۲– مدرسه‌میز مدرسی تانگ‌نمازینی اؤقیگندن سؤنگ، مقتدی‌لری‌گه، تورلی موعظه‌لر ایتردی.

۳– احمد بیر یخشی خبرنی اپشیتیب، رنگ و رویی آچیلیب کېتدی.

۴– سلام اکه، بیر ساووق خبرنی اپشیتیب، کؤنگلی بوزیلیب کېتدی.

یوقاریده گی جمله لرده طرب مسکنی، تانگ نمازی، رنگ و رویی آچیلیب کېتدی، ساووغ خبر، کؤنگلی بوزیلیب کېتدی، عبارت دېب اته‌له‌دی.

عبارت (عباره): بیر مفهومنی افاده‌لاوچی بیر و یا نېچه سؤزلر بیریکمه‌سی و یا باشقه شکلده بیر و یا نېچه سؤزلر بیریکمه‌سی مستقل شکلده گپلرگه قؤشیلیب، آت (اسم)، صفت و یا قید اؤرنیگه ایشله‌تیلسه، عباره دېیله‌دی، ساده‌راق قیلیب ایتگنده، بیرار توشونچه یا فکرنی افاده‌لاوچی سؤزلر بیریکمه‌سی، عبارت دیر.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی بؤش جایلرنی کېره‌کلی سؤزلر بیلن تؤلدیرینگ:

– مسجدیمیز خطیبی ...... مقتدی‌لریگه، موعظه ایتردی.

– بوتون انسان‌لر..... فرزندلری بؤلیب، بیر– بیرلریدن .... یؤق.

– من– منلیک، غرور، اؤزینی،........ باشقه‌لرگه بها بېرمه‌ی .... قیلیش، اؤز حقیگه قناعت قیلمه‌ی، باشقه‌لر.......و شولرگه اؤخشش ..... اوروشلرگه سبب بؤله‌دی.

– مؤمن‌لر بیر– بیرلری......دیرلر.

– بیر اینی– آغه هېچ قچان......... ایسته‌مه‌یدی.

– شونده‌ی ایکن، انسانلر بیر– بیرلرینی ...... اؤز حقلری‌گه..... باشقه‌لرنینگ.....قیلمسه؛ دایم بیر– بیری‌گه ..... یمانلیک نی روا کؤرمسه، .... یره‌تیله‌دی.

۲– درس متنینی دقت بیلن اؤقیب، سؤنگ اینی–آغه‌لیک و تېنگلیک حقیده تؤرت جمله یازینگ.

۳– قوییده‌گی جمله‌لرده ایشله‌تیلگن عباره‌لرنی بېلگی‌لب کؤرسه‌تینگ:

– چومچوق‌لر تېمیر قنات بؤلیب دیرلر.

– آسمان آله بولوت دیر.

– تیریکچیلیک مشقتی ایلکه‌م گه آغیرلیک قیله‌دی.

– یمان حالت نی کؤریب، باشیمدن آنگیم اوچدی.

اوی تاپشیریغی:

درس متنی‌دن، نوایی بیت‌لرینی معنا قیلیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ.

تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱– ترافیک حادثه‌لری نینگ نېگه یوز بېریشی علت‌لرینی بیلیب، آلدینی آلیش.

۲– ترافیک قاعده‌لرینی اۉرگنیش و رعایت قیلیش.

۳– گپ و تورلرینی تانیب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– ترافیک قانونیدن رعایت قیلیش سیزگه نیمه فایده یېتیشتیره‌دی؟

۲– ترافیک حادثه‌لری قیسی وقتده یوز بېره‌دی؟

حادثه تۉستدن یوز بېره‌دی

موتر هیداوچیلیک کورسی نینگ اۉقیتووچیسی صـنف‌گـه کېلگنـده، اۉقـووچیلر هنوزگچـه صنف دېوارلری‌گه بعضی یازوولر و چیزمه‌لرنی آسیش بیلن بند ایدیلر. اۉتگن درس‌ده اۉقیتـووچی یۉللرده یوریش و یۉللردن اۉتیش قاعده‌لری باره‌سیده سۉزلب بېریش‌نی وعده قیلگن ایدی.

اۉقووچیلر اوچ گروه‌گه بۉلینگن ایدیلر؛ هر گروه یۉللرده یوریش و اولردن اۉتیش‌گه قره‌شلی قاعده‌لرنینگ بعضیلری حقیده کېره‌کلی معلوماتنی یازیب کېلتیرگن ایدیلر. هر گروپدن بیر کیشی اونی باشقه اۉرتاقلری تمانیدن اۉقیماقچی ایـدی. اۉقیتـووچی بوگـونگی درس‌ده اۉقووچیلرنینـگ

قیزیقیشی‌نی کؤریب، صنف دېوارلری‌گـه بعضـی یـازوولر و چیزمـه لرنینـگ آسـیلگنی‌دن جـوده خورسند بؤلیب ایتدی:
– برچه‌نگیزدن ینگی درس حقیده علاقه و توجه کؤرستگنینگیز اوچون تشکر. اېندی نوبت بیلن یازگنلرینگیزنی اؤقیب بېرینگلر.
برچه‌دن آلدین بایسنقر اؤرنی‌دن توریب، اؤز گروپی تمانیدن یازگن مطلبی‌نی اؤقیب ایتدی:
«بونی یخشی بیله‌میزکه هرکیم تیریکچیلیگی‌گه ضرور بـؤلگن نرسـه‌لرنـی سـاتیب آلـیش اوچون بازارگه، بیلیم اؤرگنیش اوچون کورسلر، مدرسه‌لر، مکتبلر، پوهنتـون‌لـرگـه؛ کسـل بـؤلگن چاغیده شِفاخانه‌لرگه و بؤش وقتیده انترنیـت کلـپ‌لـر، کتابخانـه‌لـر، پـارک‌لـر و تفریحگـاه‌لرگـه باریش‌گه محتاج دیرلر.
کیشیلر، شهرلرنینگ کېنگلیگی و کتّه‌لیگی، فاصله‌لرنینگ اوزاقلیگی اوچون، موترلر و نقلیـه واسطه‌لری بیلن باریش–کېلـیش‌گـه مجبـور دیـر. بوگـونگی کونـده برقـی مـوترلردن تشـقری، دېنگیزلرنی گېزه‌دیگن اؤنلب قبتلیک کېمه‌لـر، سـېس‌دن تېـزراق اوچـه‌دیگـن و یـوزلر کیشـی و مینگلر تن یوکلرنی تاشی‌دیگن اوچاقلر هم موجود دیر، امـا شـهرلر ایچیـده کـؤپراق بایسـکل و موترسیکل و تورلی موترلر قتنه‌ماقده.
نقلیه واسطه‌لریدن فایده‌لنیش بیر تماندن باریش–کېلیش مسأله‌سینی آسان قیلگن بؤلسه، باشقه تماندن بعضی قیین‌چیلیکلرنی هم کېلتیرگن. انه شو قیین‌چیلیک‌لرنی اره‌دن کؤته‌ریش اوچون بعضی قاعده‌لر وضع اېتیلگن. اولرنی رعایت قیلیش جوده ضرور دیر. بولر بؤلمه‌گنده باریش–کېلیش مسأله سی تؤختب قاله‌دی.»
اوندن کېین شاهرخ سؤزگه چیقیب، دېدی:
بایسنقر ایتگنی‌دېک، ترافیک مقرره‌لرینی جدّی صورتده رعایت قیلیش، اساسی مسأله‌لـردن بیری دیر. لېکن تأسف بیلن ایتیش کېره‌ک که بعضـی هیـداوچیلر و یـؤلاوچیلر بـو مقـرره‌لرنـی رعایت اېتمه‌یدیلر. اگر یؤللرده مناسب تېزلیک بیلن یورسه‌لر؛ هر قنده‌ی دهشتلی حادثـه‌لرنینـگ یوز بېریش خطری آزه‌یه‌دی. تجربه گه قره‌گنده کؤپینچه دهشتلی حادثـه‌لـر اېلّیـک کیلـومتردن آرتیقراق تېزلیکده یوز بېره‌دی. اگر هیداوچیلر کېچراق یېتیشماق، یېتیشمه‌گندن کؤره یخشـیراق، دېگن گپ‌گه توشونسه‌لر، هېچ‌قچان دهشتلی تېزلیک و سرعت بیلن یؤللرده یورمه‌یدیلر.»
اوندن سؤنگ، سنجر جاییدن توریب، بونده‌ی دېدی:
«ترافیک مقرره‌لری‌نی رعایت اېتیش، یلغوز هیداوچیلرنینگ بورچی بؤلمه‌ی، پیاده‌لر و یؤلاوچیلر تمانیدن هم بو مقرره‌لرنینگ رعایت اېتیلیشی ضرور دیر. اجتماعی قانونلردن تشقری،

جامعه‌ده هرج و مرج و باش– باشداقلیک یوز بېره‌دی، ترافیک مقرره‌لری هم اجتماعی قانونلرنینگ بیر بؤلیمی دیر، پیاده کیشیلر هم یؤللرده یوریب اؤته‌یاتگن چاغلریده اؤزلریدن خبردار بؤلیشلری کېره‌ک؛ نېگه که حادثه هېچ‌قچان انساننی خبر قیلمه‌یدی.»

شاهرخ، بایسنقر و سنجرنینگ سؤزلریدن کېین اؤقیتووچی، اؤقووچیلرنینگ سؤزلریگه قؤشیلیب، بونده‌ی قؤشیمچه قیلدی:

«بولردن تشقری، بعضی کیشیلرنی کؤره‌میزکه یؤللردن اؤتیش وقتی‌ده کیچیک باله‌لرنینگ قؤللرینی اوشله‌مه‌یدیلر و بعضی‌لری هم احتیاط اېتمه‌ی موترلر آلدی‌دن شاشیلیب اؤته‌دیلر. اولرنینگ بو ایشلری کؤپ خطرلی دیر. اولرگه، یؤللرده چیزیلگن خطلر اوستیدن و یا هوا کؤپریکلری‌دن اؤتیشلری کېره‌ک.

دېمک، ترافیک مقرره‌لرینی رعایت قیلیش، کوتیلمه‌گن کؤنگولسیز حادثه‌لر آلدینی آلیش و اؤز جانیمیزنی سقلش اوچون ضرور دیر.»

اساسی توشونچه:

يۆللردن يوريب اۆتيش‌ده احتياط بۆليش كېره‌ک، نېگه كه كۆپراق حادثه‌لر ترافيک قاعده‌لرينی بوزيش و اولرگه پرواسيزليک قيليش‌دن يوز بېره‌دی. ترافيک قاعده‌لری‌نی رعايت اېتيش، كوتيلمه‌گن كۆنگولسيز حادثه‌لرنی آلدينی آله‌دی و انسانلر حياتی‌نی سقله‌يدی.

فعاليتلر:

۱- درس متنی‌نی دقت بيلن اېشيتيب، قوييده‌گی سۆراقلرگه جواب بېرينگ:

- هيداوچيليک كورسی نينگ اۆقيتووچی‌سی صنف‌گه كېلگنده، اۆقووچيلر نيمه ايشلر بيلن شغللنگن اېديلر؟
- اۆتگن درس‌ده اۆقيتووچی اولرگه نيمه باره‌ده معلومات بېريش‌نی وعده قيلگن اېدی؟
- بايسنقر سۆزگه چيقيب، نيمه‌لر دېدی؟
- حادثه قنده‌ی و قچان يوز بېره‌دی؟
- شاهرخ اۆز سۆزلريده نيمه‌لرنی انيقله‌دی؟
- سنجر اۆز گپلريده نيمه‌لر حقيده معلومات بېردی؟
- بولرنينگ سۆزلری اداغيده اۆقيتووچی، اولرنينگ گپلری‌گه نيمه‌لرنی قۆشيمچه قيلدی؟

۲- هر قطاردن بير- بير كيشی نوبت بيلن توريب، ترافيک بېلگی‌لری حقيده اۆز فكرينی بيلديرسين.

۳- هر قطاردن بير- بير كيشی توريب، ترافيک قاعده‌لری نينگ اهميتی باره‌سيده باشقه‌لرگه گپيريب بېرسينلر و باشقه اۆقووچيلر تۆغری يا ناتۆغريليگی حقيده اۆز فكرلرينی بيلديرسينلر.

۴- هر قطاردن بير- ايكّی كيشی توريب، ترافيک بېلگی‌لريدن اېنگ كېره‌كلی‌لری‌نينگ رسمينی كۆرسه‌تيب، او حقده سۆزله‌سين.

۵- قوييده‌گی لغتلرنی معنا قيليب، جمله‌لر توزينگ:

ترافيک، نقليه، يۆلاوچی، هيداوچی، اوچاق، اجتماعی قانون

۶- هر قطاردن بير- بير كيشی توريب، بير- بير لغت‌نينگ معناسينی اَيتيب، توزگن جمله‌سينی باشقه‌لرگه اۆقيب بېرسين.

۷- هر قطاردن بير- بير كيشی توريب، بير- بير پاراگراف نينگ قيسقه مضمونينی باشقه‌لرگه ايتيب بېرسين.

گرامر و قاعده‌لر:

گپ نینگ مضمون جهتی‌دن تورلری:

قوییده‌گی گپلر نی اؤقیب، اولرگه توجه قیلینگ:

- ایرگش‌نی اوکتم نینگ بلند سپس بلند گپیرگنی اویغاتدی.
- قووانچ بیلن آینور بیرگه یوریب، تپه‌نینگ باشیگه چیقدی.
- سپن بو نوروزده گل‌سرخ مپله‌سینی کؤریش اوچون مزارشریف‌گه باره‌سن‌می؟
- زلیخانینگ یوره‌گیده‌گی گپ‌نی آنه‌سی قه‌یپردن بیلسین؟
- مپنگه اؤزبپک تیلی کتابینی بپر!
- کپلینگ دوستلر! عزیز وطنیمیزنی اونوملی ایشلریمیز بیلن تینچ و آباد اپته‌یلیک!
- وطنیمیزنینگ ماوی آسمانی و اداغسیز کپنگ‌لیکلرینی امان سقلش، هر بیریمیزنینگ اصلی و اساسی بورچیمیز سنه‌له‌دی!

یوقاریده، تورلی مضمون و آهنگده‌گی جمله‌لرنی اؤقیدینگیز. جمله‌لر، مضمون جهتی‌دن تؤرت تورگه بؤلینه‌دی: درک گپ، سؤراق گپ، بویروق گپ و اونداو گپ.

درک گپ:

بیرار واقعه حقیده حکایه قیله‌دی یا خبر بپره‌دی؛ مثال: بهار کپلدی، گل آچیله‌دی، سپنی کؤرگنی کپله‌من.

سؤراق گپ:

سؤزلاوچی، اؤزیگه نامعلوم بؤلگن بیر مسأله باره‌سیده سؤره‌یدی؛ مثال: اؤقیش قچان باشلندی؟ صنفینگیزده قیسی اؤقووچی یخشی اؤقییدی؟

بویروق گپ:

بویروق، مصلحت، یلینماق، ایستک، دؤق- پؤپیسه، چقیریق کبی معنالرنی انگلته‌دی؛ مثال: لطف اپتیب، مپنگه کتابینگنی بپر! خدایا، مپنگه مدد بپر! درس‌نی شاشیلیب اؤقیمه!

اونداو گپ: حس- هیجان‌نی قؤزغته‌دی یا انگلته‌دی؛ مثال: منگو قالسین، افغانستان اولوسی! آلغه، عظمتلی وطن نینگ ترقی و تعالی‌سی اوچون!

فعالیتلر:

۱– تۉرت گروه‌گه بۉلینیب، قوییده‌گی گپلرنینگ تورلرینی کۉرسه‌تینگ:

– احمد بوگون کېلمه‌دی.

– محفل قچان باشلنه‌دی؟

– آت‌چاپرده عجیب بیر اۉغلاق مسابقه‌سی بۉلدی!

– آته‌جانیم بیزگه یخشی کتابلر ساتیب آلدیلر.

– بوگون قویاش توتیلرمیش!

– بوگون دۉل یاغیب، تاشقین کېله‌دی، دېب رادیو ایتدی. اویدن چیقمنگلر!

– محمود بوگون ایش‌گه تیارلنمه‌گن.

– تېگیرمان، سای‌نینگ قیسی تمانیده دیر؟

– درسینگ‌نی یخشی اۉقی!

۲– هرگروه اۉز ارا مصلحت قیلیب، گپ تورلری تعریفینی یادلب، هرتوری‌گه کمیده اوچ–اوچ مثال یازسینلر.

۳– هرگروه‌دن بیر– بیرکیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، گپ تورلریدن بیرینی تعریفلب، اۉشه توردن کمیده بیر ینگی مثال یازسین. باشقه گروه‌لر تۉغری یا ناتۉغریلیگی باره‌سیده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

۱– گپ نینگ تۉرتله توریدن کمیده اوچ– اوچ مثال یازیب، کېلتیرینگ!

۲– بیر ادبی انشا یازیب، اونده گپ تورلرینی ایشله‌تینگ و اداغیده قیسی جمله‌لر قیسی توردن‌لیگینی کۉرسه‌تینگ!

بیشینچی درس

هدفلر:

۱- حیاتده مطالعه اهمیتی و فایده‌لرینی بیلیش و اونگه قیزیقیش.

۲- درَک گیلرنینگ گرامر خصوصیتلرینی یخشیراق اؤرگنیش و ایشلته آلیش.

سؤراق:

۱- مکتب کتابلریدن تشقری، بیرار کتابنی اؤقیگن‌می‌سیز؟ اؤقیگن کتابینگیز نیمه باره‌سیده ایدی؟

۲- اؤقیگن کتابلرینگیزدن بیر کیچیک مطلب‌نی اَیتیب بیره آله‌سیزمی؟

مطالعه اهمیتی

بیز بیلیم و تخنیک رواجلنگن بیر زمانده یشه‌یمیز. انسانلر حیاتی نینگ برچه ترماقلری بیلیم و تخنیک بیلن یوغریلیب کیتماقده. حاضرگی زمانده هیچ بیر جامعه، بیلیم و تخنیک‌دن تشقری یوکسه‌لیش و رواجلنیش‌گه ایریشه‌آلمه‌یدی.

ایندی‌لیکده، بیلیم و تخنیک و اونینگ یوتوق‌لری، اوزاق- اوزاق یورتلر، اؤلکه‌لر، ولایتلر و قیشلاقلرگچه ییتیب بارماقده.

ایندی شونده‌ی ایکن، انسانلر عصری مدنیتلی حیات، همده بیلیم و تخنیک طفیلی یره‌تیلگن تورلی امکانیت‌لردن فایده‌لنماق مقصدیده یا که بیلیم و تخنیک یوکسه‌لیشی نینگ تیز و تؤختاوسیز آقیمی بیلن اویغون و بیرگه حرکت قیلماق اوچون اولرنی اؤرگنماقلری کیره‌ک.

هر نسل نینگ بیلیم و تجربه‌سی اؤز زمانی یاشـلری و کېلـه‌جـک نسـللرگه تـورلی یـؤللر ویؤسونلر آرقه‌لـی یېتیـب بـاره‌دی. بـو آقیمـده مکتـب، مدرسـه، کتابخانـه و تـورلی مطبوعـات نشریه‌لری، قاله‌بېرسه، حاضرگی کونده اینیقسه رادیـو، تلویزیـون، کمپیـوتر و انترنیـت سـایتلری جمعیت آنگینی اؤستیریش و برچه علمی ترقیات و ینگی‌لیکلـردن بـا خبـر قیلیشـده مهـم نقـش اؤینه‌یدی.

بو مسأله‌ده مطالعه، علیحده اؤرین‌گه اېگه دیر. مطالعه، کیشیلرنینگ یاشی، بیلیم و تجربـه اندازه‌سی‌گه باغلیق اېمس. هر بیر کتّه یا کیچیک یاشلی انسانگه کېره‌ک دیر. بو یؤل‌دن انسـان نه یلغوز متخصص‌لیک مسلکی ساحه‌سی‌نینگ بیلیم و معلوماتینی آرتتیره‌دی؛ بلکه اونی تـا بـاره ینگی‌له‌یدی. کیشی تورلی اؤلکه‌لر و علمی ساحه‌لرده‌گی عالملرنینـگ علمـی یوتـوقلری، همـده فعالیتلری بیلن یقین‌دن تانیشه‌دی. تورلی تاریخی، سیاسـی- اجتمـاعی، علمـی، ادبـی و هنـری معلومات نی قؤلگه کیریتیب، نتیجـه‌ده بیلـیم سـویه‌سـی و معلومـاتی آشـه‌دی و دنیـا قـره‌شـی کېنگه‌یه‌دی.

تاغ ده گېزماق نینگ اؤزی تن گه قنچه فایده‌لی بؤلسه؛ بیر کېچـه نـی اؤقـیش و مطالعـه بیلن تانگ آتورماق هم انسان وجودیگه انه شونچه اونوملی دیـر. بشـر نینـگ بوگـونگی تمـدنی حقیقت‌ده بیزدن آلدینگی نسللرنینگ تورلی بیلیم‌لر ساحه‌سیده قالـدیرگن اؤلمـس یادگـارلیکلری طفیلی دیر. بو تمدنلرگه اېریشیش هم یلغوز اولرنینگ بیلیم‌لری و اؤی و فکرلری بیلن یقـین دن تانیشیش حالده میسر بؤله‌دی و بو مقصد گه بیزنی اېریشـتیره‌دیگـن بیرینچـی نرسـه اؤقـیش و مطالعه دیر و شو بیلن ملتلر بیر تربیه‌لنگن نسل‌گه اېگه بؤله آلـه‌دیلـر. اؤقـیش و مطالعـه نینـگ اؤرنینی هېچ بیر نرسه تؤلدیره آلمه‌یدی.

انه‌شو اوچون اؤسمیرلر و ییگیتلر اوچون مطالعه جوده ضرور دیر، چونکه بـو یاشـده انسـان ذاتاً بیلیم اؤرگنیش و تجربه آرتتیریش مرحله‌سیده دیر.

بیلیملی یاشلر و تجربه‌لی ماهر کادرلرنینگ تورلی ساحه‌لرده ایشله‌ی آلیشـلری ممکـن. بـو نرسه اساساً تحصیل و مطالعه آرقه‌لی یـوزه‌گـه کېلـه‌دی. بوگـون مطالعـه علاقمنـدلری اوچـون شخصی و عامه کتابخانه‌لردن آلیب، تورلی مطبوعات و نشریات، انترنیت سایتلری آدملر اختیاریده دیر.

خلاصه قیلیب، اَیتگنده مطالعه آرقه‌لی قوییده‌گیلرنی قۉل‌گه کیریتیش ممکن:
۱- کیشی نینگ بیلیم و معلوماتی آشه‌دی.
۲- کیشی بیلیم و تخنیک ترقیاتی و یوتوقلری بیلن تانیشیب، همقدم بۉله‌دی.
۳- کیشی تېزراق مناسب ایش‌گه کیره‌آله‌دی.
۴-کیشی جوده سالم و اونوملی ایش گه مشغول بۉله آله‌دی.
۵- کیشی نینگ بۉش وقتلری اېنگ یخشی و فایده‌لی اۉته‌دی.
۶- کیشی یمان ایشلر، یمان عادتلر، یمان کیشیلرگه یۉلیقمه‌ی، تۉغری یۉلگه یۉللنه‌دی.
۷- کیشی نینگ حرمت- اعتباری جمعیت و تېنگداشلری آره‌سیده آشه‌دی.

اساسی توشونچه:

بیلیم و علمی معلومات آرتتیریش هر بیر انسان اوچـون ضـرور دیـر. بـو نرسـه تحصـیلدن تشقری، اساساً مطالعه آرقه‌لی حاصل بؤله‌دی. حاضرگی زمانده هیچ بیر یاش و قرّی جهان بیلیم و تکنالوژی ترقیاتی و یوتوقلریـدن اوزاق یشـه‌آلمـه‌یدی، شـونینگ اوچـون، بیلـیم و معلومـات سویه‌سینی آشیریش ضرور دیر و بو آقیمده اؤقیش و مطالعه اساسی یؤل سنه‌له‌دی.

فعالیتلر:

۱- اؤقوچیلردن بیری متن‌نی اؤقیسین، باشقه‌لر اونی انیق تینگله‌سینلر.

۲- متنده‌گی جمله یا پاراگرافلردن قیسی بیری چیرایلی و یاقیملی دیر؟ اؤشـه نـی توریـب، باشقه‌لرگه اؤقینگ.

۳- تـؤرت کیشـی نوبـت بـیلن توریـب، باشـقه‌لرگـه مطالعـه قچـان و قنـده‌ی قیلینگنـی یخشیلیگی حقیده سؤزلب بیرسین.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر، قنده‌ی کتاب یـا نشـریه‌نینـگ مطالعـه قیلینیشـی لازم دیگن موضوع حقیده فکر المشتیرسینلر.

۵- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، فکرلرینی ایتیب بیرسین.

۶- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلینگ و مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

مطالعه، ترماق، مبالغه، یوغریلماق، اویغون، ملکه‌لی

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بیر کتاب، مجله یا روزنامه نی مطالعه قیلیب، کیین مطالعه قـیلگن موضـوع حقیـده قیسقه‌چه ۵-۱۰ سطرلیک متنده فکرینی یازیب کیلتیرسین.

گرامر قاعده‌لری:

«دره‌ک گپ»، گپ نینگ بیر توری دیر. بونی بیلماق اوچون قوییده‌گی گپ (جمله)لرنی دقت بیلن اؤقینگ:

۱- بیز بیلیم و تخنیک رواجلنگن بیر عصرده یشه‌یمیز.

۲- مطالعه هر بیر کتّه یا کیچیک یاشلی انسان اوچون ضرور دیر.

۳- مطالعه آرقه‌لی کیشی‌نینگ بیلیم و معلوماتی آشه‌دی.

۴- مطالعه آرقه‌لی بؤش وقتلر اینگ یخشی و فایده‌لی اؤته‌دی.

۵- حاضرگی عصرده هیچ بیر جامعه بیلیم و تخنیک‌سیز یشه‌ی آلمه‌یدی.

۶- مطالعه کیشیلرنینگ یاشی، بیلیمی و تجربه‌سی اندازه‌سیگه باغلیق ایمس.

یوقاریده‌گی برچه گپ‌لرده مطالعه حقیده بیر فکر یا نظر حکایت قیلینگن یا خبر بیریلگن.

گرامرده انه شونده‌ی گپلر «درَک گپ» دییله‌دی. انیقراق تعریفی قوییده‌گیچه:

درَک گپلر:

بیرار واقعه یا حادثه حقیده حکایت قیلووچی یا خبر بیلدیرووچی گپ «درَک گپ» دییله‌دی؛ مثال: فوتبال مسابقه‌سی برچه یاشلرنی اؤزیگه تارتدی.

«درَک گپ» اساساً یوز بیرگن یا یوز بیریشی ممکن بؤلگن واقعه یا حادثه‌نی تصدیقلش یا انکار ایتیش آرقه‌لی یوز بیره‌دی؛ مثال: مهمانلر بوگون یتیب کیلدیلر.

بو مثالده کیلتیریلگن گپ‌ده، یوز بیرگن بیر واقعه تصدیق‌لنگن و قوییده‌گی مثالده: «ایکّله تیم حالیگچه گؤل اورالمه‌گنلر.» انکار مضمونی افاده‌لنگن. یوقاریده آلتی مثالدن ۱- ۴ مثاللر تصدیقلاوچی و ۵- ۶ مثاللر انکار ایتووچی «درَک گپ»لر دیر.

«درَک گپ»لر تینچ آهنگده تلفظ قیلینه‌دی. آهنگ، گپ سؤنگّی‌گه تمان پسه‌ییب باره‌دی.

«درَک گپ»لر تؤلیقسیز، شونینگدیک، ساده، قؤشمه و مرکب بؤلیشی ممکن. «درَک گپ»لرنینگ آخریگه نقطه قؤییله‌دی.

انکار ایتووچی «درَک گپ»لرده (مه، ایمس، یؤق کبی سؤزلر) انکار بیلدیروچی واسطه‌لر سنه‌له‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی «درَک گپ»لرنینگ تصدیقلاوچی یا انکار اپتووچیلرینی بیلگی‌لنگ:

- آته‌م سفردن کیلدیلر.
- باشقه مینده پول قالمه‌دی.
- اوکه‌م بوگون ایش گه بارمه‌یدی.
- ایسته‌سنگیز، سیزگه یاردم بیریشیم ممکن.
- اؤرتاغیم شو بوگون اوییدن چیقماقچی.

۲- بیش کیشی نوبت بیلن توریب، بیر گپ‌نینگ قنده‌ی‌لیگینی تنلب ایتسین.

۳- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لشیب، بیرته تصدیقلاوچی و بیرته هم انکار اپتووچی گپ یازسینلر.

۴- هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن گپینی اؤقیسین و تورینی هم ایتسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵- قوییده‌گی ناقص گپلرنی تصدیقلاوچی درَک گپلر بیلن توگللنگ:

- اؤرتاق جان، الماس بوگون........................
- مین بازاردن بیر کتاب......................

۶- قوییده‌گی توگللنمه‌گن گپلرنی انکار اپتووچی درک گپلر بیلن توگللنگ:

- وعده قیلگن صنفداشلر..........................
- بیزنیکی‌گه کیلمه‌سنگ، مین هم.........................

اوی تاپشیریغی:

۱- درس متنیدن ایکیّته تصدیقلاوچی و ایکیّته هم انکار اپتووچی درک گپ یازیب کیلتیرینگ.

آلتینچی درس

هدفلر:

۱- تۆغریلیک و چین سۆزلیک ایزگولیگینی بیلیش.

۲- سۆراق گپنی اۆرگنیب، سۆزله‌گنده و یازگنده ایشلته‌آلیش.

سۆراقلر:

الف) یلغانچیلیک عاقبتی حقیده قیزیقرلی حکایه یا واقعه‌نی ایشیتگن می‌سیز؟

ب) اۆرتاقلرینگیزنی تۆغری سۆزلی یا یلغانچی کیشیلردن تنله‌یسیزمی؟ نیگه؟

قوتیلیش طوقی

حکایت قیلینه دی کیم، تانیقلی عارف، بایزید بسطامی[۱] بیلیم اۆرگنماق اوچون بغدادگه کیتماقچی بۆلدی. شونده آنه‌سی: بوتون تورموش ساحه‌لریده تۆغریلیک و چین سۆزلیککه عمل قیلیب، هیچ قچان یلغان آیتمه دیب، اونگه اۆقتیردی و اوشبو سۆزلرگه عمل قیلیش وعده‌سینی اوندن آلدی.

بایزید قبول قیلدی. آنه سی ایسه، سفر خرجلری اوچون آته‌سیدن میراث قالگن بار- یۆغی قیرق دینارنی هم اونگه بیردی.

بایزید بغدادگه کیته‌دیگن بیرکاروان بیلن قۆشیلدی. بیر قنچه یۆل یورگندن سۆنگ، بیر گروه قراقچیلر اولرگه یوریش قیلیب، کاروان‌نی اۆره‌ب آلیب تله‌ماققه باشله‌دیلر. کیین کارواندگی برچه کیشیلرنی بیرمه-بیر تیکشیریب، بار-یۆقلرینی آله‌بیردیلر. نهایت نوبت بایزیدگه هم ییتدی.

قراقچیلردن بیری آیتدی:

- بونینگ هیچ نرسه‌سی یۆقلیگی اپتیدن بیلینیب تورگن. کییملری ایسکی و ییرتیق. اونینگ بیرار نیمه سی بۆلگنده، اوست- باشی یاپوق بۆلردی.

باشقه قراقچی دیدی:

- اي ییگیت، تیکشیریش‌گه وقتیمیزنی اۆتکزمه. اۆزینگ بیلن پولینگ بارمی؟

---

[۱] - بایزید بسطانی: ابویزید طیفور مشهور زاهدلردن بۆلیب، هجری (۲۶۱) ییلی وفات ایتگن.

بایزید جواب بېردی:

– هه!

قراقچیلر کولدیلر و قهقهه‌لری اېسه، فضاده ینگره‌دی.

اولردن بیری سؤره‌دی:

– قنچه پولینگ بار؟

بایزید جواب بېردی:

– قیرق دینار!

قراقچیلر کولیب بیر– بیرلریگه دېدیلر:

– قؤیه بېرینگلر. او بیلن وقتینگیزنی ضایع قیلمنگلر. باشلیغیمیز کوتیب توریبدی، اونینگ قاشیگه باره‌یلیک.

کېین باشلیغلری نینگ قاشیگه باریبدیلر. باشلیغ اولردن سؤره‌بدی:

– کاروان نینگ برچه ماللرینی آلیب، اولرنی یخشی تېکشیردینگلرمی؟

– هه، کاروانده نیمه‌یی که بار اېدی، آلدیک و برچه‌نی هم تېکشیردیک. فقط بیر کیشینی تېکشیرمه‌دیک که اوست و باشیده اېسکی و ییرتیق کییملر اېدی و اوندن: نیمه‌نگ بار؟ دېب سؤره‌گنیمیزده، او قیرق دیناریم بار، دېدی. بیراق بیز اونگه قره‌مه‌دیک، چونکه اونینگ باش– ایاغیدن قشاقلیک و کمبغللیک یاغیلیب تورگن اېدی. شونینگ اوچون، اونی قؤییبیردیک. اونینگ بیر درمی هم بؤلگنده، بیزگه ایتمسدی.

قراقچیلرنینگ باشلیغی اَیتدی:

– اونی مېنینگ قاشیمگه کېلتیرینگلر، کؤره‌یلیک– چی، نیمه اوچون شونداق دېبدی؟

قراقچیلر باشلیغی، بایزیدنی کؤریب، حیرت بیلن سؤره‌دی:

– اې ییگیت، سېن تېلبه می‌سن؟ نیمه اوچون پولینگ بارلیگینی آچیقچه‌سیگه ایته‌سن؟ اخیر، اولرنی مېن آلیب قؤییشیم‌نی بیلیب توریب سن کو؟

بایزید بسطامی ایتدی:

– مېن یلغان ایتمس‌لیککه اؤزیم بیلن عهد قیلگن‌من و هېچ قچان بو عهدیمنی سیندیرمه‌ی‌من.

قراقچیلر باشلیغی ایتدی:

– خدا حق دیرکه بیز حیاتیمیزنی منکرات و اېل آزاریگه ضایع قیلدیک و خداوندنینگ عهد و پیمانینی سیندیریشدن قؤرقمه‌دیک ؛ بیراق بو ییگیت، اؤز عهدینی سیندیریشدن قؤرقه‌دی. اولوغ تنگری‌گه آنت ایچیب ایته‌من که، بوندن بویان اؤغیرلیک قیلمه‌یمن و یره‌تگن نینگ

درگاهیگه توبه قیلیب، کېچیریم سؤره‌یمن. امید که اولوغ تنگریم مېنینگ توبه‌م‌نی قبـول اېتیـب، گناهلریم‌نی کېچیرسه.

قراقچیلر، باشلیغ نینگ سؤزینی اېشیتیب، دېدیلر:

– بیز گناهلرده سېنگه ایزداشلیک قیلدیک. اېندی بؤلسه، توبه قیلیشده هم سینی یلغوزلتیب قؤیمه‌یمیز. قراقچیلیکده بیزنینگ باشلیغیمیز بؤلگنینگدېک، تنگریگه قیتیشده هم یؤلباشچیمیزسن. بیز، بوندن بویان اؤغیرلیک قیلمه‌یمیز.

شونده‌ی قیلیب، قراقچیلر، آلگن برچه اؤلجه‌لرینی کاروانگه قَیتردیلر و آدملرنینگ ماللرینی اؤزلریگه بېریب، توبه قیلدیلر. کاروان هم بغداد یؤلیگه توشیب، کېتدی.

درس نینگ اساسی توشونچه‌سی:

صداقت و تؤغریلیک یوکسک انسانی فضیلتلردن بیری دیـر. بـو عـالی خصـلت نـه یلغـوز انسان نینگ اؤزیگه بېزه‌ک و قوتقرووچی دیر، بلکه تؤغری یؤلدن آزگن کیمسه‌لرنی هم تـؤغری یؤلگه یؤلـله‌یدی.

فعالیتلر:

۱– اؤقیتووچینگیز درس متنینی اؤقی‌یاتگنده، اونی انیق تینگلنگ.

۲– حکایتده‌گی قه‌ی بیر عبارت سیزگه یاقدی؟ هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، تنله‌گن عبارتینی اؤقیب، او حقده نېچه آغیز سؤزله‌سین.

۳– تؤغریلیک و چین سؤزلیک حقیده یانمه‌–یان اؤلتیرگنلر بیرگه‌لیکده بیر مقال یازسینلر و هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن مقالینی اؤقیسین.

۴– قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، اولردن اوچته‌سینی تنلب، جمله توزینگ:

طوق، عارف، دینار، قراقچی، تله‌ماق، اېت، بوت، عقلدن آزگن، اؤلجه، خداحقی، ایزداشلیک، ینگره‌ماق

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- اې ییگیت، مالینگ بارمی؟
- سفردن قچان کېلدینگیز؟
- بابرنامه کتابینی اۋقیگن سیزمی؟
- بو کیشی نیمه‌نگیز بۋله‌دی؟

یوقاریده‌گی جمله‌لرده معلوم بیر موضوع یا نرسه حقیده سۋره‌لگن. گرامرده بونداق گپ لر "سۋراق گپ" دېیله‌دی. تعریفی قوییده‌گیچه:

سۋراق گپ: سۋزلاوچیگه نامعلوم بۋلگن نرسه، حادثه و واقعه حقیده سۋراقنی افاده‌له‌یدیگن گپ، "سۋراق گپ" دېیله‌دی؛ مثلاً: قچان کېلدینگ؟ بو ایشگه کوچینگ یېتر میکن؟ مېن بیلن یاردم بېره آله‌سیزمی؟

"سۋراق گپ" آرقه‌لی سۋزلاوچی بیان قیلگن فکرگه صحبتداشینی فکر بیلدیریش، تصدیقلش یا که انکار قیلیشگه اونده‌یدی.

"سۋراق گپ" عموماً سۋراق آلماشلری (کیم، نېگه، قچان، قیسی، نیمه، نیمه اوچون، قه‌یېرگه، قه‌یېرده، قه‌یېردن. . .)، سۋراق یوکلمه‌لری (می، چی، هه، یه . . .) آرقه‌لی افاده‌لنه‌دی، البته سۋراق آلماشلری جمله‌نینگ باشی (اېگه) و سۋراق یوکلمه‌لری جمله‌نینگ اداغی (کېسیم) ده کېله‌دی و "سۋراق گپ"لرنینگ اداغیگه سۋراق بېلگیسی (؟) قۋییله‌دی؛ اۋرنکلر:

- کیم مکتب کېته‌دی؟
- قیسی تیم یخشی اۋینه‌دی؟
- قچان امتحان آلینر اېکن؟
- اوی تاپشیریغینی بجردینگ می؟
- او، کتابینی بېردی، سېن- چی؟
- مهمانلر کېلدی می؟

فعالیتلر:

۱- درس نینگ بیرینچی بؤلیمیده‌گی حکایتدن برچه "سؤراق گپ"لرنی بېلگیلب، کتابچه‌لرینگیزگه کؤچیرینگ. تؤرت کیشی نوبت بیلن توریب، بېلگیلب آلگن گپ‌لریدن بیرته‌سینی اؤقیسین.

۲- قوییده‌گی گپلردن سؤراق گپلر توزینگ:

- مېن سفردن شوگون کېلدیم.

- مسابقه ساعت اوچده باشلندی.

- حشرگه برچه قؤشنیلر یاردم بېردیلر.

- مهمانلر اېرته‌لب جؤنب کېتدیلر.

۳- تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توزگن "سؤراق گپ"لریدن بیرته‌سینی تخته‌گه یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر مصلحتلشیب، ایکیته "سؤراق گپ" تاووشلی اؤقیب، یازسینلر.

۵- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، یازگن "سؤراق گپ"لرینی یازسین.

۶- می، قچان و کیملر بیلن سؤراق گپلر توزینگ.

اوی تاپشیریغی:

«نیمه، نیمه اوچون، قیسی، نېگه، کیم، چی، می» کبی سؤراق سؤزلری بیلن بیر- بیر سؤراق گپ یازیب کېلتیرینگ!

ییتّینچی درس

هدفلر:

۱- صوفی الله‌یار حقیده معلومات تاپیب، اونینگ اؤگیتلریدن تورموشده فایده‌لنیش.

۳- بویروق گیلرنی اؤرگنیب، ایشلته آلیش.

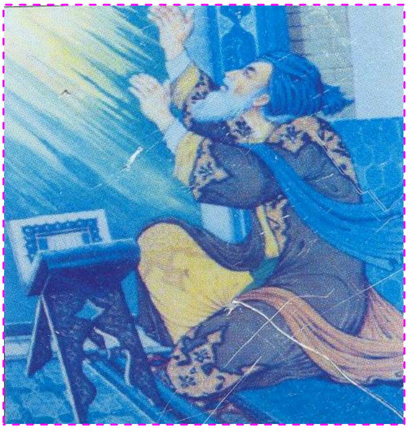
سؤراقلر:

۱- صوفی الله یار نینگ شعرلریدن قیسی بیرار بیت نی اؤقیب بیره آله‌سیزمی؟

۲- صوفی الله یار شعرلریده کؤپراق نیمه‌لر حقیده سؤزله‌یدی؟

صوفی الله‌یار

الله‌قلی اؤغلی صوفی الله‌یارنینگ توغیلگن ییری کتّـه قؤرغـان دیـر. او، اصلیده امارت و حکومت خاندانیدن بؤلیب، ابوالفیض خان حکومتی دورانیده کتّـه قؤرغـان و سمرقندده امـارت و حکومت ایتردی، کیینچه‌لیک، حکومت و عملدارلیک‌دن استعفا قیلیب، جنیدالله لقبی بیلن داوروق قازانگن شیخ نوروزگه مرید بؤلیب، نقشبندیه طریقه‌سیگه کیردی و ارشاد و هدایت ایشلری بـیلن شغلّنه باشله‌دی.

ختای و قبچاق قومی نینگ سمرقندگه باستیریب کیریشی‌دن کیین، اولرگـه نصـیحت و پنـد بیرمـاقچی بؤلدی، لیکن اولر صوفی الله‌یارنینگ پند و اؤگیتلریگـه قولاق سـالمه‌ی، ظلـم و اسـتبدادگه مشـغول بؤلـدیلر، بوندن آزرده خاطر بؤلگن صـوفی الله‌یـار، هجـرت‌نـی اختیار ایتـدی و حصـار ولایتـی، قبادیـان قیشـلاغیگه کؤچیب کیتدی و انه شو ییرده تعلیم و تألیف ایشـلری بیلن مشغول بؤلدی. صوفی الله‌یار، بابا رحیم مشرب بیلن عصرداش ایـدی و مشـرب، قبادیانگـه کیلگنده ایکاولری کؤریشگن هم ایدیلر.

صوفی الله‌یار هجری شمسـی ۱۱۳۲نچـی ییلـده قبادیـان‌ده وفـات ایتـدی و اؤشـه ییـرده کؤمیلدی.

صوفی الله‌یاردن مسلک المتقین، مرادالعـارفین، ثبـات‌العـاجزین، مخـزن‌المطیعـین، نجـات الطالبین و سراج العاجزین ناملی اثرلر بیزگه یېتیب کېلگن. او، ثبات العاجزین کتابیده اهـل سـنت و جماعه‌نینگ عقایدینی جوده یخشـی صـورتده نظـم اېـتگن و اونـی صـوفیانه نصـیحتلر بـیلن بېزه‌تگن و ارباب ذوق و اصحاب شوق قولاقلرینی مزین اېتگن.

صوفی الله‌یار کلامیدن بیر اۉرنک:

لقمان‌نینگ فرزندیگه نصیحتی:

نصیحت قیـــلدی فـــرزندیگه لقمـــان
سنگه جاهل کیشی بحث اېتسه، اې جان
جواب ایتغیل انگه شـــیرین و یومـــشاغ
مگـــر بۉلغـای جهـــالت خمریدن ســاغ
اگر نفـــع اېتمســـه، قیـــلمه اعـــــاده
بۉلـور ایتغـــان ســـــری جهلی زیـــاده
انگه سود اېتمســه ایتمـــــاغ، صـــوابی
ســکوت اېتمک دور اندین سۉنگ جوابی
کېل اې مومن، همیشه خوش عنـــان بۉل
مســـلمان بۉلســـه هرکیم، مهربان بۉل
آچیـــلغـــایســــن انی کۉرگنـــده گلدېک
تواضـــع ایله خـــــدمتـــگار قُلـــدېک
ســــریغ یاغـــدېک انگه بۉلغیـــل ملایم
ســـــوچـــــوکلیکنی عسلدېک ایله دایم
توت اول دوستونگنی سوت اوستیده قیماق
عزیز جانینگچه کۉرگیـــل، بلـــکه بهراق
خدانینگ بـــویـــروغیــــدن تایسه ناگاه
برادرلیک اۉشــــــل دیر قیلســـنگ آگاه

اساسی توشونچه:

صوفی الله‌یار، سمرقندنینگ کتّه قۉرغانیدن بۉلیب، اوّللری حکومت ایشلریگه قتنه‌شردی، اما کېینراق عملدارلیکدن واز کېچیب، جنیدالله «شیخ نوروز»گه مرید بۉلیب، نقشبندیه طریقه‌سیده تبلیغ و هدایت مقامیگه اېریشدی و اولوسلرنی تۉغری یۉلگه چقیردی. ختای و قبچاقلرنینگ هجومیدن سۉنگ، حصار ولایتیگه هجرت قیلیب، تعلیم و تصنیف بیلن مشغول بۉلیب، کۉپگینه اۉگیتلرنی نظم قیلدی. او، اۉشه یېرده وفات قیلیب، دفن اېتیلدی.

فعالیتلر:

۱– اۉقیتووچی تمانیدن درس متنی قرائت اېتیلگنده دقت بیلن اېشیتینگ و قوییده‌گی سۉراقلرگه چقّان جواب بېرینگ:

– صوفی الله‌یار قه‌یېرلیک اېدی؟

– صوفی الله‌یارنینگ خاندانی نیمه ایشلر بیلن شغللنر اېدیلر؟

– او، اوّللرده نیمه ایشلر بیلن مشغول اېدی؟

– کېینچه‌لیکده قیسی طریقتگه کیردی و نیمه ایشلرنی بجردی؟

– او، نیمه اوچون سمرقنددن حصارگه کۉچدی؟

– حصار ولایتیگه کېلگندن کېین نیمه ایشلر بیلن شغللندی؟

– اوندن قیسی کتابلر بیزگچه یېتیب کېلگن؟

– اثرلری نظمده‌می یا نثرده؟

– اونینگ اثرلری قیسی موضوعلرده؟

۲– اۉقووچیلر تۉرت گروه‌گه بۉلینیب، صوفی الله‌یارنینگ «لقمان حکیم، فرزندیگه نصیحتی» دیگن نظمی حقیده بحث‌لشسینلر.

۳– هر گروه‌دن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اۉز گروه‌سی فکرینی قیسقه‌چه ایتیب بېرسینلر، باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده نظرلرینی بیلدیرسینلر.

۴- هر قطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن صوفی الله‌یارنینگ نظمینی دکلمه قیلسینلر، باشقه‌لر قنده‌ی اؤقیلگنی حقیده نظرلرینی بیلدیرسینلر.

۵- قوییده‌گی سؤزلرنینگ معناسینی سؤزلیک‌دن تاپیب، مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

جاهل، اعاده، خمر، عنان، تواضع، تایماق

۶- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن ایکّیته‌سینی اؤقیسین، باشقه‌لر اؤز فکرلرینی بو باره‌ده بیان ایتسینلر.

اوی تاپشیریغی:

«لقمان حکیم‌نینگ فرزندیگه نصیحتی» نظمینی ایرکین بدیعی نثرگه اؤگیریب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

بویيروق گپلر:

قوييده‌گی بويروق گپلرگه دقت قيلينگ:

- يمانگه يقينلشمه، بلاسی يوقر.
- قازانگه يقينلشمه، قراسی يوقر.
- مقتنچاق بۉلمه‌نگ، خجالت تارتمه‌يسيز.
- بيليم آلسنگ، بيليب آل!
- اۉرمانگه بارمه، اگر بارسنگ، يراق آل!
- سېن بونده‌ی جيرکنچ ايشلردن قۉلينگنی تارت، اولرگه زنهار ميل کۉرستمه!
- آدمی اېرسانگ، دېماگيل آدمی

آنی که يۉق خلق غميدن غمی (نوايی)

- اويده‌گی ميده-چيده ايشلرنی اۉزلرينگيز قيلينگ، کتّه ايشلرگه برچه‌لرينگيز قتنه‌شينگيز!

يوقاريده‌گی جمله‌لرده نېچه موضوعلر باره‌سيده قيليش يا قيلمسليککه بويروق بېريلگن دير. شونده‌ی گپلر، بويروق گپ دېيله‌دی.

بویيروق گپ:

بويورماق، ايسته‌ماق، مصلحت و مشوره بېرماق، يلينماق، دۉق-پۉپيسه قيلماق و چقيرماققه اۉخشه‌گن معنالرنی بيلديره‌ياتگن جمله‌لرگه بويروق گپ دېيله‌دی.

بويروق گپ‌نينگ کېسيمی قوييده‌گيچه کېله‌دی:

۱- بويروق ميلی‌نينگ ايکّی شخص بيرليگيده‌گی فعل بيلن و بويروق ميليده‌گی فعل بيلن؛ مثال صورتده: مېوه‌لرنی تېريش اوچون برچه باغبانلر ييغيليشسين! تيلمچاق بۉلمه، خوار بۉله‌سن!

فعالیتلر:

۱- یانمه-یان اؤلتیرگنلر قوییده‌گی شعرلرنی اؤقیب، اولردن بویروق گپلرنی بېلگی‌لسینلر:

- نوایی، اوزه‌ت تنگری شکریغه تیل
نوا آرتوغ ایستر ایسنگ، شکر قیل

- سؤزونگنی که یخشی کؤررسن اؤزینگ
کؤرونمس یمان چون ایرور اؤز سؤزینگ

- نوایی‌گه طلب یارب شعار ایت
نیچه امید ایسه، امیدوار ایت

- الهی بو دولتدن اورسنگ نوید
نوایی‌نی هم قؤیماغیل ناامید

۲- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، تخته‌گه بویروق گپنی بیلدیرووچی بیر- بیر جمله یازسین، باشقه‌لر اونی تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۳- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، بویروق گپنی انیقلاوچی بیـر بیـت شـعر اؤقیسـین، باشقه‌لر تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده فکرلرینی اَیتسینلر.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگنلردن بیر کیشی توریب، بویروق گپ حقیده سؤزله‌سین، باشـقه‌لـر اؤز فکرلرینی اَیتسین‌لر یا اونگه اؤرنکلر و آرتیقچه معلوماتنی قؤشسینلر.

۵- هر کیشی اؤز آلدیده بیر- بیر بویروق گپ یازسین، کېین هر قطاردن بیر- ایکّی کیشی توریب یازگن بویروق گپینی اؤقیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

تؤرت- بېشته سؤراق جمله‌لر یازیب، اولرنی بویروق گپلرگه اؤگیریـب، کتابچـه‌لرینگیزگـه یازیـب کېلتیرینگ.

سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- آز ییماق فایده‌لرینی بیلیب، بو قاعده‌نی حیاتده رعایت قیلیش.

۲- گرامر قاعده‌لریدن «اونداو گپلر» حقیده معلومات تاپیب، اونی قۋلله‌ی آلیش.

سۋراقلر:

۱- کېره‌گیدن کۋپراق ییمک ییگن کیشی نینگ حالی قنده‌ی بۋله‌دی؟

۲- آز ییماق و آرتیقچه ییماق نینگ قنده‌ی فایده یا ضرری بار؟

ییماق‌نی حددن آشیرمنگ!

جامعه، انسانلردن توزیلگن. جامعه‌ده‌گی هر بیرکیشی یخشی یشش و یخشی تیریکچیلیک قیلیشنی ایسته‌یدی. یخشی حیات کېچیریش و ساغلام یشش هر بیر انسان نینگ اۋزیگه باغلیق دیر. دنیاده‌گی ناز- نعمتلردن فایده‌لنیش اوچون هر کیشی اۋز حیاتیده ایریم کېره‌کلی موضوعلر و مسأله‌لرنی نظرده توتیشی کېره‌ک. بو مهم و حیاتی موضوعلردن بیری ییمکده تعادلنی سقلش دیر. انسان ساغلیگی بیرینچیدن اونینگ ییه‌دیگن، ایچه‌دیگن، کییه‌دیگن نرسه- لریده تعادل نی رعایت قیلیشگه باغلیق دیر.

مسأله شو تۋغریده ایکن، کیلینگ اوشبو موضوعنی ییمکده اۋرنک قیله‌یلیک. ایریم کیشیلر ییمکده تعادلنی نظرده توتمسدن، کۋپ و کېره‌گیدن آرتیقچه ییی‌دیلر. بو عادت نینگ تورلی ضررلری بار. بیرینچیدن انسان ساغلیگینی بوزیب یوباره دی. آرتیقچه ییمک ییگن کیشی یخشی اۋیله‌ی آلمه‌یدی؛ اونوملی ایشله‌ی آلمه‌یدی؛ اویقوسیره‌ب قاله‌دی؛ آغیر و هارغین حالتگه توشه‌دی؛ ایزمه- ایز آغسریغی (عطسه) کیله‌دی، قان باسیمی کۋته‌ریلیشی، سېمیریب قالیشی، کلسترول یا شکری آشیشی، یوره‌ک کسل‌لیگیگه اوچره‌ب قالیشی احتمالی کۋپه‌یه‌دی و حیاتی ایشلرینی تۋغری بجره‌آلمه‌یدی. ایکّینچیدن اقتصاد نقطه نظردن انسان گه آغیر

توشه‌دی. کۏپ ییمک اوچون کۏپراق پول صـرفلنه‌دی، تـورلی کسـللیکلرگه اوچـره‌گنـده دارو- درمان اوچون انچه‌گینه پول صرفلش کېره‌ک بۏله‌دی. اوچینچـی ضـرری و همـه‌دن مهمراغـی دینی ضرری دیر. الله ﷻ هر ایشده تعـادلنی سـقلش و افـراط و تفـریط دن قاچیشـگه بویـورگن، شونده‌ی ایکن، حدنی رعایت قیلمه‌سک، تنگـری تعـالی‌نینـگ بویروغیـدن نافرمانلیـک قـیلگن بۏلیب، گناهکار بنده‌لریدن سنه‌له‌میز.

عرف و رواجیمیزده هم آرتیقچه ییماق عیب سنلگن. آته- باباليريميزدن قالگن «آش باشقه نیکی بۏلسه هم، قارین اۏزینگ‌نیکی!»، «یریم نان، راحت جان!» و یا: «نفس بد، کاهش جان!» دېگن مقاللر هم اعتدال بیلن ییمک ییشنی تأکیدله‌یدی.

نوایی هم ییمکده افراط قیلگنلر حقیده «محبـوب القلـوب» اثریـده بونـده‌ی دېـب یـازگن: «کۏپ دېگان کۏپ یانگیلور، کۏپ ییگان کۏپ ییقیلور. قلـب امراضـی نینـگ مـاده‌سـی کـۏپ ییماک دور؛ کۏپ دېماک سۏزگا مغرورلوق و کۏپ ییماک نفسغه مأمورلوق. آدمیغـه بـو صـفتلار زواید و بارچه خودپرستلیققه عاید....» و ینه دېیدی:

«آز دېماک حکمتغه باعث؛ آز ییماک صحتغه باعث. آغزیغه کیرگاننی دېماک، نادان ایشی و ایلکیغه کېلگاننی ییماک، حیوان ایشی، بیت:

کۏپ دېماک بیرله بۏلماغیل نادان   کۏپ ییماک بیرله بۏلماغیل حیوان»

انه شو قیمتلی اۏگیتلرنی نظرده توتیب، ییمکنی حددن آشیرمس‌لیگیمیز کېره‌ک.

اساسی توشونچه:

هر بیر ایشده افراط و تفریط ایتیش تۏغری ایمس، اینیقسـه ییمـک و ایچمکـده اعتـدالنی رعایت قیلیش جوده ضرور دیر. کۏپ ییماق انسان ساغلیگی و اقتصادیگه ضررلی دیر.

فعالیتلر:

۱- درسنی جیملیک بیلن اؤقینگ، اؤقیتووچی تنله‌گن بیر اؤقووچی درس مطلبینی باشقه صنفداشلریگه سؤزله‌ب بېرسین.

۲- گروهلرگه بؤلینیب، آز سؤزلش فایده‌لری، آزییش فایده‌لری، کؤپ گپیریش ضررلری، کؤپ ییېش ضررلری حقیده نوایی نینگ محبوب القلوب اثریدن فایده‌لنگن حالده بحث قیلینگ، سؤنگره هر گروهدن بیر کیشی اؤز گروهی نینگ فکرلرینی ایتیب بېرسین.

۲- قوییده‌گی سؤزلرنینگ معناسینی یازیب، اولرگه مناسب جمله‌لر توزینگ:

آدیم، ایریم، چېتلتمس‌لیک، تعادل، اؤرنک، قیلیق، اویقوسیره‌ش، هارغین، افراط، تفریط، یانگیلماق، زواید، خودپرستلیق، عاید

سؤراقلر:

۱- کؤپ ییماق نینگ قنده‌ی ضررلری بار؟

۲- انسان ساغلیگی نیمه گه باغلیق دیر؟

۳- نوایی کؤپ ییماق، کؤپ دېماق، آز ییماق، آز دېماق حقیده نیمه دېگن دیر؟

۴- خلقیمیزنینگ پرخورلیک تؤغریسیده قنده‌ی مقاللری بار؟

۵- «نفس بد، کاهش جان» مقالی، نیمه نی افاده له‌یدی؟

اوی تاپشیریغی:

۱- نوایی نینگ «کؤپ ییماق و کؤپ دېماق» حقیده ایتگن سؤزلریدن فایده‌لنیب، بیر مقاله یازیب کېلینگلر.

۲- عایله اعضاسی، کتابلر یا انترنت یاردمیده آرتیقچه ییماق ضررلری حقیده یا ینگی معلومات یا شعر، مقال، اؤگیت، فکاهی، حکایه تؤپلب کېلینگلر.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرده تگیگه چیزیق چیزیلگن بېلگی‌لرگه دقت قیلینگ:

۱- مینگلر افسوس!

۲- نفس بد کاهش جان!

۳- آش باشقه نیکی بۇلسه هم، قارین اۇزینگ نیکی!

۴- عجب! بو قنده ی کولگولی؟

۵- یوقاریده‌گی تگیگه چیزیق چیزیلگن بېلگیلر «اونداو» بېلگیلری دېیله‌دی.

اونداو گپلر:

حس- هیجاننی افاده اېتگن گپ، اونداو دېیله‌دی؛ مثلاً: آی‌گل نې قدر چیرایلی!، افغانستان عظمتلی اۇلکه! وای، بابر باغی یېر یوزیده‌گی جنت بۇلیبدی!....

اونداو گپلر شادلیک، قووانچ، قۇرقوو، طنطنه، تعجب، قیغو و افسوس‌لنیش کبی تورلی حس- تویغولرنی افاده‌له‌یدی و کۇترینکی آهنگی بیلن باشقه گپ تورلریدن فرق قیله‌دی.

یازووده اونداو گپ نینگ اخریگه اونداو بېلگیسی قۇییله‌دی؛ مثال اوچون: منگو یشه، وطنیم! آزاد بۇلگیل هر دایم، اۇلکه‌م! وای، بونده‌ی گۇزه‌للیکنی هېچ یېرده کۇرمه‌گنمن! و شونگه اۇخششلر.

شو کبی هر قنده‌ی درَک و سۇراق گپلرنی تورلی حس- هیجان بیلن ایتیش نتیجه‌سیده اونداو گپ حاصل قیلینه‌دی. آه...!، مرحمت...!، خداوندا......! و باشقه‌لر.

ایریم اونداو گپلر اونداو سۇزلر و بعضی یوکلمه‌لرنی کېلتیریش بیلن هم توزیله‌دی؛ مثال اوچون: هی باله لر، کېلینگ‌لر! اېتک‌لرینگیزنی توتینگ‌لر!

بعضی گپلرده اونداو مضمونیدن تشقری مضمون هم انگله‌شیلگنیدن، گپ آخریده هم سۇراق، هم اونداو بېلگیلری قۇییله‌دی؛ مثال اوچون: همه نرسه‌دن اوستون، حیات؛ حیاتدن اوستون نیمه؟!

فعالیتلر:

الف- قوییده‌گی جمله‌لرده تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تینگ:

۱- اې تنگریم مېنی اۇز یۇلینگگه هدایت قیل

۲- مینگلر افسوس

۳- هی باله‌لر نېگه درسگه بارمه‌ی توریبسیزلر

۴- بو قنده‌ی دهشتلی حادثه

۵- قه‌یېردن کېلدینگ

۶- سېنینگ کېلیشینگنی آنه‌مدن اېشیتگن ایدیم

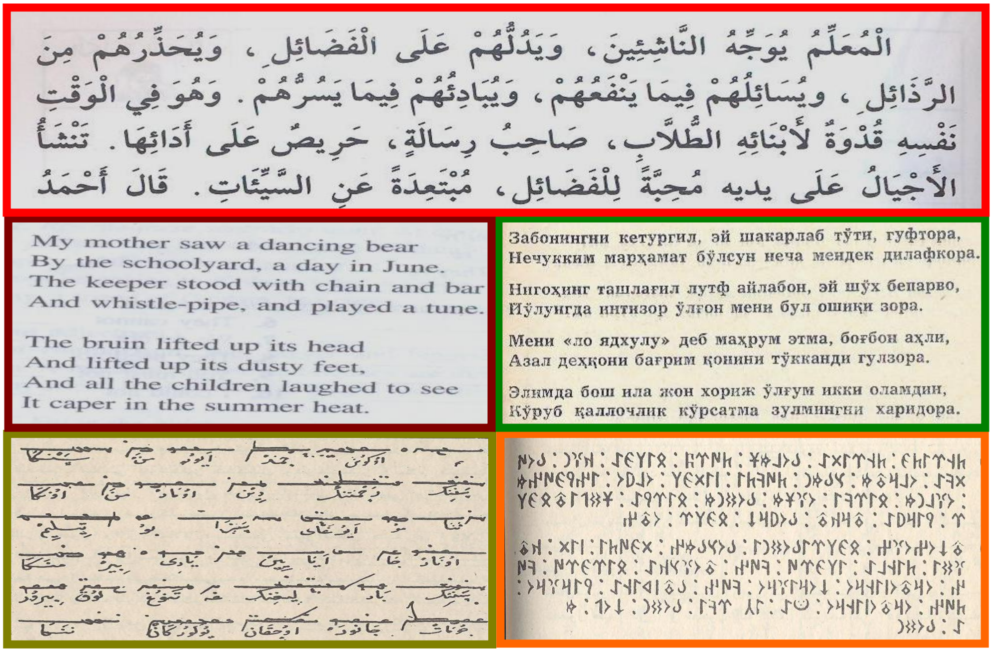
ب- کتابینگیز یا اۇز فکرینگیزدن اۇنته جمله یازیب، اولرنی سۇراق و اونداو جمله‌لریگه اۇگیرینگ و کېره‌کلی بېلگیلرینی اۇز جاییگه قۇیینگ!

توّقیزینچی درس

هدفلر:

۱- تورکلرنینگ اینگ قدیمگی یازووی بیلن تانیشیش.

۲- گپ بۉلکلرینی اۉرگنیب، گپ توزه آلیش.

سۉراقلر:

۱- اورخون خطی قیسی عصرده ایشله تیلردی؟

۲- ینیسی الفباسی قیسی قوم نینگ الفباسی ایدی؟

تورکلر قنده‌ی خطلردن فایده‌لنگنلر؟

یازوو (خط) اختراع‌سی بشریت مدنیتی نینگ مهم حادثه‌لریدن بیری سنه‌له‌دی. کۉپلب تاریخچیلر میخی خط مخترع‌سینی قدیمگی "سومر" خلقی، دیب یازگنلر. سومرلر برچه تورکی خلقلر تیلی عایله‌سی بۉلگن "آرال- آلتای" تیللری عایله‌سیگه منسوب بیر تیلده سۉزلر ایکنلر.

عالملر، تورکلر اره‌سیده یازووینیگ تاپیلگن تاریخینی میلاددن آلدین بیر مینگ ییل و حتی

اوندن کۆپراق دېب یازەدیلر. اۉرته آسیا و قۉشنی یورتلرده میلاددن آلدین مینگ ییللر دوامیده "آرامی" یازوو کۆپراق قۉللنگن. بو منطقەلرنی مقدونیەلیک اسکندر استیلا قیلگندن سۉنگ، یونانچه خط هم معمول بۉلگن. بیراق، بو یازوو کۆپراق رسمی ساحەلرده قۉلـلەنردی.

بو مدتده اوستایی، خوارزمی، مانی، سغدی، کوشانی (خروشتی)، اورخون-ینیسی، اویغوری، مغولی (گالیک) و باشقه یازوولر هم "آرامی" یازووی نېگیزیده ایجاد اېتیلدی.

تورکلر، بویوک مهاجرتلری باشلنگندن آلدین اۉزلریگـه خـاص یـازوولرنی ایشـلتگنلر. اولـر یازوونی "بیتیک" دېیَر اېدیلر. اولرنینگ یازووی قدیم مصرنینگ "هیروغلیف" خطـی کبـی تـورلی رسملر و شکللردن توزیلگن اېدی.

تورکلرنینگ اۉزلری اختراع قیلیب، فایدەلنگن قدیمگی یازوونی عالملر "اورخون یازووی" یـا "کۆک تورک یازووی"، دېب ایتگنلر. بو اتەلیش نینگ سببی شو که مغولستانده اورخـون دریاسـی قیرغاقلریده، کۆک تورک خاقانلری بنالریدن تاپیلگن اېنگ قدیمگی یازوولر شو الفبـاده یـازیلگن اېدی، شونینگ اوچـون، تورکلرنینـگ اوشـبو قـدیمگی یـازووی "اورخـون یـازووی" و "اورخـون الفباسی" دېیلگن.

اورخون خطی قدیم زمانلردن میلادی یېتینچی عصر (هجری بیرینچی)گچه برچه تورکلر آرقەلی یازیلر اېدی.

تورکلر اورخون یازوویدن تشقری، باشقه ایکی خطدن هم فایدەلنگنلر. بولر سغد یا سوغوت و اویغور خطلری دیر. اویغورلر سغد خطیدن فایدەلنیب، "اویغور یازووی" آتی بیلن مشهور بۉلگن خطنی ایجاد قیلگنلر.

اویغور خطی ۲۶ حرفدن عبارت بۉلیب، میلادی یېتّینچی عصرده اورخون یـازووی اۉرنینـی بوتونلەی اېگللەدی. اویغور خطی مغوللر زمانیده رسمی خط صفتیده تـن آلینیـب، کېـین عثمـانی سلطان محمد فاتح سرایی‌گچه هم یېتیب باردی. تـورک ادبیـاتی نینـگ کۆپلـب مشـهور ادبـی اثرلری، همده امیر تېمور توزوکلری شو خط بیلن یازیلگن.

تورکلر اسلام مقدس دینینی قبول قیلگندن سۉنگ، عرب یازووینی ایشلته باشـلەدیلـر. بـو خط قریب ۱۲۰۰ ییلدن بېری تورکی خلقلر تمانیدن قۉلـلەنیب کېلماقده، بیراق اۉزبېـک بویـوک شاعر، ادیب، تاریخچی و سیاستچیسی ظهیرالدین محمد بـابر ۱۵-۱۶ مـیلادی، ۹-۱۰ هجریـده اۉزی یرەتگن "بابری خط" نی تورکلر یازووی اوچون تقدیم قیلیب، اونی عامـەلشـتیریش اوچـون انچه سعی و حرکت قیلدی.

حاضرگی کونده دنیانینگ تورلی مملکتلریده یشب تورگن تورکلر بیر خیـل یـازوودن فایـده لنمەیدیلر. اولر عرب، لاتین و سیریلیک کبی تورلی خطلرنی ایشلتەدیلر. افغانستاندەگی اۉزبېک و تورکمن تورکلری عرب یازوویدن فایده لنەدیلر.

اساسی توشونچه:

تورکلر قدیم زماندن جوده کؤپ یازوولردن فایده‌لنیب کېلگنلر. اولرنینگ قدیمگی یازوولری "اورخون- ینیسی" و "اویغور" یازوولری دیر. بو خطلر، همده بابری خطنی تورکلر اختراع قیلگنلر. حاضر تورکلر عرب، لاتین و سیریلیک کبی تورلی یازوولردن فایده‌لنه‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- اؤقیتووچینگیز درس متنینی اؤقییاتگنده، اونی انیق تینگلنگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

- درس نینگ تؤلیق عنوانی نیمه ایدی؟
- درس متنی نیمه حقده ایدی؟
- تورکلر فایده‌لنگن ایکّیته خطنی ایتینگ!
- تورکلر اختراع قیلگن خطلردن بیرته‌سینی آت توتینگ!
- افغانستان تورکلری حاضر قیسی خطنی ایشلته‌دیلر؟
- امیر تیمور توزوکلری قیسی خط بیلن یازیلگن؟
- تورکلرنینگ "اورخون یازووی" نی نېگه اورخون دریاسی نامیگه اته‌گنلر؟
- عرب یازوویدن سؤنگ کیم ینه بیر خطنی تورکلر اوچون اختراع قیلدی؟ بو خط نیمه دېب، نامه‌لنه‌دی؟

۲- اؤقیتووچیلر تؤرت گروه‌گه بؤلینیب، خط اختراع‌سی فایده‌لری حقیده بحث‌لشسینلر.

۳- هرگروه‌دن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اؤز گروه‌سی فکرینی قیسقه‌چه ایتیب بېرسین.

۴- قوییده‌گی سؤزلر معناسینی سؤزلیکدن تاپینگ و قیله‌آلگنینگیزچه جمله‌گه ایشله‌تینگ:

یازوو، استیلا، نېگیز، قیرغاق، اته‌لیش، توزوک، آرتیقچه، خاقان.

۵- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، ینگی سؤزلرنینگ معناسینی باشقه‌لرگه اؤقیسین.

۶- هرقطاردن بیر-بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

خط اختراع بؤلمه‌گنده، قنده‌ی قیین‌چیلیکلر تاپیلیشی، همده خط اختراع‌سینینگ بشریتگه بېتکزگن فایده‌لری حقیده بیر کیچیک متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

گپ بؤلکلری و تورلری:

قوییده‌گی گپ‌لرنی اؤقیب، خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

– اینگ قدیمگی تورکی یازوولر، اورخون یازوویده یازیلگن.

– تورکلر اورخون یازوویدن تشقری، باشقه ایکّی خطدن هم فایده‌لنگنلر.

– اویغور خطی ۲۶ حرفدن عبارت دیر.

– اولر (تورکلر) یازوونی، "بیتیک" دیییر ایدیلر.

– بیر آز صحبتدن سؤنگ، مهمانلر کیتدیلر.

– یخشی، آشینی ییدی؛ یمان باشینی.

– مهمانلر بوگون کیلمه‌دیلر.

– ایکّله اؤرتاق شیرین صحبت قیلاتیبدیلر.

یوقاریده‌گی گپ‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر، گپ نینگ بؤلک‌لری دیر.

گپ بؤلکلری:

گپده بیرار سؤراققه جواب بؤلگن و اؤز ارا تابع باغلنگن سؤز یا که سؤز بیریکمه‌سی گپ بؤله‌گی دییله‌دی.

گپ بؤلکلرینی بیلگی‌لشده اساسی خصوصیت، اولر اره‌سیده‌گی نحوی رابطه دیر. گپ بؤلکلری اساساً کیم؟، نیمه قیلدی؟ کیمگه؟، قنده‌ی؟، قچان؟ کبی تورلی سؤراقلرگه جواب بؤله‌دی. قوییده‌گی مثالگه دقت قیلینگ:

سنجر ایرته‌لب چقّان مکتبگه کیتدی.

بو گپ نینگ بؤلک‌لری شولردن عبارت: سنجر (کیم؟) کیتدی (نیمه قیلدی؟)، ایرته‌لب (قچان؟) مکتبگه (قه‌ییرگه؟)، چقّان (قنده‌ی؟)

کؤریب تورگنینگیزدیک گپده‌گی هر بیر بؤلک بیر خیل سؤراققه جواب بؤلگن. گپ بؤلکلری ایکّی تورلی بؤله‌دی:

۱– باش بؤلکلر

۲– ایکّینچی درجه‌لی بؤلکلر.

فعالیتلر:

الف– یانمه–یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لشیب، قوییده‌گی گپلرنینگ بؤلکلرینی اَیری–اَیری کؤرستسینلر:

۱– اوکه‌م کېچقرون اویدن چیقیب، آپه‌سینی کؤرگنی کېتدی.

۲– مېن تؤپنی آلیب، اؤرتاقلریم بیلن کېچقرون‌گچه فوتبال اؤینه‌دیک.

ب– هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هرکیم بیرجمله یا گپنی یازیب، اونینگ بؤلکلرینی خط چیزیب کؤرستسین.

۳– هرکیم بیرگپ توزیب، اونده کیم؟، نیمه قیلدی؟، قه یېرده؟ و قچان؟ سؤراقلریگه جواب بؤله آله‌دیگن بؤلکلرنی گرامر قاعده‌لریگه کؤره توزسین.

۴– تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توزگن گپی‌نی یازیب، گپ بؤلکلرینی بیرمه–بیر خط چیزیب کؤرستسین.

۵– اوچ کیشیلیک ایکّی گروه، تخته گه بارسینلر. بیرینچیدن بیر گروه مصلحت بیلن بیر گپ‌نی تخته گه یازسین. کېین ایکّینچی گروه اعضاسی اؤز ارا مصلحتلشیب، گپ‌نینگ بؤلکلرینی خط چیزیب کؤرستسین. کېین ایکّینچی گروه مصلحتلشیب، بیر گپ یازیب، بیرینچی گروه اعضاسی بیرگه‌لیگیده گپ بؤلکلرینی انیقلب بېرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

کمیده بیرته قیسقه و بیرته اوزون جمله یازیب، اونده برچه گپ بؤلکلرینی خط چیزیب کؤرسه‌تیب کېلتیرینگ!

اۋنینچی درس

هدفلر:

۱- گلبدن بېگیم و مشهور تاریخی اثری "همایون‌نامه" بیلن تانیشیش.

۲- باش بۆلکلرنی اۆرگنیب، سۆزلشده و یازیشده ایشلته‌بیلیش.

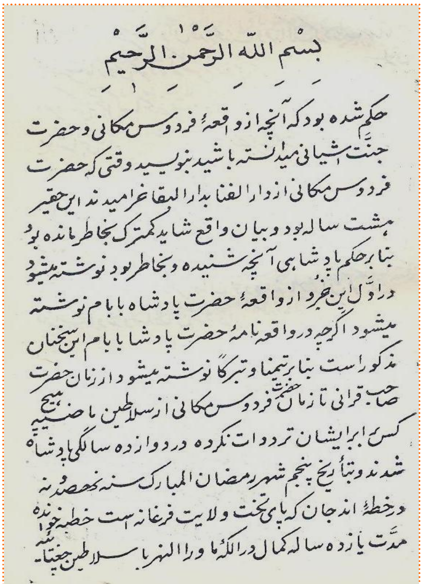
سۆراقلر:

۱- گلبدن بېگیم قیسی پادشاه حقیده گی واقعه‌لرنی یازگن دیر؟

۲- یازگن کتابی نینگ عنوانی نیمه دیر؟

گلبدن بېگیم

اۆرته آسیا، خراسان (بوگونگی افغانستان) هند و پاکستان نینگ تاریخیده کتّه اۆرین آلگن امپراتور ظهیرالدین محمد بابرنینگ قیزلری ایچیده اونینگ ادبی میراثی، اینیقسه نثر یازیش سنّتینی دری تیلیده ایزله‌گن قیزی گلبدن بېگیم دیر.

بسم الله الرحمن الرحیم

حکم شده بود که آنچه از واقعهٔ فردوس مکانی و حضرت
جنت آشیانی میدانسته باشید بنویسید وقتی که حضرت
فردوس مکانی از دار الفنا بدار البقا خرامیدند این حقیر
هشت ساله بود و بیان واقع شاید کمترک بخاطر مانده بود
بنابر حکم پادشاهی آنچه شنیده و بخاطر بود نوشته میشود
در اول این جزو از واقعهٔ حضرت پادشاه بابام نوشته
میشود اگرچه در واقعه نامهٔ حضرت پادشا بابام این سخنان
مذکور است بنابر تیمنا و تبرکا نوشته میشود از زمان حضرت
صاحب قرانی تا زمان حضرت فردوس مکانی از سلاطین ما صبیه هیچ
کسی برایشان ترددات نکرده در دوازده سالگی پادشاه
شدند و تاریخ پنجم شهر رمضان المبارک سنه نهصد و نه
در خطهٔ اندجان که پای تخت ولایت فرغانه است خطبه خوانده
مدت یازده ساله کمال در الکهٔ ما وراء النهر با سلاطین جغتائیه

گلبدن بېگیم نینگ همایون نامه کتابیدن بیر صفحه

گلبدن بېگیم کابلده بابرنینگ اوچینچی خاتینی دلداربېگیم‌دن توغیلیب، کیچیک‌لیگیده آته‌سیدن ایریلیب قالدی، بابر وفات ایتگن زمانده سکّیز یاشر ایدی، ظهیرالدین محمد بابر اونی توغیلگنیدن-آق سویوکلی خاتینی ماهیم بېگیم‌گه تاپشیردی و اونینگ تربیه‌سی آستیده اۆسیب یشه‌دی.

همایون پادشاه‌نینگ آنه‌سی ماهیم بېگیم، گلبدن بېگیم نی یخشی پرورش ایتدی. او، اۆزی‌نینگ اۆته ذاتی استعدادی و همایون‌نینگ اۆزی و آنه‌سی ماهیم بېگیم‌نینگ تشویقی و ترغیبی نتیجه سیده، اۆز زمانیده‌گی بیلملرنی اینیقسه ادبیات و تاریخ علمینی بوتونله‌ی اۆزی‌نیکی قیلیب آلدی.

بابرنینگ بو ادیب، تاریخچی و نثر یازووچی قیزی آته‌سینینگ ادبی و تاریخچیلیک میراثـی و نثر یازیش سنّتینی عمر بۆیلب ددیللیک و بوتون مهارت بیلن ایزلـه‌دی وکتّـه آنـه‌سـی مـاهیم بېگیم و همایون نینگ ارداقلش اوچون وایه‌گه یېتگندن کېین همایون‌نینگ پادشاه‌لیگـی وقتیـده همایون نامه اثرینی همایون‌نینگ سرگذشتی و باشیدن کېچیـرگن و اونینـگ زمانیـده یـوزبېرگن واقعه‌لر و حادثه‌لرنی و شونگه اۆخشش همایون و کامران میرزا اۆرته‌سیده تخـت و تـاج اوسـتیده قیلینگن اوروش- تارتیش‌لرینی بیرمه- بیر یازدی.

همایون نامه کتابی هجری قمری ۹۳۷ نچی ییلدن یعنی همایون‌نینـگ تختگـه اۆلتیـرگن تاریخیدن باشلنه‌دی و کامران میرزانینگ کـۆر قیلـنگن واقعـه‌سـی بیـانی بـیلن هجـری قمـری ۹۶۰نچی ییلده توگه‌یدی. گلبـدن بېگـیم، همـایون بـیلن بیرگـه یشـردی؛ اونینـگ درباریـده و پادشاه‌لیگیده یوز بېرگن واقعه‌لرنی اۆز کۆزی بیلن یقیندن کۆرردی و اۆز قولاغی بـیلن حادثـه‌لـر حقیده اېشیتردی. انه‌شو سببلرگه کۆره همایون نامه کتابینی کۆپ دقیق و مستند شکلیده یازدی.

همایون نامه کتابی، دری تیلیده یازیلگن دیر. بو اثر اۆز فصاحتی و بلاغتی، تاتلی تیلی و ایخچم روشده یازیلگن‌لیگی نقطۀ نظریدن تاریخچیلر توجه‌سینی یره‌تیلگن زمانیدن–آق، اۆزی ساری تارتیب کېلماقده.

گلبدن بېگیم هجری قمری ۹۸۳ نچی ییلده حج زیارتیگه مشرف بۆلدی و سکسانگه یقین ییل عمر کۆریب، وفات اېتدی. اونینگ جسدینی حرمت و اعزاز بیلن کابلده، آته‌سـی ظهیرالـدین محمد بابر منگو اویقوده یاتگن باغیده دفن اېتدیلر. بیزنینگ بیلیشیمیزچه، گلبـدن بېگـیم بوتـون شرق ادبیاتیده بیرینچی تاریخچی عیال دیر.

همایون نامه‌دن، همایون‌نینگ قتّیق کسل بۆلگنی و بابر اۆز عمرینی اونگه صدقه و فدیه قیلگنی شرحینی تنلب، اۆزبېکچه ترجمه‌سینی اۆرنک صفتیده کېلتیره‌میز:

"همایون‌نینگ کسللیگی زمانیده بـابر حضـرتلری روزه توتـدیلر، اولـر چارشـنبه کـونی روزه توتماقچی اېدیلر، طاقتسیزلیک و اضطرابدن سه شنبه کونیدن باشله‌دیلر. هوا کۆپ ایسیق اېـدی وحضرت‌نینگ یوره‌ک–بغیرلری ایسیقدن کویردی، روزه حالیده دعا قیلیب ایتدیلر:

الهی، اگر جان اۆرنیده جان کېره‌ک بۆلسـه، مـېن کـیم بـابرمن، اۆز عمریمنـی همایونگـه بغیشله‌دیم.

انه شو کونـدن–آق، حضـرت فـردوس آشـیانگه تشـویش یـوز بېـردی و همـایون پادشـاه باشلریگه سوو تۆکیب، کسل‌لیکدن توردیلر و اۆز حضورلریگه دولت ارکانینی قبول اېتدیلر."

اساسی توشونچه:

ظهیرالدین محمد بابرنینگ قیزلریدن بیری بـۉلگن گلبدن بېگیم، کیچیکلیگیدن-آق ذکاوتلی و استعدادلی ایدی، آته‌سی‌نینگ وفاتیدن سۉنگ، اکه‌سی همایون پادشاه سراییده تربیت تاپیب، اونینگ دوریده یوز بېرگن واقعه‌لرنی "همایون نامه" کتابیده یازیب قالدیردی. همایون نامه کتابی فصاحت و بلاغتی، تاتلی تیلی و ایخچم یازیش اسلوبی نقطۀ نظریدن تاریخچیلر توجه‌سینی اۉزی ساری تارتیب کېلماقده.

فعالیتلر:

الف- درس متنیگه اۉقیتووچینگیز اۉقی‌یاتگنده دقت قیلینگ و قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بېرینگ:

۱- گلبدن بېگیم کیم‌نینگ قیزی ایدی؟

۲- او قه‌یېرده توغیلگن؟

۳- آته‌سی وفات ایتگنده نېچه یاشر ایدی؟

۴- اونی کیم تربیه‌له‌دی؟

۵- اونینگ یازگن کتابی نیمه دېب نامله‌نگن؟

۶- بو کتاب کیم و نیمه حقده یازیلگن؟

۷- او بو کتابینی قیسی تیلده یازگن؟

۸- همایون نامه قیسی واقعه بیلن باشله‌نیب، قیسی واقعه شرحی بیلن توگه‌یدی؟

۹- بو کتابده همایون‌نینگ کسللیگی و بابرنینگ صدقه‌سی قنده‌ی دېب، یازیلگن؟

۱۰- گلبدن بېگیم‌نینگ مقبره‌سی قه‌یېرده؟

ب- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیر- بیرلری بیلن گلبدن بېگیم‌نینگ حیاتی و یازگن کتابی حقیده‌گی معلوماتلرینی المشتیرسینلر.

ج- هرقطاردن بیر کیشی توریب، شو حقده اۉرگنگنلرینی باشقه‌لرگه ایتیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

"همایون نامه"، "گلبدن بېگیم" یا "بابریلر دوریده عیال ادبی سیمالرنینگ موقعی و اۉرنی" حقیده اۉیلب، آرتیقچه معلوماتنی کتابلر، عایله اعضاسی یا انترنتدن تۉپلب، بېریلگن اوچ موضوعدن بیرینی تنلب، مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

باش بۉلکلر:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، اولرگه توجه قیلینگ:

- اوقات‌دن کېین مهمان دم آلگنی یاتاغیگه کیردی.
- همه محموددن خوش دیر.
- یخشی، ایشله‌یدی یمان تیشله‌یدی.
- بیلگن، بیلگنینی ایشلر؛ بیلمه‌گن برماغینی تیشلر.
- ایشله‌ماق، اشتهانی آچر.
- اۉقیش، اولغه‌ییش.
- افغانستان اسلامی جمهوریتی نینگ پایتختی کابل.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر و عباره‌لر باش بۉلکلر دیرلر.

باش بۉلکلر:

◘ ایکّی ترکیبلی گپ نینگ اساسینی تشکیل قیلگن بۉلکلر (اېگه و کېسیم) باش بۉلکلر دېیله‌دی، مثال:

اۉکتم، بیر کون آقشام، کامل‌نیکی‌گه کېلدی.

◘ باش بۉلک اېگه و کېسیمدن تشکیل تاپه‌دی، مثال:

اویغون، سېکین- سېکین کتاب اۉقیردی.

◘ گپده مطلق حاکم وضعیتنی اېگللب، فکرنینگ کیمگه یا که نیمه‌گه قره‌شلی بۉلگن‌لیگینی کۉرستووچی گپ بۉله‌گیگه، اېگه دېیله‌دی.

◘ یوقاریده‌گی گپده اویغون‌گه فکر قره‌تیلیب، مطلق حاکم وضعیتنی اېگلله‌یدی، شونینگ اوچون اویغون اېگه‌نی افاده‌له‌یدی.

تۉی‌نینگ قیزیغی باشله‌گینچه؛ ایشله‌گن‌نینگ آغزی اۉینر، ایشلمه‌گن نینگ کۉزی اۉینر.

کېسیم، اېگه

گپده، اېگه وظیفه‌سیده کېلگن شخص، پدیده یا که حادثه‌نینگ حرکتی، حالتی، خصوصیتینی بیلدیره‌دیگن یا که اولر حقیده سۉراق افاده‌له‌یدیگن بۉلک، کېسیم دېیله‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "باشله‌گینچه" و "اۉینر" کېسیم بورچنی بجره‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی گپلرنی اۉقیب، اولرده باش بۉلکلرنی انیقلنگ:

- یخشی رۉزگار جنت؛ یمان رۉزگار دۉزخ.

- کیم دیر، کتّه مشعل یاقدی.

- علم- فن و فکر عالمی نهایتده کینگ و چقور.

- خاتینلر، بیر- بیری بیلن سۉزلشدی.

- دهقانلر، اوقات‌دن سۉنگ ایشگه باشله‌دیلر.

- ایشله‌گن‌نینگ آغزی اۉینر؛ ایشلمه‌گن‌نینگ کۉزی اۉینر.

- محنت قیلگن خوار بۉلمس؛ دوست و دشمنگه زار بۉلمس.

- اۉزیم هر جایده‌من، کۉنگلیم سنده دیر.

۲- هرقطاردن بیر- بیر کیشی تخته‌گه باریب، باش بۉلکلرنی انیقلاوچی بیر جمله یازسینلر، باشقه‌لر تۉغری یا ناتۉغریلیگی باره‌سیده فکر بیلدیرسینلر.

۳- هرکیم اۉز آلدیده باش بۉلکلرنی انیقلاوچی بیر جمله یازیب، ایگه و کیسیمنی کۉرستسین.

۴- هرقطاردن بیر- بیرکیشی توریب، نوبت بیلن توزگن جمله‌سینی اۉقیسین، باشقه‌لر کمچیلیک‌لرینی انیقله‌سینلر.

۵- یانمه-یان اۉلتیرگنلر اۉز ارا باش بۉلکلرده ایگه و کیسیم‌نینگ وظیفه‌سی حقیده سۉزلشسینلر.

۶- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، ایگه و کیسیم باره‌سیده اۉز بیلگنلرینی باشقه‌لرگه أیتیب بیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

باش بۉلکلرده ایگه و کیسیمنی انیقلاوچی تۉرت- بیش جمله یازیب کیلتیرینگ.

اۉن بیرینچی درس

هدفلر:

۱- هرات مصلی‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲- ایگه و کیسیم نینگ تۉلیقراق اۉرگه‌نیب ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- هرات مصلی‌سی قیسی زمانده و کیم‌لر تماندین قوریلگن؟

۲- مصلی دیگنده نیمه‌نی توشینه‌سیز؟

هرات «مصلی» سی

آلدینگی خراسان و ماوراءالنهر اۉلکه‌لریده علم و دانش، فرهنگ و هنر، تاریخ و ادبیات، موسیقی و گۉزه‌ل هنرلر اینیقسه معمارلیک هنری نینگ پارلاق تاریخینی آلیب ورقلب کۉرگنیمزده همه دن بورون سکّیزینچی و تۉقّیزینچی عصرلرده تیموریلر سلاله سی دوره‌سیده سمرقند و هرات شهرلریده قوردیریلگن حشَمتلی ماوی رنگ آبده لر کۉزیمیز اۉنگیده قرار آله دی. سمرقند شهری آلدینگی ماوراءالنهر یا بوگونگی اۉرته آسیاده و هرات شهری آلدینگی خراسان یا بوگونگی سیویملی اۉلکه‌میز افغانستانده مشرق زمین ده اینگ قدیمی شهرلر جمله سیدن سنه له دی. تیموری پادشاه‌لر، ملکه‌لر، میرزالر و بیگیم‌لر و امیرلر و عملدارلر اۉز وقتلریده هراتده گی گوزه‌ل هنرلر فرهنگستانی نینگ ایجاد قیلیش و شرقده رنسانس و روشنگرلیک نهضتی نینگ رواجلنتیریش بیلن معمارلیک و باشقه گۉزه‌ل هنرلرگه خاص توجه قیلیب، کۉپگینه شکوهلی و عظمتلی بناءلرنی بو شهرلرده قوردیره دیلر. بولر دوره‌سیده قوریلگن گۉزه‌ل ماوی‌رنگ بناءلرنینگ هر بیری اولر عصری نینگ شاهکارلریدن حساب‌لنیب کیلماقده. تیموریلر سلاله‌سی عصریده هرات شهریده قوریلگن بی‌مانند تاریخی بناءلر و هنری آبده‌لردن بیری هرات مصلی‌لری دیر که معمارلیک هنری نینگ اینگ گۉزه‌ل آبده‌لریدن سنه‌له‌دی.

هرات مصلی‌لری اصلیده امیر تېمور صاحبقران و اونینگ علم سېور اؤغلی شاهرخ میرزا و اونینگ فرهنگلی و بیلیم دوست ملکه سی گوهرشاد بېگیم وقتیده همده اولردن کېینراق دورده سلطان حسین میرزا بایقرا و اونینگ بویوک وزیری، اولوغ متفکر، عالم، شاعر و سیاست اربابی امیر کبیر نظام الدین علیشېر نوایی زمانیده اولرنینگ بویوروغلری و توجه‌لری اساسیده او وقتده‌گی خراسان مرکزی هرات شهریده قوریله دی.

بوگونگی هرات شهریده گی گوهرشاد بېگیم نینگ مدرسه سی و اونینگ جامع مسجدی، سلطان حسین میرزا بایقرا نینگ خانقاه سی و مدرسه سی، امیرعلیشېر نینگ جامع مسجدی، اخلاصیه و انیسه خانقاه لری واخلاصیه مدرسه سی و دارالحفاظ و دارالشفالری انه شو مصلی لر جمله سیگه کیره دیلر. بو حشمتلی بناءلر ایچیده اېنگ کتّه و عظمتلی سی نوایی نینگ مدرسه سی و خانقاه سی اېدی.

بوگؤزه‌ل و خیریه بناءلر نینگ قوریلگن اؤرنی آلدین خیابان آتیگه مشهور اېدی. هرات مصلی‌لری هجری قمری ۱۳۰۳ نچی ییل گچه توزوک و آباد اېدی. لېکن انه شو ییل ده انگلیس‌لر تحریکی بیلن امیر عبدالرحمن خان زمانیده کؤپی ییقیتیله‌دی و اؤن مناره‌دن یلغوز

تۉرتته‌سی اۉز ایسکرگن حالیده قاله‌دی و اولر هم زمان اۉتیشی بیلن قراوسیز قالیشی طفیلی کون سه‌یین ییرگه قره‌ب آغماقده‌لر.

هرات مصلی‌لری معمارلیک، نقاشلیک و خطاط لیک و باشقه هنرلرنینگ یخشی شکلده تجسم قیلووچی بیر قنچه بناءلردن تشکیل تاپگن. بو قیمتلی آبده‌لرنی هنر سیور تیموری حکمرانلر دربارلری گه هر ییردن کیلگن اتاقلی و بویوک و ماهر هنرمندلردن قیلگن حامی‌لیکلری نتیجه‌سیده گۉزه‌ل هنرلرنینگ عکس ایتتیریلیشی بیلن هرات شهریده قوردیره‌دیلر. بو ارزشلی یادگارلیکلرنینگ قوریش ده معمارلیک هنری ایشلریده استاد عمادالدین، استاد قوام الدین و استاد بنایی هروی، سنگتراش لیک هنری ایشی ده استاد شمس الدین، نقاش‌لیک هنری ایشیده استاد کمال الدین بهزاد و خطاط لیک هنری ایشی ده استاد روح الله میرک، حکیم جعفر هروی، جلال الدین جعفر، شاهرخ میرزا نینگ هنرمند اۉغلی بایسنقر میرزا، سلطان علی مشهدی و میرعلی‌لر قتنشه‌دیلر.

تۉقّیزینچی عصرده سلطان حسین میرزا بایقرا هرات نی سمرقند اۉرنی گه تیموری سلاله‌سی‌نینگ پایتختی قیلیب آله‌دی انه شو وقتدن کیین هرات سمرقند بیلن رقابت گه باشلب، همده اۉز زمانیده علم و ادب و هنر نینگ نظیرسیز و بی‌رقیب مرکزی ایله‌نیب کیته‌دی و نوایی و اونینگ مکتبداشی سلطان حسین میرزا بایقرا بو زمینه ده اینگ کتّه حصه قۉشه‌دیلر.

نوایی اۉز وقتیده اینگ کوچلی سیاسی رجلی، قدرتلی دولت اربابی (اقتدارلی وزیر) ایدی تۉقّیزینچی عصرده هرات مکتبی نی رهبرلیک قیلیب مشرق زمین ده ادبیات، موسیقی، تاریخ و گۉزه‌ل هنرلرنینگ حامی و تشویق ایتووچیسی و رنسانس و اویغاتیش نهضتی نینگ باشقرووچیسی بۉلیب ایشله‌یدی.

اساسی توشونچه:

هرات مصلی‌لری اۉلکه‌میز افتخاراتیدن دیر. اوشبو تـاریخی بنـالر تیمـوریلر سـلاله‌سـی‌نینـگ طلایی دوریده تیمور صاحبقران و شاهرخ میرزا و اونینگ علمپرور و فرهنگ سپور عیالی گوهرشـاد بیگیم، سلطان حسین میرزا بایقرا و بیلیملی وزیـری بویـوک شـاعر و متفکـر، امیـرالکلام علیشـیر نوایی‌نینگ توجه‌لری اساسیده خراسان، اینیقسه هرات شهریده قوریله دی. بـو پیـرده گـی تـاریخی بنالر، جمله‌دن مصلی‌لر هم زمان اۉتیشی و قراوسیز قالیش نتیجه‌سیده بوزیلیب کیتماقده. حاضرچه اولردن بیر نیچیته‌سی ایسکرگن حالتده قالگن.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلردن ایکّیته‌سی اۉرنیدن توریب، درس حقیده سۉزله‌سین.

۲- قوییده‌گی ینگی لغتلر معناسینی یازیب، کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ:

مصلی، ایسکرماق، پارلاق، اونوتولمس، خانقاه، دارالحفاظ، تحریک، سلاله، متفکر، قراوسیز

۳- یوقاریده‌گی هر بیر ینگی لغتگه جمله‌لر توزینگ.

سۉراقلر:

۱- هرات مصلی‌لری قیسی زمانده قوریلگن؟

۲- بولر کیملر تمانیدن قوریلگن؟

۳- مصلی دیگنده نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

۴- هرات مصلی‌لریدن آت توتینگ.

۵- بو مصلی‌لر، هرات شهری‌نینگ قیسی تمانیده جایلشگن؟

۶- حاضرچه منارلردن نیچیته‌سی بوزیلمه‌ی قالگن؟

۷- امیر علیشیر نوایی زمانیده قیسی بنالر قوریلگن؟

۸- امیر علیشیر نوایی کیم ایدی؟

۹- شاهرخ میرزا کیم‌نینگ اۉغلی ایدی؟

۱۰- گوهرشاد بیگیم کیم ایدی؟

اوی تاپشیریغی:

تیموریلر عصری و او دورده‌گی فرهنگی و کلتوری ایشلر حقیده قیسقه بیر مقاله یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

عزیز اؤقووچیلر بو درس ضمنیده سیز ابگه و کېسیم نینگ تعریفی و جمله‌لرده اولرنینگ جایی و اهمیتینی تؤلیقراق اؤرگنه‌سیز:

ابگه دایم باش کېلیشیک شکلیده کېله‌دی. او، قوییده‌گی سؤز تورکوملری بیلن افاده لنه‌دی:

۱– آت بیلن: مهمان، آوقتدن کېین دم آلگنی کېتدی.

۲– آلماش بیلن: برچه، یؤلداش‌دن گپ ابشیتدیلر.

۳– آتلشگن صفت بیلن: یخشی، آشینی یېیدی، یمان باشینی یېیدی.

۴– آتلشگن سان بیلن: بیری یخشی؛ بیری یمان.

۵– آتلشگن صفتداش بیلن: بیلگن، بیلگنینی ایشلر، بیلمه‌گن برماغینی تیشلر.

۶– حرکت نامی بیلن: ایشله ماق اشتهانی آچر؛ اؤقیش، اولغه‌ییش.

ابگه بوتون بیر بیریکمه بیلن هم افاده‌لنه‌آله‌دی؛ مثال اوچون: افغانستان اسلامی جمهورلیگی.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر، «ابگه» یا مبتدا دیر.

فعالیتلر:

الف– قوییده‌گی جمله‌لرنی کتابچه‌نگیزگه کؤچیرینگ و اولردن ابگه (مبتدا) و کېسیم (خبر)ینی تاپیب، چیزیق بیلن کؤرسه‌تینگ:

۱– هرات مصلی‌لری تېموری سلاله‌لر دوریده قوریلگن دیر.

۲– امیر علیشېر نوایی، سلطان حسین بایقرانینگ بیلیملی وزیری ابدی.

۳– مصلی‌لر هرات شهری نینگ شمال و شمال غربیده جایلشگن.

۴– سلطان حسین میرزا بایقرا و امیر علیشېر نوایی زمانیده خراسان، ماوراءالنهر و ایرانده یوزلرچه خیریه بنالر قوریلدی.

۵- بیز امیرعلیشیر نوایی، شاهرخ میرزا، گوهرشاد، سلطان حسین میرزا بایقرا و بویوک شاعر مولانا لطفی نینگ مقبره‌لری و تیموری سلاله‌لردن قالگن تاریخی آبده‌لرنی کۉریش اوچون هراتگه بارماقچیمیز.

۶- هرات مصلی‌سی منارلریدن آلتیته‌سی امیرعبدالرحمن خان زمانیده انگلیسلر تحریکی بیلن نابود قیلیندی.

ب- هر قطاردن بیر-بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، بیر جمله‌نی یازیب، اونده‌گی ایگه و کیسیمنی کۉرستسین. ناتۉغری بۉلسه، باشقه‌لر اولرنی تۉغریله‌سینلر.

ج- هر بیرینگیز کمیده آلتی جمله یازیب، اونده ایگه‌نینگ آلتی سۉز تورکومی بیلن کیلگنینی کۉرسه‌تینگ. البته جمله‌لرینگیز یوقاریده‌گی مثاللردن تشقری بۉلیشی کیره‌ک.

اوی تاپشیریغی:

درس متنیدن اۉنته جمله‌نی تنلب، اولرده ایگه و کیسیمنی کۉرسه‌تیب کیلتیرینگ!

اۋن ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- حضرت یوسف(علیه‌السلام) حقلریده قیسقه‌چه معلوماتگه ایگه بؤلیش.

۲- کېسیم باره‌سیده تؤلیق معلوماتگه ایگه بؤلیش.

سؤراق:

حضرت یوسف(علیه‌السلام) قصه‌سینی ایشیتگن سیزمی؟ بیلگنلر قیسقه‌سینی ایتیب بېرسینلر!

قرآن قصه‌لریدن- احسن القصص

حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ قصه‌سی کلام الله مجیدده یوسف سوره‌سیده ذکر اېتیلگن، یوسف(علیه‌السلام) حضرت یعقوب(علیه‌السلام) نینگ اؤغلی ایدی و حضرت یعقوب(علیه‌السلام) حضرت اسحق(علیه‌السلام) نینگ اؤغلی و حضرت اسحق(علیه‌السلام) حضرت اسماعیل(علیه‌السلام) نینگ اینی- آغه‌سی و ایکله‌سی حضرت ابراهیم خلیل الله نینگ اؤغیللری ایدیلر.

حضرت یعقوب(علیه‌السلام) نینگ اۋن ایکّی اؤغلی بار ایدی و اولردن حضرت یوسف(علیه‌السلام) گه محبتی کؤپراق ایدی. ایناغه‌لری بونی کؤره آلمه ی اولرنی آته‌لریدن اۋزاقلشتیرماقچی بؤله‌دیلر. بالآخره مصلحت لشیب حضرت یعقوب(علیه‌السلام) دن یوسف(علیه‌السلام) نی اجره‌تیب اونی کنعان اطرافیده‌گی بیر قودوققه تشله‌یدیلر. کاروان کېلیب، اولرنی قودوق دن چیقه‌ره‌دی. شو وقتده ایناغه‌لری کېلیب، بو بیزنینگ قاچقی غلامیمز بؤله‌دی دېب، نېچه معدود درهم گه مالک دیگن بیر تاجرگه ساته‌دیلر و مالک اولرنی مصرگه آلیب باریب، مصر عزیزی گه ساته‌دی. حضرت یوسف(علیه‌السلام) کؤپ ییل‌لر مصرده قالیب، تورلی محنت و مشقت‌لرنی باشیدن کېچیره‌دی. آخرده مصر عزیزی اؤله‌دی، حضرت یوسف(علیه‌السلام) اونینگ اؤرنیگه قرار آله‌دی. انه شو زمانده مصر و اونینگ اطرافیده‌گی مملکت‌لرده قوروق‌چیلیک یوز بېره‌دی. حضرت یوسف(علیه‌السلام) بو طبیعی آفت نینگ دفع قیلیش اوچون کېره‌کلی تدبیرلر آله‌دی. انه شو وقت‌لرده حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ ایناغه‌لری مصرگه کېلیب غلّه و دان آلیب کېتماقچی بؤله‌دیلر. حضرت یوسف(علیه‌السلام) ایناغه‌لرینی تانیب، کؤپ حرمت قیلیب غلّه و دان بېریب ینه کېلگن لرینگیزده کیچیک ایناغه نگیز بنیامین‌نی کېلتیرسنگیزلر کؤپراق غلّه و دان گه ایگه بؤله سیزلر دېب کنعان گه اوزه‌ته دی. اولر کنعان گه

قه‌یتیب آته‌لریدن بنیامین نی آلیب ینه مصرگه کېله‌دیلر. بو سفرده اېسه حضرت یوسف(علیه السلام) چین ایناغه‌سی بنیامین‌نی باشقه اؤگه‌ی اکه‌لریدن اجره‌تیب، اؤز آلدیگه آلیب قالدی. اینی- آغه‌لر مصلحت‌لشیب، یهودانی مصرده قالدیریب، اؤزلری کنعانگه آته‌لری یانیگه قیتماقچی بؤلدیلر.

اولر، حضرت یعقوب(علیه السلام) نینگ آلدیگه کېلیب، بنیامین‌گه بؤلگن واقعه‌نی بیرمه- بیر اَیتیب بېردیلر.

حضرت یعقوب(علیه‌السلام) اؤغیللرینی قیته‌دن مصرگه، ایناغه‌لری بنیامین‌نی قیته‌ریب کېلیشی اوچون ییباردی.

اولر، بنیامین‌نی قیته‌ریش و بوغدای ساتیب آلیش اوچون مصرگه باریب، همه‌لری حضرت یوسف(علیه السلام)نینگ حضوریگه باش‌لرینی اېگیب، تضرع بیلن بنیامین‌نینگ آزادلیگینی سؤره‌ب اَیتدیلر.

"اې امیر! اؤلکه‌میز قورغاق‌چیلیککه دوچ کېلگن، آچلیک و قحطلیک اېلیمیزنی قیینه‌یدی. بیز و عایله‌میز کتّه مصیبتگه یؤلیققن‌میز، حاضر بیزلر، بساطیمیزده‌گی بار نرسه‌میزنی آلیب کېلدیک. آلیب کېلگن نرسه‌لریمیز ارزیمسه-ده، سیزنینگ کرم و سخاوتینگیزگه کؤز توتگن میز، هر بیریمیزگه بیر تویه (تېوه) غله بېرسنگیز، دېب امید قیلیب قاشینگیزگه کېلگن‌میز.

حضرت یوسف(علیه‌السلام) اولرنینگ بونده‌ی بؤیین اېگیب، تواضع و خاکسارلیک‌لرینی کؤریب، رؤزگارلری پریشان و تیریک‌چیلیک‌لری کؤپ یمانلیگی، همده من- منلیک و ظالم‌لیکدن توشیب، عاطفه‌لی بؤلگنلرینی سېزیب، یوره‌کلری بوزیلیب، رحملری کېلدی. شونده، اکه‌لریگه اؤزلرینی تانیتماقچی بؤلیب، بنیامین‌نی چقیردیلر و اکه‌لریدن سؤره‌ی باشله‌دیلر:

- یوسف و ایناغه‌سی حقیده قیلگن جفالرینگیزدن آگاه سیزلرمی؟

- جهالت و بیلمس‌لیکده قیلگن یمان ایشلرینگیزدن آگاه سیزلرمی؟

- یوسف‌نی آته سیدن ایریب، قودوققه تشله‌گن‌لرینگیز، اېسلرینگیزده‌می؟

- بنیامین‌نی اکه سیدن اجره‌تیب، غم- قیغوده قؤیگه‌نینگیزنی اېسله‌یسیزمی؟

حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ اکه‌لری بو سؤراقلرنی اېشیتیب، حیران بؤلیب، یوزلریگه دقت بیلن قره‌دیلر. بو کؤزلر و بو سېس اولرگه تانیش کؤریندی.

- دېمک اولر شو کیشی یوسف اېکن‌می؟ دېب شبهه‌گه توشدیلر. رنگلری سرغه‌ییب، تیتراق تاووش بیلن، سیز یوسف سیزمی؟ دېب، سؤره‌دیلر.

حضرت یوسف(علیه‌السلام) هه! مېن یوسف من، دېدیلر و سؤزلرینی دوام اېتتیریب اَیتدیلر:

الله(جل جلاله) مېنی اۋلیم و یۋق بۋلیشدن اسرەدی. حرمت، بایلیک، کوچ و قدرت بېریب، یوکسک‌لیککه کۋتردی. مصیبتلر و قیین‌چیلیکلرگه رضا بیلن چیدەگن، تقوالی بۋلگن، اۋزینی هر قندەی یمان ایشلردن اسرەب، الله(جل جلاله) گه اۋزینی تاپشیرگن کیشیگه الله(جل جلاله) اجر و ثواب بېریب، یوکسک مقام و توگنمس بایلیک و عزتگه اېریشتیرەدی. الله(جل جلاله) یخشی و ثوابلی ایشلر اجرینی ضایع اېتمه‌یدی.

اکه‌لری، حضرت یوسف(علیه السلام)نینگ سۋزلریدن قۋرقیب، یوزلری سرغه‌یدی. باشلرینی شرمنده‌لیکدن یېردن کۋترالمه‌ی قالدیلر. اولر قیلگن یمانلیکلری اوچون عذر سۋره‌ماقچی بۋلدیلر، لېکن تیللری لال بۋلیب، عذر سۋره‌شگه قدرتلری یۋق اېدی. آخر، گناهلرینی تن آلیب اَیتدیلر: "بیز، سیزگه جفا قیلیب، خطا یۋلگه کېتدیک، قیلگن گناهیمیز اوچون توبه قیلیب، عذر سۋره‌یمیز. بیزگه هر قنده‌ی جزا بېرسنگیز، ارزییدی".

حضرت یوسف(علیه‌السلام) اکه‌لریگه قره‌ب دېدی:

– بوگون سیزلرگه طعنه، منت و جزا یۋق. الله(جل جلاله) کۋپ رحملی و نهایت مهربان دیر، شونینگ اوچون الله(جل جلاله) درگاهیدن سیزلرنینگ گناهلرینگیزنی عفو اېتیب، رحمتیگه آلیشینی ایسته‌یمن.

اساسی توشونچه:

حضرت یوسف(علیه‌السلام) اکه‌لریدن کۉپ جفا کۉرگن بۉلسه‌لر- ده، اولرنی کېچیریب، خدادن اولرگه قیلگن گناهلری اوچون کېچیریم و مرحمت ایسته‌دیلر و عفو نی برچه دن اوستون قۉیدیلر.

فعالیتلر:

١- درس متنینی جیم اۉقینگلر، اوندن سۉنگ ایکّی اۉقووچی حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ قصه‌لرینی یاددن باشقه‌لرگه ایتیب بېرسین.

٢- متندن هر اۉقووچی یاقتیرگن جمله‌سینی یازسین، سۉنگ ایکّی اۉقووچی یازگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اۉقیب، نیمه اوچون یاقتیرگنینی ایتسین.

٣- معناسینی توشونمه‌گن سۉزلرینگیزنی یازیب، معناسینی یان صنفداشینگیز یا اۉقیتووچینگیز یاردمیده تاپیب، کتابچه‌نگیزگه کۉچیرینگ و اۉرگه‌نینگ.

اوی تاپشیریغی:

باشقه پیغمبرلرنینگ قصه‌لریدن بیلگن‌لرینگیزنی کتابچه‌نگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

* حضرت یوسف چین اینیسی بنیامین‌نی، اؤز آلدیگه آلیب قالدی.

* حضرت یعقوب(علیه‌السلام) اؤزلرینی الله(جل‌جلاله) گه تاپشیردیلر.

* اولر اویالیب، قیغوریب، سؤزله‌دیلر.

* اکه‌لری، حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ گپلرینی دقت بیلن اېشیتدیلر.

یوقاریده‌گی، بیرینچی جمله ده آلیب قالدی، ایکّینچی جمله ده تاپشیردیلر، اوچینچی جمله ده سؤزله‌دیلر، تؤرتینچی جمله ده اېشیتدیلر، کېسیم دېیله‌دی.

کېسیم: گپ نینگ اېگه حقیده نیمه دېیلگنینی بیلدیره‌دیگن بؤلک، کېسیم دېیله‌دی، اېگه و کېسیم گپ نینگ باش بؤلکلری دیر. اولر بیرگه‌لیکده گپ نینگ اساسی مضمونینی بیلدیره‌دیلر. کېسیم باش بؤلکلردن بؤلیب، نیمه قیلدی؟ نیمه قیلدیلر؟ نیمه قیله‌دیلر؟ نیمه قیلماقچی؟ نیمه بؤلدی؟ کبی سؤراقلرگه جواب بؤله‌دی.

اؤرنکلر:

۱– باله‌لر مکتبده اؤقییدیلر. بو گپده باش بؤلک ایکّیته: کیملر؟ باله‌لر (اېگه)، نیمه قیله دیلر؟ اؤقییدیلر (کېسیم)

۲– یاش قؤشیقچیلر تنلاوگه قتّیق محنت قیلیب، تیارلندیلر.

کیملر؟ قؤشیقچیلر (اېگه)، نیمه قیلدیلر؟ تیارلندیلر (کېسیم)

کېسیم قسمی سؤز تورکوملری بیلن افاده‌لنیشیگه کؤره ایکّی خیل بؤله‌دی: فعل کېسیملر و آت کېسیملر.

۱– فعل کېسیملر قوییده‌گیلردن عبارت دیر:

– صاف فعل بیلن افاده‌لنگن کېسیم: الهام جان آوقتگه کېلمه‌دی.

– روشداش بیلن: تؤی نینگ قیزیغی، باشله‌نگونچه.

– صفتداش بیلن: ایشله‌گن نینگ آغزی اؤینر، ایشلمه‌گن نینگ کؤزی اؤینر.

– حرکت نامی بیلن افاده‌لنگن کېسیم: اؤقیش، اولغه‌ییش؛ مقصدیم، اؤقیماق.

۲– آت کېسیم: فعل‌دن باشقه سؤز تورکوملری بیلن افاده‌لنگن کېسیم، آت‌کېسیم دېیله‌دی.

آت کېسیم‌لر قوییده‌گیلردن عبارت دیر:

– آت بیلن: یخشی رؤزگار جنت، یمان رؤزگار دوزخ

– صفت بیلن: شوندن بېری آته بېک دردمند.

– سان بیلن: بو– بیرینچیسی.

– آلماش بیلن: مقصدیم شو. اؤزیم هر جایده بؤلسم، کؤنگلوم سنده.

–روش بیلن: پیلّه‌قورت توتیشده قؤلیمیزدن کېله‌دیگن ایش کؤپ.

کېسیملر، توزیلیشیگه کؤره ایکّی خیل بؤله دی:

ساده کېسیملر و مرکب کېسیملر.

ساده کېسیملر بیر سؤز بیلن افاده‌لنه‌دی: نور محمد اوییدن ایلدم چیقدی. بهار گوزه‌ل.

مرکب کېسیملر: مرکب کېسیملر فعل+ فعل، آت (صفت، سان و باشقه لر)+ فعل تیپیده توزیله‌دی؛ مثلاً: محمود، اکه‌سیگه ینگی گپ تاپیب باره‌دیگن بؤلدی، خاتینلر بیر– بیرلریگه یاووقلشدیلر. بو گپ، صدیق جانگه هم معقول توشدی.

فعالیتلر:

۱– اوچ جمله یازینگ، سؤنگ اولرده ایگه و کېسیمنی کؤرسه‌تینگ!

۲– اوچ کیشی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب، ایگه و کېسیمینی ایتیب بېرسین.

۳– حضرت یوسف (علیه السلام) قصه‌سی حقیده اؤز فکر و تویغولرینگیزنی ایکّی– اوچ جمله‌ده یازینگ، کېین ایکّی اؤقووچی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه بېش جمله یازیب، ایگه و کېسیمنی اولرده بېلگی‌لب کؤرسه‌تینگ!

اۋن اوچینچی درس

هدفلر:

۱– مسجع نثر نمونه‌لری بیلن تانیشیش.

۲– محبوب القلوب نینگ فایده‌لی اۋگیتلریدن حیاتده فایده‌لنیش.

۳– ایکّینچی درجه‌لی بۆلکلرنی اۋرگنیب، ایشلته‌آلیش.

سۆراقلر:

۱– تواضع دیگنده نیمه نی توشینه سیز؟

۲– ادب دیب، نیمه گه اَیتیله دی؟

تواضع و ادب

تواضع خلقنی کیشی محبتیغه شیفته قیلور و اولوسنی فاعل مؤدتی فریفته قیلور؛ دوستلوغ گلشنیده نظارت گللاری آچار و اول گلشندین انس و الفت بزمیدا تورلوک گللار ساچار؛ متکبر دشمنغه ملایمت سری یۆل کۆرگوزور و معجب خصم خاطریغه انسانیت ذوقین اۋلتورغوزور؛ تکراری حیاسیز مدعینی اویات سرحدیغه باشقارور و تعدادی انصافسیز عدونی یمانلیغدین اۋتکارور؛ اگرچه برچه ایلدین خوبراق‌دور و باری خلایقدین مرغوبراق‌دور؛ ابنای جنسدین بیر–بیریگا مستحسن، اکابردین اصاغرغه احسن؛ سخا قیلمای ایلنی شاد قیلور و عطا کۆرگوزمای کیشی‌نی غمدین آزاد قیلور؛ ادب کیچیک یاشلیغلارنی اولوغلار دعاسیغه سزاوار ایتار و اول دعا برکتی بیله عمردین برخوردار؛ کیچیک‌لار مهرین اولوغ‌لار کۆنگلیگا سالور و اول محبت کۆنگولدا مؤبد قالور؛ اوشاغلارنی کۆزگا اولوق قیلور، اطواریدین خلق اولوغلیق بیلور؛ خلق جانبیدین بیحرمت‌لیق ایشیگین باغلار و کیشینی هزل و استخفاف دین ساقلار؛ طبیعت‌قه انسانیت طریقیدا اندام ببرور و مزاج‌قه آدمی‌لیق منزلیدا آرام یبتکورور؛ کیچیکلارغه کیم اندین مونچه نتیجه بۆلغای، اولوغلارغه کۆرکیم مونچه نیچه بۆلغای.

محبت‌قه زیب و پیرایه ادبدین یبتار و مؤدت‌قه رونق و بها ادب ترکیدین کیتار؛ ادب و تواضع دوستلوغ کۆزگوسیغه جلا ببرور و ایکّی جانبدین یاروغلوق یبتکورور؛ تواضع و ادب اهلیغه تعظیم و حرمت یبتار، اول دانه‌نی ایککان جواهر بو محصولنی جمع ایتار؛ خلق اختلاطیده حمیده اخلاق ابتداسی بو خصال دور، بو رسوخ تاپسه، محبت اختلالی محال دور؛ ایکّی جانبدین اگر

خُلق کریم بؤلغای، ادب و تواضع مقابله‌سیدا عزت و تعظیم بؤلغای؛ خوشا بو نـوع احبـاب اراسـیدا محبت و بو طور اصحاب اراسیدا مؤدت و مونداق اهل محبت و وداد و خیل مؤدت و اتحـاد. اگـر ظاهردا دوستلوغ صفاسی اوچون دور، دنیادا کامگارلیغ دور و اگر معنادا تنگـری رضاسـی اوچـون دور، آخرتدا امید رستگارلیق دور. (محبوب القلوب دن)

اساسی توشونچه:

تواضع و کمترین‌لیک انسان‌نی خلق آلدیده سیویملی قیلیب، دشمن‌نی دوستگه ایلنتیره‌دی. تواضع قیلماق همه‌گـه یخشـی دیـر، اما سـرفرازلرگه یخشـیراقدیر. ادب و تواضـع، دوسـتلیک کؤزگوسیگه جلا بیره‌دی و کیشیگه اولوس‌نینگ حرمت و تعظیمینـی کېلتیـره‌دی. ادب کیچیـک یاشلیغلرنی اولوغلر دعاسیگه سزاوار ایته‌دی و اؤشه دعا برکتی بیله عمریـدن برخـوردار بؤلـه‌دی. کیچیکلر مهرینی اولوغلر کؤنگلیگه ساله‌دی و اؤشه محبت کؤنگولده منگو قاله‌دی.

فعالیتلر:

۱- بیر- بیر کیشی هر قطاردن توریب، درس متنینی نوبت بیلن اؤقیسینلر، باشقه‌لر اونی اېشیتسینلر و ینگی لغتلرینی یازسینلر.

۲- ینگی لغتلر معناسینی سؤزلیکدن تاپیب، قوییده‌گی لغتلردن بېش- آلتیته‌سینی مناسب جمله‌لرگه ایشلتسینلر.

شیفته، مؤدت، فریفته، معجب، اویات، مرغوب، مستحسـن، مؤبـد، اوشـاغ، هـزل، اسـتخفا، حمیده، احباب، ابنای جنس، کامگـارلیق، رسـتگارلیق، اکـابر، اصـاغر، رسـوخ، اخـتلال، نظـارت، تورلوک، متکبر، ملایمت، خصم، مدعی، باشقرماق، عدو، سخا، پیرایه، اختلاط، خصال، محال

۳- توزه‌تگن جمله‌لرنی هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب باشقه‌لرگه اؤقیسـین، اگر ناتؤغری بؤلسه، باشقه‌لر فکرلرینی بیلدیریب، تؤغری‌له‌سینلر.

۴- نیچه گروپ توزیلیب، هر گروپ نینگ اعضاسی اؤزارا تواضع و ادب فایده‌لری باره‌سیده بحث‌لشسینلر، اوندن کېین اؤقیتووچی کؤرستمه‌سیگه کؤره نیچه گروپدن بیر- بیر کیشی توریب، اؤز گروپی نینگ فکرینی باشقه‌لرگه بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

تواضع و ادب نینگ فایده‌لری حقیده بیر قیسقه مطلب یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلرنی اۉقیب، اولرگه توجه ایتینگ:

– صدیق جان اینده‌مه‌ی کۉچه‌گه چیقیب کېتدی.
– کامله، اۉکتم‌نی دستلب کتّه باققه آلیب کېتدی.
– امان مېنگه قره‌دی، مېن اونگه قره‌دیم.
– وادیلر و تاغلرنی آشیب، دله‌لرده یالغیز اده‌شیب کېلیب قالدی.
– یورتینگیز امان، سیزگه نیمه بۉلدی؟
– یخشی باله‌دن رحمت، یمان باله‌دن لعنت ییتر.
– کیچکینه دېگچه، ایچی تۉله میخچه.
– کیم دیر، کتّه مشعل یاقدیمی؟

ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلر:

باش بۉلکلردن بیریگه اېرگه‌شیب، اولرنی انیقلب، تۉلدیریب، ایضاحلب کېله‌دیگن بۉلکلر، ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلر دېییله‌دی.

فعالیتلر:

۱– یانمه–یان اۉلتیرگنلر اۉز ارا ایکّینچی درجه‌لی بۉلک باره‌سیده سۉزلشسینلر.

۲– هر قطاردن بیر کیشی توریب، ایکّینچی درجه‌لی بۉلکنی باشقه‌لرگه توشونتیریب ایتسین.

۳– قوییده‌گی ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نی بېلگیلب کۉرسه‌تینگلر:

یخشیگه قاره یوقمس، یمانگه ایل باقمس؛ بېشنی بېشگه قۉشسنگ، اۉن بۉله‌دی؛ بیلمه‌گندن بیلگن یخشی، تۉغری ایشنی قیلگن یخشی؛ اونینگ باقیشلرینی بیر زوم هم اونوتمه‌یمن؛ پولاد پیچاق قینسیز قالمس؛ اۉقیگن نینگ تیلی اوزون.

۴– هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نی انیقلاوچی بیر جمله یازسین.

۵– هرکیم اۉز کتابچه‌سیگه ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلرنی انیقلاوچی اوچ جمله یازسین.

اوی تاپشیریغی:

بیر قیسقه خاطره یازیب، اونگه ایکّینچی درجه‌لی بۉلکدن تۉرت– بېش جمله یازیب کېلتیرینگ.

اۉن تۉرتینچی درس

هدف:

۱– امام زمخشری و اونینگ اثرلری و علمی فعالیتلری بیلن تانیشیش.

۲– ایکّینچی درجه لی بۉلکلرنینگ تورلرینی اۉرگنیب ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– خوارزم حاضرچه قیسی مملکت گه قره‌شلی دیر؟

۲– خوارزم عالملریدن کیملرنی تانیسیز؟

امام زمخشری

قدیمگی خوارزم اسلام مدنیتی گه اولکن حصه قۉشگن و یوزلب مفسر، محدث، فقیه و باشقه علم اربابلرینی تېگیشتیریب چیقرگن. انه شو علامه عالملریدن بیری خوارزم فخری علامه امام زمخشری دیر. بو کۉپ قیره‌لی ایجاد ایگه‌سی بۉلگن اولوغ عالم نینگ مکمل نامی ابوالقاسم محمود بن عمر بن محمد الزمخشری بۉلیب هجری قمری ۴۵۳نچی سنه ده قدیمگی خوارزم نینگ زمخشر قیشلاغیده توغیله دی. اونینگ آته سی معلوماتلی کیشی ایدی. اۉغلی گه ابتدایی تعلیم بېریش لیگی نی اۉز ذمه سیگه آله دی. محموده‌گی اۉقیش هوس و شوق نی کۉریب علم آلیش نی دوام اېتتیرماقچی بۉله دی. بیراق بخت سیز بیر حادثه نتیجه سیده محمود بیر اییاغیدن محروم بۉله دی. اونی خیاط گه شاگرد قیلیب بېریش گه قرار قیله دی. اما محمود بونگه راضی لیک بېرمه‌یدی و آته‌سیدن اورگنج، مدرسه‌لریدن بیری گه جایلب، قۉییش نی ایسته‌یدی.

محمود نینگ تیله‌گینی آته‌سی بجا کېلتیره‌دی و او کتّه غیرت بیلن اۉقیش گه کیره‌دی و تېز اره‌ده خطاطلیک هنرینی ایگه‌لب انه شو واسطه بیلن حیات کېچیریش اوچون درآمد تاپیش امکانیتی گه مالک بۉله دی. محمود اورگنج ده ممکن بۉلگن علم‌لرنی ابومضر محمود بن جریر اصفهانی آلدیده ختم قیلگیچ زمانی بخارا گه سفر قیله‌دی و بو یېرده‌گی مشهور عالملردن شیخ الاسلام ناصر الحریصی و ابو سعید الشقانی و باشقه‌لردن درس آله‌دی و نظری بیلم‌لرنی آلیش بیلن چېگره‌لنیب قالمه‌ی اونی عمل ساحه‌سیده تطبیق قیلیش اوچون اینتیله‌دی و انه شو مقصد اوچون

بیر نېچه بار بغداد، خراسان، اصفهان، حجاز و مکه مکرمه گه سفر قیلیب، او یېرده‌گی عالملر بیلن ملاقات اېتیب، اؤرگنگن علم‌لرینی تا باره چوقورلشتیره‌دی.

خوارزم فخری خوارزمده محمد بن نوشتگین وقتیده اونینگ سراییده خدمت قیله‌دی و انه‌شو یېرده مشهور مقدمة الادب لغت کتابی‌نی اونینگ اؤغلی آتسیز نینگ ایسته‌گی بیلن تـألیف اېتـه‌دی و کېینچه‌لیکده سرای خدمتیدن واز کېچیب قالگن حیاتینی بوتونله‌ی علم گه بغیشله‌یدی. اونینـگ سؤنگی حیاتینی حقیقتاً هم سېر محصول ایجادی فعالیتلر قمره‌ب آله‌دی و نتیجه‌ده علمی اثرلـری، فلسفی رساله‌لری و ادبیات ساحه‌سیده‌گی شعرلری و لغتنامه‌سی انه شو دورده پیدا بؤله‌دی.

امام زمخشری مکه مکرمه ده ایکّی ییلدن کؤپراق مدت‌ده قرآنکریم نینـگ مکمـل تفسـیری الکشاف اثرینی یازدی و انه شو مبارک یېرده بؤلگنیده جار الله لقبـی نـی آلـه‌دی. امـام زمخشـری نینگ اېنگ مشهور اثری انه شو مبارک تفسیر دیر. بو بویوک اثرنینـگ یازیشـده تیـل شناسـلیک، عقاید، فقه کؤپگینه علم‌لر ساحه‌سیده‌گی کېنگ و چوقور بیلیمـدانلیگی‌دن اسـتفاده اېتـه‌دی. امـام زمخشری عرب تیلی صرف و نحوی بؤییچه، المفصل، بلاغت و نطاق لیک حقیده اسـاس البلاغـه تیل شناسلیک زمینه‌سیده مقدمة الادب، عروض و شعر وزنی بـاره‌سـیده القسـطاس فـی العـروض، حکمتلی سؤزلر عرصه‌سیده نوابغ الکلام و مقامات ساحه‌سیده الطواق الذهب اثرلرینـی یـره‌تـه‌دی. زمخشری مقامات‌ده عرب تیلیده ماهر ادیب صفتیده نمایان بؤله‌دی و بو اثر نینگ عالی درجه‌ده‌گی نثری عرب ادبیاتی نمونه‌لریدن سنه‌له‌دی. او عربچه شـعرلری دېوانیـده فلسـفی، حسـی و ایچکـی کېچنمه‌لرینی ترنم اېتیب، همده ترک گؤزه‌ل‌لرینی مقته یدی و اونینگ شعرلری موضوع جهتیـدن رنگ برنگ دیر. اولرده کؤپراق اؤز دوریده‌گی ناراضی‌لیک کیفیت‌لرینی افاده گـه آلـه‌دی شـونده‌ی قیلیب اداغده بو بویوک علامه و مفسر هجری قمـری ۵۳۸ نچـی ییـل ده یېتمـیش بـېش یاشـده اورگنج شهریده وفات قیله‌دی.

امام محمود زمخشری اؤز زمانه سی نینگ ایسته‌شی گه موافق همـه اثرلرینـی عـرب تیلیـده تألیف اېته‌دی. اونگه بی‌قیاس استعدادی اثرلرینـی هـم نظـم ده و هـم نثـرده یـازیش گـه امکـان بېره‌دی. او اېلّیک‌دن کؤپراق علمی اثرلر یره‌ته‌دی و بیرقنچه فلسفی رساله‌لر، شـعرلر دېـوانی، بیـر ادبی مقامات، بیر لغتنامه و الکشاف ناملی بیر بویوک تفسیر انه شولر جمله‌سیگه کیـره‌دی. اونینـگ برچه اثرلری جهان فرهنگی اینیقسه اسلام فرهنگی علامه نینگ بای خزینه‌سـیگه قیمتلـی حصّـه بؤلیب قؤشیله‌دی و انه شـــو اوچون زمخشری نینگ مبارک آتی برچه‌دن آلـدین اســـلام عالمیـده دایم باقی دیر.

اساسی توشونچه:

امام زمخشری که جار الله و خوارزم فخری لقب‌لرینی اۉزیگه آلـه‌دی؛ اسـلام عـالمی‌نینـگ بویوک علامه و ییریک مفسرلریدن بۉلیـب اۉز حیاتیـده اپلّیـک‌دن آرتیـق علمـی اثرلـر یـازه‌دی. قرآنکریم‌نی الکشاف ناملی بویـوک اثریـده تفسـیر ایتـه‌دی. فلسـفی رسـاله لـر بیتـه‌دی. شـعرلر یره‌ته‌دی. مقامات یازه‌دی. لغت نامه توزه‌ته‌دی و بـو اولـوغ عـالم‌نینـگ اثرلـری جهـان فرهنگـی اَینیقسه اسلام فرهنگی‌نینگ بای خزینه سیگه قیمتلی حصّه بۉلیب، قۉشیله‌دی انه شو جهتدن آتـی اسلام عالمده همیشه جاویدان دیر.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچی درس متنینی اۉقیگنده دقت بیلن تینگلنـگ و قوییـده‌گـی سـۉراقلرگه جـواب بیرینگ!

- امام زمخشری قه‌ی ییردن ایدی؟
- او قه ی ییرده قچان توغیله دی؟
- زمخشری نینگ آته سی اونی کیم‌نینگ آلدیگه اول شاگرد قیلماقچی بۉله‌دی. کیین اونـی قه‌ی ییرگه آلیب باریب جایلشتیره‌دی؟
- اول ده قیسی هنرنی اۉرگنه دی و اۉز حیاتی‌نی قنده‌ی تأمینله یدی؟
- مقدمة الادب اثرینی کیم نینگ خواهشی بیلن یازه‌دی؟
- الکشاف تفسیرینی قه‌ی ییرده یازه‌دی؟
- زمخشری گه نیمه اوچون جار الله لقب بیره‌دیلر؟
- خوارزم فخری دیب کیم نی اَیته دیلر؟
- اونینگ اثرلریدن نیچیته‌سینی آت توتیب اَیتینگ!
- قیسی ییل ده، قه‌ی ییرده و نیچه یاش ده وفات ایته‌دی؟

۲- یانمه- یان اۉلتیرگن لر اۉز اۉرته‌لریده علامه زمخشری باره‌سیده سۉزله‌سین‌لر.

۳- یانمه- یان اۉلتیرگن‌لردن بیر کیشی توریب، امام زمخشـری حیـاتی بـاره‌سـیده گپیریـب بیرسین!

۴- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اونینگ یازگن کتابلری باره سیده سۉزلب بیرسین!

۵- هر قطاردن بیر کیشی توریب، عربچه شعرلری نینگ محتواسی حقیده گپیریب بیرسین!

اوی تاپشیریغی:

هر بیر اۉقووچی یورتیمیزنینگ بویوک ادیبلری و عالملریدن بیرینی سَیلب، اونینـگ حیـاتی و اثرلری باره‌سیده بیر قیسقه مقاله یازیب کیلتیرسین!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی ایکینچی درجه‌لی بؤلک‌لرنینگ تورلری گه دقت قیلینگ!

- مېن اۉتگن کون اۉز اۉرتـاغیم محمـود بـیلن اوچـره‌شـدیم و او بـیلن بجـرگن فعـالیتلریم باره‌سیده سۉزله‌دیم.

- احمد باغلریده تېرگن آلمه‌لرینی صنفداشلریگه بۉلیب بېردی.

- ینگی اۉقیتووچی اۉقووچیلر بیلن تانیشیب، اۉز درسی گه باشله‌دی.

- بو اویلر بیر- بیری بیلن تورلی ایشیک‌لر آرقه‌لی باغلنه‌دی.

- یاز فصلیده‌گی هوا جانگه ینه‌دن جان بغیشله‌یدی و انسان گه جوده هم یخشی یاقه‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده ایکینچی درجه‌لی بۉلک‌لر بار. ایکینچی درجه‌لی بۉلک‌لرگه انیقلاوچی، تۉلدیرووچی و حال کیره‌دی.

- تۉلدیرووچی، انیقلاوچی و حال:

تۉلدیرووچی: آت، آتلشگن صفت، آتلشگن سان و حرکت نامی بیلن افاده‌لنه‌دی.

انیقلاوچی: پدیده یا حادثه بېلگیسی نینگ کۉرستووچیسی دیر.

حال:کیسیم گه باغله نیب اوندن انگلنگن ایش- حرکت اۉرنی و صورت تاپگن حالـت نینـگ سبب و مقصدینی بیلدیره‌دی. مثال صورتده:

- رحیم کتـابنی اۉرتاغیگـه بېریـب صـنفدن چیقیـب کېتـدی، منصـور اۉقیتووچیســی بـیلن کۉریشدی، کېنگ چول و بیابان و چېگره سیز صحرالر افق دن افققه توتشگن، کوز فصـلی قویـاش نینگ ایسّیغی کویدیرمه یدی، ابرکه له یدی، بو مثال‌ده‌گی کېنگ، چېگره‌سیز، قویاش نینگ ایسّـیغی سۉزلری انیقلاوچی، چول و بیابان، صحرالر سۉزلری انیقلاوچیلرگه باغلنگن سۉز (انیقلنمیش) دیـر.

مثال: اۉینب گپیرسنگ هم اۉیلب گپیر، مردلرچه ظالم نینگ بۉغزیدن توتدینگ.

فعالیتلر:

۱– هرکیم اۉز آلدیده ایکّینچی درجه‌لی بۉلک‌لرنینگ تورلرینی ایشله تیب بیر جمله یازسین.

۲– هرقطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن یازگن جمله‌سینی صنفداشلری گه اۉقیسین و اولر تۉغری و نا تۉغری‌لیگی حقیده فکرلرینی بیلدیرسین‌لر.

۳– یانمه– یان اۉلتیرگن‌لر اۉز اۉرته‌لریده ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نینگ تورلری حقیده سۉزله‌سین‌لر.

۴– هرقطاردن بیر کیشی توریب ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نینگ تورلری حقیده اۉز بیلگنینی باشقه‌لرگه اَیتیب بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نینگ تورلرینی تۉرت– بیش جمله ده ایشله‌تیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کیلتیرینگ!

اۏن بېشینچی درس

هدفلر:

۱- بیتوک عالم، میرزا اولوغ بېک و علمی ایشلری حقیده معلوماتگه ایگه بۏلیش.

۲- حال تورلرینی تانیب ایشلته آلیش.

سۏراقلر:

۱- اولوغ بېک میرزا قیسی سلاله گه تېگیشلی دیر؟

۲- اوندن قالگن آبده‌لردن بیرینی کیم آیتیب بېره‌دی؟

میرزا اولوغ بېک

میرزا اولوغ بېک‌که مشهور بۏلگن محمد تراغای هجری قمری ۷۹۷-نچی ییلده سمرقندنینگ سلطانیه شهریده دنیاگه کېلدی. او، شاهرخ میرزا و ملکه گوهرشاد بېگیم‌نینگ فرزندی و صاحبقران امیرتیمور کۏرگان‌نینگ سویوکلی نبیره‌سی ایدی. تیموریلر سلاله‌سینینگ عنعنه‌سیگه بناءً، اونینگ تربیه‌سی امیر تیمورنینگ کتّه خاتینی سرای‌مِلک خانیم‌گه تاپشیریلدی.

صاحبقران امیر تیمور کۏرگان اونی کۏپ سېوگنیدن، کۏز نوری و قلب قوتی دېب لقب بېردی و کۏپگینه اوروشلریده، اینیقسه ایران و خراسان، اۏرته آسیا و هندگه قیلگن یوریشلریده حتی سۏنگّی وقتلریده ختای (چین)گه قیلگن هجومیده اونی اۏزی بیلن آلیب باردی.

میرزا اولوغ بېک، دولتدارلیک طریقه‌سینی باباسی امیرتیموردن اۏرگندی و تیمور اۏز حیاتیده تاشکند منطقه‌لری حکمرانلیگینی سیورغال صفتیده اونگه تاپشیرگن ایدی. شاهرخ میرزا هم اولوغ بېک سیماسیده بویوک امپراتور و بیلیملی انسان بۏلیشلیک استعدادینی کۏریب قدرتگه کېلگنیدن سۏنگ هراتنی مرکز قیلیب آلدی و ماوراءالنهر حکمرانلیگینی اونگه تاپشیردی.

میرزا اولوغ بېک استعدادلی و ذکاوتلی شهزاده اېدی. او، یاشلیک و ییگیتلیک زمانیدن– آق، بیلیم و فرهنگ‌گه چېکسیز مهر قۉیگن اېدی و کۉپ وقتلرینی تاپیلمس نادر خطی نسخه‌لر و قۉلیازمه کتابلرنی تۉپلب اۉقیش، تجربه و علمی تېکشیریشلرنی بجریش بیلن اۉتکزردی.

سمرقند و هرات شهرلریده شاهرخ میرزا کتّه کتابخانه‌لر قورگن اېدی. بو کتابخانه‌لرده، اۉرته آسیا، هندوستان، یونان و روم دانشمندلری‌نینگ مهم اثرلری ترجمه قیلینیب، سقله‌نردی. میرزا اولوغ بېک، اوشبو کتابخانه‌لرنینگ قیمتلی خزینه سیدن فایده‌لندی. اونینگ اۉزی توزه‌تگن کتابخانه‌سیده هم اۉن بېش مینگدن آرتیق قۉلیازمه کتابلر بار اېدی. او، کۉپ ییللر انه شوکتابخانه‌لرده تحقیق و تېکشیریش ایشلرینی آلغه آلیب باردی، اۉز عصریده‌گی بیلیمدانلر، اینیقسه نجوم علمی حقیده‌گی سۉنگّی تحقیقات نتیجه‌لری بیلن قیزیقیب، تانیشدی.

میرزا اولوغ بېک کۉپ جهتدن باشقه تېموری حکمرانلردن فرقلی اېدی. او، اۉز قدرتی زمانیده یوریشلر و دولتی‌نینگ چېگره‌لرینی کېنگه‌یتیریشگه اورینمه‌دی، بلکه کۉپراق مملکت‌نینگ آبادانچیلیگی، اولوس‌نینگ تینچلیگی، بیلیم، هنر و ادبیات ترقیاتیگه اعتبار بېرردی و بوتون عمرینی تحقیق و تېکشیریش ایشلری و تاریخی بنالرنی قوریشگه بغیشله‌دی. سمرقند، بخارا و غجدوان‌ده اونینگ فرمانی اساسیده توزه‌لگن کۉپگینه مسجد و مدرسه و باغلر اونینگ شکوه‌لی و عظمتلی دورانی‌نینگ یادگارلیکلریدن حسابلنه‌دی. بو مدرسه‌لر آره‌سیده سمرقند مدرسه‌سی اۉز عظمتی، شکوه و چیرایی بیلن دنیاده ممتاز و مثلی کۉرینمه‌گن آبده‌لر قطاریده توره‌دی.

میرزا اولوغ بېک هنر، ادبیات، تاریخ و باشقه علمی– هنری ساحه‌لرده معلوماتگه اېگه اېدی و تورلی علم و هنرلرنی رواجلنتیریشگه تیریشردی، اما نجوم علمیگه خاص توجه قیلردی و قورگن گۉزه‌ل بنالریدن بیری، اونینگ معروف تاریخی رصدخانه‌سی دیر که بو عمارت اوچ قبتلی بۉلیب، اۉز زمانیده جهان‌نینگ اوچته کتّه بنالریدن بیری سنه‌لر اېدی.

بو شکوهلی بنا سمرقندده، آب رحمت اریغی یانیده قوریلگن دیر. میرزا اولوغ بېک انه شو رصدخانه ده اېنگ کتّه سماوی جسملر، یولدوزلرنینگ حرکتی و ییل فصل‌لری‌نینگ اۉزگریشی و اقلیم تغییراتینی کوزه‌تیب توررد‌ی. او، یولدوزلر عالمی بیلن تانیشیب، (۱۰۱۸) یولدوزنی کشف اېتدی.

میرزا اولوغ بېک‌نینگ استرانومیک جدولی "زیج کۉرگانی" و رصدخانه‌سی فقط استرانومی علمی‌نینگ یوتوقلری اوچون اهمیتلی و قیمتلی اېمس، بلکه اۉز عصریده‌گی شهکارلردن سنه‌لیب

بو علم‌نینگ سؤنگّی عصرلرده‌گی ترقیاتیگه اونوملی ایز قالدیرگنی اوچون هم یوقاری بهاگه اېگه دیر. میرزا اولوغ بېک‌که نجومی تحقیقات و "زیج کؤرگانی" نی ترتیب قیلیشده قاضیزاده رومی تخلصی بیلن شهرت قازانگن صلاح الدین، غیاث الدین جمشید، معین کاشانی، علی قؤشچی، محمد خوافی، عبدالعلی بیرجندی و منصور کاشیلر یاردم بېرگنلر.

(زیج کؤرگانی) اؤن تؤقیزینچی میلادی عصرنینگ سؤنگّی وقتلری‌گچه اروپاده تدریس اېتیلردی. اونینگ ینه بیر علمی اثری مثلثاتگه قره‌شلی بؤلیب، بیر درجه ساین نینگ اؤلچاوی دیر. او تاریخ علمیده هم بیلیم و تبحرینی "اربع اولوس" اثرینی یره‌تیب، کؤرستدی و موسیقی‌ده هم کؤپگینه مقاملرنی یره‌تدی.

بولردن علاوه ادبیاتدن، اینیقسه شعردن هم بوتون واقف اېدی و بو ظریف هنرنینگ همه دقایقیگه توشونردی و اؤز اینا‌غه‌سی بایسنقرمیرزا بیلن "خمستین"نی بېت‌مه- بېت تقاسلب ینگی‌لیکلرینی بیر- بیریگه ایتیب بېرر اېدیلر.

میرزا اولوغ بېک هجری قمری ۸۲۵ نچی ییلده (۵۶) یاشده عبداللطیف اؤغلی تمانیدن شهید بؤلدی و سمرقندده‌گی "گؤر امیر" مقبره‌سیده کتّه باباسی امیر تېمور کؤرگان یانیده دفن اېتیلدی. نوایی "خمسه" ده اونینگ حقیده بونده‌ی یازگن:

تېمور خان نسلیدن سلطان اولوغ بېک
که عالم کؤرمه‌دی سلطان انینگدېک
انینگ ابنای جنسی بؤلدی برباد
که دور اهلی بیریدن ایله‌مس یاد
ولېک اول علم ساری‌تاپدی چون‌دست
کؤزی آلینده بؤلدی آسمان پست
رصد کیم باغله‌میش زېب جهان دیر
جهان ایچره ینه بیر آسمان دیر
بیلیب بو نوع علم آسمانی
که اندن یازدی "زیج کؤرگانی"
قیامتگه دېگنده اهل ایام
یازرلر آنینگ احکامیدن احکام

اساسی توشونچه:

میرزا اولوغ بیک، امیرتیمور نسلیدن ایدی، سیاست و فرهنگ عرصه‌سیده کتّه اؤزگریشلر کیلتیردی. علم و هنرنینگ گللب یشنه‌شی، اَینیقسه استرانومی (نجوم) علمی نینگ ترقی و تعالی‌سی اوچون اونوملی ایشلرنی بجردی. ادبیات و تاریخده متبحر کیشی ایدی . موسیقیدن هم اختراع قیلیش درجه‌سی‌گچه واقف ایدی. زیج کؤرگانی و اولوس اربعه اثرلرینی یازدی. سمرقندده کتّه بیر رصدخانه قوردی و شو آرقه‌لی (۱۰۱۸) یولدوزنی کشف ایتدی. کتّه کتابخانه‌لر، کؤپگینه تاریخی بنالر و مدرسه‌لر اوندن یادگار قالگن. او ۵۶ یاشیده و اؤز اؤغلی میرزا عبداللطیف بویروغی بیلن شهید قیلیندی.

فعالیتلر:

۱– اؤقیتووچی درس متنینی اؤقی‌یاتگنده اونی قونت بیلن تینگلب، قوییده‌گی سؤراقلرگه چقّان جواب بیرینگ:

– میرزا اولوغ بیک کیم نینگ اؤغلی و کیم نینگ نبیره‌سی ایدی؟

– امیر تیمور کؤرگان اونگه نیمه لقب بیرگن ایدی؟

– او، صاحبقران باباسی بیلن قه‌یرلرگه سفر قیلدی؟

– او، باباسیدن نیمه نرسه‌لرنی اؤرگندی؟

– میرزا اولوغ بیک حیاتیده کؤپراق نیمه نرسه‌لرگه اعتبار بیرر ایدی؟

– میرزا اولوغ بیک قیسی علمگه خاص توجه قیلدی؟

– سمرقندده آب رحمت اریغی یانیده نیمه‌نی قوردی؟

– میرزا اولوغ بیک، قورگن رصدخانه‌سی آرقه‌لی نیچه یولدوزنی کشف ایتدی؟

– رصدخانه و نجومی اثرلرنی یره‌تیشده قیسی عالملر او بیلن یاردم بیردیلر؟

– اونینگ زمانیده مثل‌سیز مدرسه قه‌یرده توزه‌لدی؟

– اونینگ نجوم علمیدن تشقری باشقه قیسی علملرده تبحری بار ایدی؟

– نوایی، میرزا اولوغ بیک حقیده نیمه دیگن؟

– اونی کیم شهید قیلدی؟

۲- تـۉرت گروهگـه بۉلینیـب، میـرزا اولـوغ بېـکنینـگ حیـاتی و فعـالیتلری بـارهسـیده بحثلشینگلر.

۳- هر گروهدن بیر کیشی توریب، اۉزگروپی فکرلرینی بیلدیرسین.

۴- قوییدهگی اصطلاحلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، اولرنی مناسب جملهلرگه ایشلهتینگ: استرانومی، نجوم، رصدخانه، قۉلیازمه

۵- هرگروپدن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، تـوزهتگـن جملـهلریـدن بیرینـی اۉقیـب بېرسین، باشقهلر تۉغری یا خطالیگی حقیده اۉز فکرلرینی ایتسینلر.

۶- نوایی شعرینی هرگروهدن بیر- بیر کیشی توریب، نوبت بیلن دکلمه قیلسینلر باشـقهلـر تینگلب، خطالرینی اَیتیب بېرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

نوایی نینگ میرزا اولوغ بېک حقیدهگی شعرینی ادبی نثرگه اۉزگریب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

حالت و اونینگ معنا و وظیفه‌سیگه کۉره تورلری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، اولرگه توجه قیلینگ:

- ایرته‌گه باره‌سیز، دېب استه قدم تشله‌دی.
- چین دن هم تشقری نهایتده ساووق ایکن.
- بوگون شهرگه جونه‌یمیز.
- مکتبده آلگن بیلیمنی یخشی اۉرگه‌نیش مقصدیده باشقه کتابلردن اونوملی فایده‌لنه‌سن.
- او، کابل‌گه اۉقیشگه کېتدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده حالت و اونینگ تورلری کۉرسه‌تیلگن.

حالت و اونینگ افاده‌لنیشی:

حالت کېسیمگه باغله‌نیب، اوندن انگلنگن ایش- حرکت‌نینگ اۉرنینی، پیتینی، حالتینی، بجریش سبب-مقصدینی بیلدیره‌دیگن ایکّینچی درجه‌لی بۉلک دیر.

حالت، معنا و وظیفه‌سیگه کۉره بیرنېچه تورگه بۉلینه‌دی، روش حالتی، اۉرین حالتی، پیت حالتی، سبب حالتی، مقصد حالتی.

روش حالتی، ایش- حرکت‌نینگ قه‌ی طرزده بجریلیشینی کۉرسته‌دی و فعل بیلن افاده‌لنگن گپ بۉله‌گیگه باغلنه‌دی. روش حالتی کۉپینچه روش و روشداش بیلن کېله‌دی.

مثال: محمودلر ایشلرینی یخشیلیک بیلن آلغه آلیب باردیلر.

اۉرین حالتی: ایش- حرکت‌نینگ بجریلیش اۉرنینی بیلدیره‌دی.

مثال: بابر، جوده یمان ساووق و چاپقونده مکتبگه کېتدی.

پیت حالتی: ایش- حرکت‌نینگ بجریلیش پیتینی بیلدیره‌دی.

مثال: بوگون شهریمیز ساری جۉنه‌یمیز.

سبب حالتی: ایش- حرکت‌نینگ بجریلیشی بیلن باغلیق بۉلگن سبب معناسینی بیلدیره‌دی.

مثال: رحمان، اکه‌سینی کۉریب، قووانچدن قیچقیریب یوباردی.

مقصد حالتی: ایش- حرکت‌نینگ قنده‌ی مقصد بیلن بجریلیشینی بیلدیره‌دی.

مثال: دوستیمنی کوتیب آلیش اوچون، یۉلگه چیقدیم.

فعالیتلر:

۱- یانمه- یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لشیب قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، حالت تورلرینی بیلگی‌لسینلر:

- نهایت یمان موقعده اوی سری کېتدی؛ ابرته قیشلاق سری جؤنه‌یمیز؛ بیز قیشلاقده یشه‌یمیز؛ دلشاد اولرگه سلام بېریب، مکتبگه یوگوردی؛ سیزنی کؤپدن بېری کوته‌من؛ امان، آته‌سینی کؤریب، بیغلب یوباردی؛ اوزوم ساتیب آلگنی و یخشی هواده سیر قیلگنی پغمانگه کېتدیک.

۲- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، یوقاریده‌گی جمله‌لردن بیرینی تخته‌گه یازیب، اونده حالت و اونینگ معنا و وظیفه‌سیگه کؤره بؤلینگن تورینی کؤرستسین، اگر خطا بؤلسه، باشقه قطاردن بیر کیشی اونی تؤغریله‌سین.

۳- هرکیم بیر جمله توزه‌تیب، اونده حالت تورلریدن بیرینی انیقله‌سین.

۴- هرقطاردن بیر کیشی توریب، توزه‌تگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین و باشقه‌لر قنده‌ی‌لیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۵- ایکّی کیشیلیک ایکّی گروه تخته‌گه بارسینلر. بیرینچیدن بیر گروه اؤزارا سؤزلشیب، حالت تورلری‌نینگ بیریگه بیر جمله یازسینلر، کېین ایکّینچی گروه اعضاسی اؤزارا صحبت‌لشیب، اونینگ قیسی حالتی بؤلگنینی کؤرستسینلر، باشقه‌لر تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

حالت تورلرینی نظرده توتیب، بیر انشاء یازینگ و اونده‌گی حالت تورلرینی بیلگیلب کېلتیرینگ.

اۉن آلتینچی درس

هدفلر:

۱– قهر و غضبنی ییـنگیش یۉللرینی اۉرگنیش.

۲– جمله لرده انیقلاوچیلرنی تانیب، ایشلته آلیش.

سۉراق:

۱– ایکّی کیشی جنجال‌لشیب تورگن بۉلسه، سیز نیمه قیله‌سیز؟

۲– قهر و غضبیمیز کیلگنده، نیمه قیلیشیمیز کیره‌ک؟

قهر و غضب‌نی ییـنگیش

عزیز اۉقووچیلر!

بیله سیزمی؟ راحتسیزلنیش، توشونماوچیلیک، تارتیشوو، تۉقنه‌شوو، بحران، اوروش؛ و باشقه‌باشقه نرسه‌لر قهر و غضب گه باعث بۉله‌دی. احمدنینگ آته‌سی کسل بۉلـه‌دی. احمـد، آتـه‌سـینی کسل خانه گه آلیب باریب، یاتقیزه‌دی و اوییگه جۉنه‌یدی. آته‌نینگ کسل‌لیگی احمدگه قتیق تـأثیر قیلیب، روحیه‌سینی و تینچینی بوزه‌دی. احمد، پریشان حالتده کیله‌یاتگنـده، بیـر کیشـیگه تېگیـب کېته‌دی. منه شو بیر کیچیک اهمیتسیز حادثه دیر و آسان–گینه بیر عـذر سـۉره‌ش بـیلن ییچـیش ممکن؛ اما قنده‌ی قیلیب، بو کیچیک حادثه بیر کتّه منازعه‌گه ایلنه‌دی؟

ضرر کۉرگن کیشی نینگ اچّیغی کیلیب، احمدنی ملامت قیله باشله‌یدی، لېکن احمد ملامتلیگینی تن آلمه‌ی، ضرر کۉرگن کیشینی ملامت قیله‌دی. انه شونده بولر اره‌سیده توشونماوچیلیک یوز بیره‌دی، سۉنگ سۉز تارتیشوویگه اۉته‌دیلر، کیشی آره‌گه کیرمسه، بیر–بیرینی تورتیش و فزیکی کوچ ایشله‌تیش باشلنه‌دی.

غضب و اچّیق قۉزغه‌لیشی، هر بیر منازعه‌ده تاپیله آله‌دی، اما عقللی انسان هر باسقیچ و هر حالتده اۉز غضبی و اچّیغینی باسیب، منازعه‌نی مصالحه‌گه ایلنتیره آله‌دی.

غضب‌نینـگ عایلـه، جمعیـت و سـاغلیققه ضـررلری کـۉپ دیـر. عایلـه و جمعیتـده ایسّـیق مناسبتلرنینگ بوزیلیشی و اوروشلرنینگ یوز بیریشی و ایکّله تمانگه منسوب انسان‌لرنینگ اۉلیمیگه سببچی بۉله‌دی.

قهر و غضب‌نینگ ساغلیققه ضرری شو دیر که اگر بیر کیشی غضب‌لنسه، یوره‌گی تېز– تېز اوریب، قان باسیمی آشه‌دی؛ معده‌نینگ تېزابی کؤپه‌یه‌دی؛ عصب تامیرلری قیسیله‌دی؛ تنه ایسّیقلیگی کؤته‌ریله‌دی. اگر بونده‌ی غضب‌لنیش حالتلری سورونکه‌لی بؤلسه، باریب– باریب معده کسل‌لیگی، قان باسیمی کسل‌لیگی، یوره‌ک کسل‌لیگی، روحی و عصبی کسل‌لیکلر تاپیلیشی، اینیقسه میه‌گه قان قوییلیش یا یوره‌ک‌نینگ تؤختب قالیش حالتلری یوز بېریشی و کیشی‌نینگ اؤلیب قالیشی هم ممکن. شونینگ اوچون اسلام دینی، برچه مسلمانلرنی غضبنی یېنگیب، دایم تینچلیک و ایسّیق‌لیکده یششگه بویوره‌دی. الله(جل جلاله) قرآن کریم‌ده تقوالی کیشی‌لر حقیده بونده‌ی دېب بویوره‌دی:

«متّقی‌لرنینگ بېلگیسی، غضببینی یوتگنیده و انسانلر قصورینی عفو قیلگنیده دیر.»

پیغمبریمیز حضرتلری بویورگنلر:

«کیم که قهر و غضببینی قیترسه، الله(جل جلاله) اؤز عذابینی اوندن قیتره‌دی. کیم که تیلینی غیبت قیلیشدن سقله‌سه، الله(جل جلاله) اونینگ عیب و نقصانلرینی فاش قیلمه‌یدی.»

اسلام دینی، غضبنی یېنگیشگه کؤپ تأکید قیلگن، نېگه که یاتلیک، یاووزلیک، کېک، اوروش، اؤلدیریش و باشقه یره‌مس ایشلر، قهر و غضبنی یېنگه‌ی آلمس‌لیکدن اؤرته‌گه کېله‌دی.

اگر اؤزیمیزنی حقیقی مسلمان بیلسک، اچّیغیمیز کېلگن چاغده، اؤزیمیزنی آزگینه باسیب، جیملیکنی سقلب. قرشی تمانیمیزنی یومشاقلیک بیلن مفاهمه و کېلیشووگه چقیرسک، حقیقی صورتده تینچلیک و دوستلیک اؤرته گه کېلیب، یخشی یشش گه باعث بؤله آله دی.

اساسی توشونچه:

راحتسیزلنیش، توشونماوچیلیک، تارتیشوو، تؤقنه‌شوو، قهر و غضب نینگ عامل لریدن بؤلگن. غضب‌نینگ عایله، جمعیت و ساغلیققه ضرری کؤپ دیر. اگر یوز بیرگن منازعه‌لریمیزنی غضب‌لنمه‌ی، کېلیشوو و تدبیر بیلن حل قیلسک، دایم تینچلیک و صلحده یشه‌ی آله‌میز.

فعالیتلر:

۱– اؤقووچیلردن بیرکیشی غضبنی یېنگیش یؤللری، بیرکیشی غضبنی یېنگیش فایده‌لری و ینه بیر کیشی غضب‌نینگ تورلی ضررلری حقیده سؤزله‌سین. باشقه‌لر نوبت بیلن توریب، اولرنینگ سؤزلری باره‌سیده نظرلرینی اَیتسین.

۲– اؤقووچیلردن بیر کیشی اؤرنیدن توریب، کتاب یؤزیدن الله(جل جلاله) قرآنکریم ده متقی‌لر اوچون اَیتگن سؤزی نینگ مفهومی و ینه بیر اؤقووچی حضرت محمد(صلی‌الله‌علی‌وسلم) غضبی‌نی یېنگن کیشی‌لر حقیده اَیتگن حدیث مفهومینی تاپیب، بلند سېس بیلن اؤقیسین، کېین هر قطاردن بیر اؤقووچی آیت شریف و حدیث شریف نینگ معنا و مفهومینی اؤزی توشونگنیچه اَیتیب بیرسین. باشقه‌لر هم اونینگ سؤزلریگه قؤشیمچه قیلیب، اؤز فکر و ایضاحلرینی ایتسینلر.

۳– قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، کمیده بېشته‌سینی جمله‌گه ایشله‌تینگ:

منازعه، مصالحه، مفاهمه، یاتلیک، یاووزلیک، کېشیلیک، کمسیتیش، آماج، متّقی، یېنگیش، کېک، ارزش، تارتیشوو، کېلیشوو، یومشاقلیک، ایلیقلیک، یوواشلیک، کېلیشماوچیلیک، قان‌باسیمی، سوررونکه‌لی

۴– هرقطاردن بیر– بیر کیشی توریب، لغتلردن بیرینی معنا قیلیب، اونگه یازگن جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

قهر و غضب ضررلری و اونینگ قنده‌ی حل قیلیش یؤللری حقیده بیر قیسقه انشاء یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

انیقلاوچی:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

۱- عرب تیلیده منازعه دېگن بیر سؤز بار، بو سؤز نزع سؤزی بیلن اؤزه‌کداش دیر.

۲- یېر و سوو و یا باشقه آزگینه فایده‌لر اوچون اؤزینی ذیحق بیلیب، باشقه‌لرگه حق قایل بؤلمه‌سه، منازعه یوز بېره‌دی.

۳- بیر عایله‌ده کتّه اکه موقفیدن فایده‌لنیب، کیچیک اینی‌سینی حرمت قیلمه‌سه، منازعه یوز بېره‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده، بیر، بو، آزگینه، کتّه، کیچیک سؤزلری انیقلاوچی دېیله‌دی.

انیقلاوچی: پدیده یا که حادثه‌نینگ بېلگی‌سینی افاده‌لاوچی ایکّینچی درجه‌لی بؤلک، انیقلاوچی دېیله‌دی. انیقلاوچی شخصی پدیده‌نینگ بېلگی‌سینی، خصوصیتینی، مزه‌سینی، حجمینی، رنگ- توسینی، بیرار شخصی یا که پدیده‌گه قرشی‌لیگینی افاده‌له‌یدی.

مثلاً: کوز فصلیده اداغسیز چؤل و بیابانگه، کېنگ سایلرده افقدن- افققه توتشگن آسمانگه قویاش نینگ ایسّیغی یاییله‌دی، اما کویدیرمه‌یدی.

یوقاریده‌گی مثاللرده اداغسیز، کېنگ، افقدن- افققه توتشگن، سؤزلری انیقلاوچی صحرالر، سایلر، آسمان، سؤزلری انیقلاوچیلرگه باغلنگن سؤز (انیق‌لنمیش) دیر.

انیقلاوچیلر ایکّی خیلگه بؤلینه‌دی:

۱- صفتلاوچی- انیقلاوچی ۲- قرتقیچ- انیقلاوچی

اؤرنک: ۱- یخشی دن شرافت، یمان دن کثافت. ۲- اؤقووچیلرنینگ حصه‌سی.

یوقاریده‌گی اؤرنک‌لرده یخشی، یمان: صفتلاوچی و اؤقووچیلرنینگ: قرتقیچ انیقلاوچی دیر.

انیقلاوچیلر اؤزی باغلنگن سؤزگه تابع بؤلیب، قوییده‌گیچه افاده لنه‌دی:

۱- صفتلاوچی انیقلاوچیلر:

- صفت بیلن: کیچکینه دېگچه، ایچی تؤله میخچه.
- آت بیلن: پولاد پیچاق قینسیز قالمس.
- سان بیلن: بیرینچی کورسده، یوزته‌چه بیگیت و قیز تحصیل آله‌دیلر.
- آلماش بیلن: اؤشه باله، بو کتاب، شوکیشی.
- صفتداش بیلن: اؤتمس پیچاق قؤل کېسر.

۲- قرتقیچ انیقلاوچیلر:

– آت بیلن: میر حیدرنینگ اۉزی بنا قوریله‌دیگن جایگه استادلرنی چقیردی.

– صفت بیلن: یمان‌نینگ یخشی‌سی بۉلگونچه، یخشی‌نینگ یمانی بۉل.

– سان بیلن: ایکّی کیشی‌نینگ بیری اونینگ اَیتگنینی معقول‌له‌دی.

– آلماش بیلن: همه‌سینینگ وظیفه‌سی، برچه‌نینگ یوتوغی، بیزنینگ فاکولته‌میز.

– صفتداش بیلن: اۉقیگن نینگ تیلی اوزون.

انیقلاوچیلرنینگ پدیده یا که شخص‌نینگ قیته نامش اوچون قۉلّنه‌دیگن توری، ایضاحلاوچی دیله‌دی. ایضاحلاوچیلر، گپده‌گی وظیفه‌سی و معناسی جهتیدن انیقلاوچیگه اۉخشه‌سه–ده، آت بیلن افاده‌لنیشی جهتیدن اوندن فرق قیله‌دی؛ مثلاً: سلیمان‌آته، ذوالفقار عمکی نیکیگه باریب، خبر بیردی.

ایضاحلاوچی، ایضاح‌لنمیش بیلن قطار کېلیب، اونینگ عنوانینی، شغلنگن کسبینی، جنسینی، قریندش– اوروغلیک مناسبتینی، حرمتی، لقبی، تخلصینی افاده‌لش اوچون خدمت قیله‌دی.

فعالیتلر:

۱– انیقلاوچیلر و تورلرینی یخشیلب دقت بیلن اۉقینگ و تعریفلرینی یادلنگ.

۲– هر قطاردن بیرکیشی توریب، انیقلاوچیلر درسیدن بیر بۉلیمینی بلند سپس بیلن اۉقیسین.

۳– اۉرگنگنلردن اوچ–تۉرت کیشی توریب، انیقلاوچیلر درسیدن بیر–ایکّی تورینی یا تعریفلرینی یاددن ایتیب، مثاللر بیلن انیقله‌سین.

۴– بېریلگن اۉرنکلرگه دقت قیلیب، اولرنی اۉرگه‌نینگ و انیقلاوچیلرنینگ هر بیر تورینگه کمیده ایکّی– ایکّی ینگی جمله یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

انیقلاوچیلرنینگ تورلریدن فایده‌لنیب، اچّیغنی ییغیش و یومشاقلیک فایده‌لری حقیده بیر ادبی انشاء یازیب و اونده ایشله‌تیلگن انیقلاوچیلرنی چیزیقچه بیلن کۉرسه‌تیب، قیسی تورلیگینی اداغده انیقلب کېلتیرینگ!

اۋن یېتّینچی درس

هدفلر:

۱– دموکراسی حقیده کېره‌کلی معلوماتگه ایگه بۋلیش.

۲– جمله‌لرده تۋلدیرووچیلرنی تانیب، همده ایشلته آلیش.

سۋراقلر:

۱– دیموکراسی قنده‌ی بیر توزوم دیر؟

۲– دیموکراسی بۋلمسه نیمه بۋله‌دی؟

دیمو کراسی

دیموکراسی نی بیلیمدانلر اولوس آرقه‌لی اولوس اوچون اولوس حکومتی دیب تعریف ایته‌دیلر. دیموکراسی غرب دنیاسی نینگ کتّه یوتوقلریدن بیری دیر. حاضرگی دیموکراسی‌لرنینگ تهدابی ایرکین‌لیک فلسفه سی اساسیده قۋییلگن و دیموکراسی حاضرچه جهانشمول بیر پدیده بۋلیب تورلی فرهنگ‌لر، مذهبلر و تمدنلر یانیده یشش قابلیتی نی تاپگن و بوگونگی جهان ده دیموکراسی حکومت قیلیش طرزی بۋلیشی دن تشقری دنیا نینگ تورلی اولوسلری اوندن توزه‌تگن حکومتلریدن نظارت ایتیش و مدنی نهادلر یۋلیدن اۋز حق و حقوقلری گه ایگه بۋلیش دیر.

دیموکراسی توزومیده حکومت اولوس تمانیدن آرا کۋپلیگی اساسیده سَیلنه‌دی، بونده ی نظامده برچه خلق‌لر نینگ تینگ‌لیگی جمله‌دن سۋز ایرکین‌لیگی، سیاسی و اجتماعی حزبلر قوریش ایرکین‌لیگی و فکر و بیان ایرکین‌لیگی نظرده توتیله‌دی، هر کیشی اۋزی و یا اۋز نماینده‌سی آرقه‌لی مستقیم و یا غیر مستقیم صورتده اۋز اۋلکه‌سیده ایسته‌گن حکومتی گه رای بیره آله‌دی.

دیموکراسی حقیقت ده خلق ایرکین‌لیگی، حاکمیتی، بشر حق و حقوقلرینی بوتونله‌ی تضمین ایتیش اوچون قانونی بیر کوچ، سیاست و حکومت قیلیش نی رهبرلیک ایته‌دی و دیموکراسی نهایت ده سالم قدرت اوچون سالم شکل ده رقابت قیلیش دیر.

یشه‌یاتگن عصریمیزده‌گی سیاست باشیده بشر حق و حقوقلری قرار آلگن، بو حق و حقوقلر اوچون دیموکراسی‌نینگ بیر سلسله تضمین‌لری بار. بوگونگی جهانده دیموکراسی سری یوزلنیش حقیقت‌ده بشر حق و حقوقی نینگ جهانده تضمین بۆلیش‌لیگینی کۆرسته‌دی. دیموکراسی هیچ بیر سیاسی گروپ نینگ اراده سینی محکوم قیلمه‌یدی. عکسینچه صحنه نی تورلی سیاسی گروپلرنینگ رقابتی اوچون آزاد قۆیه‌دی. دیموکراسی کیره‌کلی میکانیزم یره‌تیب، خلق اراده‌سینی تمثیل ایته‌دی.

دیموکراسی کیم نی کیمگه اوستون قۆییش اوچون قضاوت ایتمه‌یدی. هر کیشینی همه کیشی بب–برابر و تینگ بیله‌دی. ایرکین فضانی یره‌تیب، یلغوز عقلانی بحث یۆلیدن حکومت قیلیش شرایطینی برابرله‌یدی. دیموکراسی حق و حقوقینی سیوه‌دیگن اولوس‌لرنینگ حکومتی دیر. دیموکراسی ایرکین‌لیککه لایق بۆلگن، عدالتلی تورموش گه شایسته بۆلگن، حکومت قیلیش ظرفیتی و قابلیتی نی تاپگن، اۆز سیاسی شخصیتی گه توشینگن، جمعی مشارکت نی رهبرلیگی اوچون تنله‌گن اولوس نینگ حکومتی دیر.

دیموکراسی خلق اوچون کیره‌کلی بیر توزوم دیر. اونده خلق مسوولیت نی قبول قیلیش بیلن اۆزی نینگ سیاسی تقدیرینی تضمین ایته‌دی. دیموکراسی نی شونده‌ی بیر اولوس سینب بیله‌دی که اۆز ایرکین‌لیگی گه و حق و حقوقینی قۆلگه کیلتیریش گه ایریشگن بۆلسه، البته حق و حقوق و ایرکین‌لیک نی تأمین‌لشی اولرنینگ قۆلگه کیلتیریشی دن کۆره قیین‌راق دیر. اۆز ایرکین‌لیکلرینی قۆلگه کیلتیریش اوچون قیام قیلیب اونی قۆلگه کیریتیشی دن سۆنگ سقله آلمه‌ی، قیته دن یمانراق استبداد آستیده قالگن ملتلرنینگ سانی هم آز ایمس. دیموکراسی خلق ایرکین‌لیگی و حق و حقوقی نینگ سقله‌یدیگن بیر توزوم دیر.

دیموکراسیده گرچه بیر واحد شکل موجود بۆلمه‌گن، لیکن اونده بیر واحد پیام و واحد ایستک‌لر و طلبلر موجود دیر. شو ایستکلر و طلب‌لریگه لبیک دییش و پیام‌لرینی انگلش و ایستک‌لرینی قبول قیلیش اوچون اونینگ پیامی و ایستکلرینی یخشی صورتده بیلیش و بجریش

کېره‌ک. چونکه دیموکراسی مسوولیت نی قبول قیلمه‌یدیگن باورلر تؤپلمیدن توزه‌لمه‌گن و اولوس تمانیدن مسوولیت نینگ قبول قیلیش اساسیده بنا اېتیلگن.

حقیقی دیموکراسی خلق نینگ سیاسی آگاهلیگی و مشارکتی بیلن تحقق تاپه‌آله‌دی و دیموکراسی نینگ قوریشی تثبیت بؤلگن عنصرلریدن تشقری ممکن اېمس. خلق دیموکراسیگه اېرکین‌لیککه و اؤز حق و حقوقی گه اېریشیش یؤلیده یلغوز مستبد حکومت‌لرنی تؤنتریشی گه محتاج بؤلمه‌گن، بلکه ینگی حکومت عنصرلری حقیده که اېسکی حکومت نینگ اؤرنینی اېگه‌له‌یدی انیق تفکرگه هم محتاج دیر. قیسقرتیریب اَیتگنده ینگی حکومت خلق اوچون اېرکین‌لیک، امنیت و حق- حقوقینی تأمین‌لش، اساسی قانون نی تطبیق اېتیش و باشقه عام‌المنفعه ایشلرینی بجریشی گه مؤظف بؤله‌دی.

اساسی توشونچه:

دموکراسی، اولوس حکومتی دیر، یعنی اولوس تمانیدن اېرکین شکلده سَیلنگن حکومت‌گه دموکراتیک توزوم دېیدیلر. دموکراسی توزوم‌لرده حکومت اولوس تمانیدن آرا کؤپلیگی اساسیده سَیلنه‌دی و سؤز اېرکین‌لیگی سیاسی، اجتماعی حزبلر قوریش اېرکین‌لیگی و فکر بیان اېرکین‌لیگی نظرده توتیله‌دی. هر کیشی اؤزی یا اؤز نماینده سی آرقه‌لی مستقیم یا غیر مستقیم صورتده اؤز اؤلکه‌سیده‌گی ایسته‌گن حکومتیگه رای بېره آله‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی دقت بیلن اوچ دقیقه جیم اؤقیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

- دیموکراسی نی قنده‌ی تعریف اېته‌دیلر؟
- دیموکراسی توزوم لرده نیمه‌لر کؤپراق رعایت اېتیله‌دی؟
- دیموکراسیده نیمه ایشلر عمل گه آشه دی؟
- بوگونگی عصرده‌گی سیاست باشیده قیسی حق و حقوقلر قرار آلگن دیر؟
- دیموکراسی بشر اوچون نیمه‌لرنی ضمانت اېته‌دی؟
- دیموکراسی خلق اراده سینی قنده‌ی تمثیل اېته‌دی؟
- دیموکراسی قنده‌ی بیر اولوس نینگ حکومتی دیر؟
- حقیقی دیموکراسی نیمه‌لر بیلن علاقه‌لی دیر؟
- اولوسلر اېرکین‌لیککه و حق و حقوقلری‌گه اېریشیش یؤلیده مستبد حکومت‌لرنی تونتریشی علاوه ینه نیمه‌گه محتاج بؤلگن‌لر؟

۲- یانمه- یان اؤلتیرگن‌لردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن دیموکراسی باره‌سیده بیلگن‌لرینی باشقه‌لرگه اَیتیب بېرسین و باشقه‌لر تؤغری و ناتؤغری‌لیگی باره‌سیده فکر بیلدیرسین‌لر.

۳- هر قطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن دیموکراسی توزوم ده بشر حق و حقوقلری نینگ قنده‌ی‌لیگینی تشریح قیلسین.

۴- هر کیشی قوییده‌گی لغتلردن ایکیّه‌سینی جمله‌لرده ایشله‌تیب، نوبت بیلن توریب باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین.

دیموکراسی، حکومت، فلسفه، یوتوق، فرهنگ، مذهب، تمدن، قابلیت، مدنی، نظارت، نهاد، آرا، تضمین، قانون، سیاسی، میکانیزم، تمثیل، توزوم، نظام، صحنه، استبداد، مشارکت، عنصر، تفکر

اوی تاپشیریغی:

دموکراسی حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب، اونده آلدینگی درسلرده‌گی گرامر قاعده‌لرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرده چیزیق چیزیلگنلرگه دقت قیلینگ:

۱- تېمور، ارسلانگه قره‌دی.

۲- مېن، اونگه دېدیم.

۳- سیزگه نیمه دېگن ایدیم؟

۴- بیلمه گندن، بیلگن یخشیراق.

۵- اونی کۉرگنده اۉتگن خاطره‌لریم ایسیمگه توشدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده تگیگه چیزیق چیزیلگن سۉزلر «تۉلدیرووچیلر» دیر. شونینگ اوچون تۉلدیرووچیلرنی قوییده‌گیچه تعریفله‌یمیز:

گپ‌نینگ بیر بۉله‌گیگه (کۉپینچه کېسیم) باشقرووچی و یۉلی بیلن باغلنیب، اونی تۉلدیریب کېلگن ایکّینچی درجه‌لی بۉلک تۉلدیرووچی، دیر.

مثال اوچون:

۱- تاشفولاد، بیزلرگه قره‌ب توردی.

۲- مېن، اونگه اۉتگن ماجرالرنی اَیتگن ایدیم.

۳- مېن هر تانگده سای- ادیرلرنی گېزه‌من.

تۉلدیرووچیلر قوییده‌گیچه افاده‌لنه‌دی:

۱- آت‌بیلن: گوهرشاد، یازوونی آنه‌سیگه تاپشیریب کېتدی؛ یۉلبرس، برچه بیلن خیرلشدی.

۲- آتلشگن صفت بیلن: یخشیگه قاره یۉقمس، یمانگه اېل باقمس.

۳- آتلشگن سان بیلن: بېشنی بېشگه قۉشسک، اۉن بۉله‌دی، مینگگه بیر تېنگ کېلالمس.

۴- صفتداش بیلن: بیلمه‌گندن بیلگن یخشی؛ تۉغری ایشنی قیلگن یخشی.

۵- حرکت نامی بیلن: اونی کۉریب، خاطره‌لریمنی اونوتمه‌یمن.

عادتده، توشوم کېلیشیگیده‌گی سۉز بیلن افاده‌لنگن تۉلدیرووچی واسطه‌سیز جۉنه‌لیش، اۉرین- پیت، چیقیش کېلیشگی، کمکچیلر بیلن شکل‌لنگن تۉلدیرووچیلر ایسه واسطه‌لی تۉلدیرووچی سنه‌له‌دی.

واسطه‌سیز تۉلدیرووچی بېلگیلی (توشوم کېلیشیک "نی" قۉشیمچه سینی آلگن حالده) و بېلگیسیز (کېلیشیک قۉشیمچه‌سی‌سیز) آدمنی محنت اولغه‌یتیره‌دی (بېلگیلی)، بیر توپ تاک اېکسنگ، بیر توپ تال اېک (بېلگیسیز).

اوی تاپشیریغی:

نېچیته تۉلدیرووچی ایشله‌تیلگن جمله یازیب، اولرنی چیزیقچه بیلن کۉرسه‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- اۉزبېک خلق حماسی داستانلری‌نینگ قهرمانی «گۉر اۉغلی» حقیده معلوماتگه ایگه بۉلیش.

۲- «ایرگشگن قۉشمه گپ» نی اۉرگه‌نیب ایشلته‌آلیش.

سۉراقلر:

۱- سیز ایرتک یا داستان ایشیتیش یا اۉقیشنی یاقتیره‌سیزمی؟ نیمه اوچون؟

۲- «گۉر اۉغلی» آتینی ایشیتگن می‌سیز؟ او، قه‌ی ییردن دیر؟

گۉر اۉغلی

اۉزبېک خلقی آغزه‌کی ادبیاتی تورلی قهرمانلر، پهلوانلر و کوره‌شچن سیمالرگه بای. گۉراۉغلی، الپامیش، احمد بیک، یوسف، بزرگن، تۉره و باشقه‌لر شو جمله‌دن دیر. آتلری ایسلب اۉتیلگن سیمالرنینگ هربیری خلق داستانلریده کوره‌شچن و باتور قهرمان صفتیده گوده‌لنتیریلگن. بولر، اولوسیمیزنینگ ایستک- ارمانلری، باتورلیک و کوره‌شچن‌لیک خصلتلری، اینگ ایزگو و گۉزه‌ل عرف- عادتلری‌نینگ تمثیلچی‌سی دیرلر.

اۉزبېک اولوسی داستان‌چیلیکده «گۉر اۉغلی» اینگ پارلاق و بویوک حماسی سیمالردن سنه‌له‌دی. بو قهرمان‌نینگ بدیعی طرزده ایرکسېور، ایل‌سېور، عدالتچی الپ و پهلوان صفتیده تصویرلنیشی دن آرتیق ظلم، استبداد، یاووزلیک و عدالتسیزلیککه دشمن بۉلیب، قهرمان شکلیده هم گوده‌لنه‌دی. او، انسانلرنینگ خوشبخت‌لیگی و تینچلیگی اوچون یاووز کوچلر بیلن کوره‌شه‌دی و ایل- یورت امنیتی و تینچلیگی خطرگه توشگنده، قهرمانلرچه اولرنی یینگه‌دی.

«گۉر اۉغلی» بو کورەشلرینی فدایی و جان‌کویر یۉلداشی و بـاتور اۉرتـاقلری همکارلیگیـده عملگه آشیرەدی. اونگه بوتون اولوس هم یار بۉلیب، ایشلرینی قۉللب- قوّتله‌یدی.

«گۉر اۉغلی» افسانوی ایرتکلر و داستانلرنینگ قهرمانلری کبی یلغـوز خیـالی بیـر قهرمـان ایمس؛ بلکه او حقیقی بیر شخص کبی، واقعی حیات ساحه‌سیده کـورەشـچن قهرمـان سـینگری کورەشیب، عمل قیله‌دی.

شونینگ اوچون، گۉر اۉغلی داستانیده، سیز خیالی و حقیقی بۉلمه‌گن حادثه‌لر و نرسـه‌لرگـه دوچ کیلمه‌گن‌دیک بۉله‌سیز. اولرده یخشی‌می، یمان‌می؛ ایزگومی، یاووزلیک‌مـی؛ خوشـلیک‌مـی، قیغومی؛ خلص برچه- برچه واقعه‌لر یوز بیریشی حقیقی و چین دیک تویوله‌دی.

عیناً شو باعث، گۉر اۉغلی داستانیده دیولر، پریلر، سیمرغ‌لر و خارق العاده یاووز کوچلر، قالـه بیرسه سِحر و جادولرگه اصلا اوچره‌مه‌یسیز. گۉر اۉغلی حقیقـی بیـر شـخص صـفتیده جمعیتـده توغیلیب، او ییرده وایه گه ییته‌دی. او، یخشـی و مناسـب ارداق‌لنیـب، کـوچلی پهلـوان صـفتیده میدانگه کیله‌دی.

گۉر اۉغلی، اولوسیمیزنینگ اینگ یوکسـک انسـانی خصـلتلر و فضـیلتلرینی، برچـه خـط- حرکتلری وکورەشلریده یقّال نمایش ایته‌دی. شو باعث، اولوسیمیز گۉر اۉغلینی بویوک حماسی و کورەشچن شخصیت صفتیده، نسلدن- نسلگه سـیویب کـیلگن. اولـر، مـاهر بخشـیلر و داسـتان کویلاوچی هنرمندلر تمانیدن کویلنه‌دی، خلقیمیز داستانلرینی مراق بیلن ایشیته‌دیلر. گـۉر اۉغلـی نینگ حماسی داستانی، انه شو بخشی‌لر آرقه‌لی عصرلر دوامیده بیزگچه ییتیـب کـیلگن؛ اگـر بـو داستانلر یازیلیب نشر ایتیلمه‌سه، باریب-باریب اۉزگریـب کیتیشـی یـا اونوتیلیـب، یـۉق بۉلیشـی احتمالدن اوزاق ایمس. بوگونگی عصـری جامعـه لـرده انـه شـو خطرنـی بیلیـب، فولکلوریسـتلر فولکلوریک نرسه‌لرنی قدیریب اولرنی ییغیشتیریب آلماق اوچون تینمسدن اینتیلیب کیلماقده‌لر.

اساسی توشونچه:

«گؤر اؤغلی» اولوسیمیزنینگ حماسی قهرمانلریدن بیری دیر. اولوسیمیز نینگ ایستک ارمانلری باتورلیک و کوره‌شچن‌لیک خصلتلری اینگ ایزگو عرف و عادتلری نینگ تمثیلچیسی دیر. «گؤر اؤغلی»نینگ حماسی داستانی اوزاق اؤتمیشلردن بیزگچه یتیب کېلگن. اونی مراق بیلن تینگلب، یازیب آلیش و نشر قیلیش یؤلی بیلن منگو سقله‌شیمیز کېره‌ک دیر.

فعالیتلر:

۱- اؤقیتووچی درس متنینی اؤقی یاتگنده، اونی انیق اېشیتینگ.

۲- سیزنینگچه، گؤر اؤغلی قنده‌ی بیر شخصیت ایکن؟ بیر نېچه کیشی نوبت بیلن تخته آلدیگه باریب، صنفداشلریگه سؤزله‌سین.

۳- «گؤر اؤغلی» نینگ آلیب بارگن کوره‌شلری نیمه مقصد اوچون ایدی؟ یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر اؤز ارا شو حقده فکر المشتیرسین‌لر.

۴- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، شو حقده فکرینی ایتسین.

۵- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلینگ و مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

کوره‌شچن، حماسی، گوده‌لنتیرماق، کؤپ سیریه‌لی، ابرتک، ریال، مراق، کؤیلاووچی، بخشی

۶- تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری ایکیّته سؤزنینگ معناسی و تـوزگن جمله‌لرینی تخته‌گه یازسین، باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم اؤز عایله اعضاسی یاردمیده «گؤر اؤغلی» حقیده درس متنیدن آرتیقراق معلومات تاپیب یا بو داستان‌نینگ شاخه‌لریدن بیر شاخه‌سینی اؤرگنیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

ایرگشگن قۋشمه گپ: بو قۋشمه گپ بیلن تانیشماق اوچون قوییده‌گی گپلرنی انیق اۋقینگ:

– برچه تیارگرلیکلر کۋریلسین؛ بیرارته ایش هم بجریلمه‌ی قالمه‌سین.

– بیله‌سیز می؟ امتحانلر بیر هفته ایلگریراق باشلنر ایکن.

– یاشی آز بۋلســـه هم؛ انچه تیتیک کۋرینه‌دی.

– ایلدارگه شونچه یاردم بیریلگن بۋلسه– ده، ایشنی توگته آلمبدی.

– کیله‌من دیب وعده قیلدی؛ بیراق کیلمه‌دی.

بو مثاللرنینگ برچه‌سیده تگیگه خط چیزیلگن بیرینچی بۋلکلر (باش گپلر)ده ایکّینچی بۋلک (ایرگش گپ) تۋلدیرووچی و ایضاحلاوچی صفتیده خدمت قیلگن. بو ایکّله بۋلک قۋشیلیب، بیر قۋشمه گپ‌نی توزگن. بو، «ایرگشگن قۋشمه گپ» دییله‌دی.

ایرگشگن قۋشمه گپ: ایرگشگن قۋشمه گپلر تینگ حقوقلی بۋلمه‌گن ساده گپلر (بیریکمه‌لر، باش و ایرگش گپ) دن تشکیل تاپه‌دی؛ مثال:

قۋلگه توشیریلگن آدم، برچه نرسه‌نی اعتراف ایتدی، چونکه اۋزگه علاجی یۋق ایدی. بو مثالده‌گی قۋشمه گپ ایکّی بۋلک (باش و ایرگش گپ)دن توزیلگن. باش گپ (قۋلگه توشیریلگن آدم برچه نرسه‌نی اعتراف ایتدی) کۋرینیشده مستقل‌دیک کۋرینسه هم؛ بیراق ایرگش گپ اونی تۋلدیرگن و ایضاح‌لگن. ینه بیر نیچه مثال:

– قه‌ییرده تینچلیک بۋلسه؛ او ییرده اونوملی ایش بۋله‌دی.

– شو زهاتی، اوزاقدن بیر تاوویش ایشیتیلدی، کیم‌نیکی‌لیگینی بیلمه‌دیک.

– اوییمیزده‌گیلر سفرگه کیتیب؛ بوتون حویلی هوویلب قالدی.

– قنچه کوتسک هم؛ اولر کیلمه‌دیلر.

– بیز ایسته‌مه‌سک هم؛ اولر ساوغه‌لرینی قۋییب کیتدیلر.

– ایشله‌سنگ، تیشله‌یسن.

– اله تاووق سمان ساچر؛ اۋز عیبینی اۋزی آچر.

– گپ دیسنگ قاپ– قاپ؛ ایش دیسنگ قندهاردن تاپ.

فعالیتلر:

۱- هرکیم یوقاریده‌گی مثاللرنی انیق اۆقیب، اۆز اختیاری بیلن ایکّی مثالده «اېرگشگن قۆشمه گپ» نینگ ترکیب تاپگن بۆلکلرینی خط چیزیب کۆرستسین و هر بۆله‌گینی تانیتسین.

۲- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، بیر مثالنی اۆقیب، بۆلکلرینی ایتسین.

۳- یانمه-یان اۆلتیرگن اۆقووچیلر بیرگه‌لشیب، بیرته «اېرگشگن قۆشمه گپ» توزسینلر و بۆلکلرینی بېلگیلب یازسینلر.

۴- هر قطاردن بیر کیشی تخته گه باریب، یازگن گپینی یازیب کۆرستسین.

۵- قوییده‌گی گپلردن قه‌ی بیری «اېرگشگن قۆشمه گپ» اېمس؟ بېلگی لنگ:

- یقه‌م یېرتیق!
- آز بۆلسین، ساز بۆلسین.
- ینگلیش حساب، هراتدن قیتیبدی.
- بوگون جلسه‌میز بار.

۶- تۆرت کیشی نوبت بیلن توریب، هر بیری بیرته گپ نینگ نیمه‌لیگینی ایتسین.

اوی تاپشیریغی:

ایکّیته «اېرگشگن قۆشمه گپ» یازیب، اولرنینگ بـۆلکلرینی اَیـری- اَیـری خـط چیزیـب کۆرسه‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن تۉقّیزینچی درس

هدفلر:

۱- برق اهمیتی حقیده معلومات تاپیش.

۲- گیلرنینگ توزیلیشیگه کۉره تورلری باره‌سیده معلومات تاپیش.

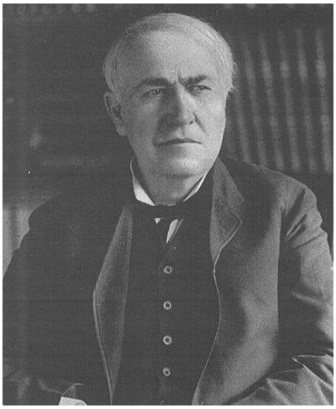
سۉراقلر:

۱- برقدن نیمه‌لرگه ایش آلینه‌دی؟

۲- برق نیمه‌لردن قۉلگه کیله‌دی؟

انسان حیاتیده برق‌نینگ نقشی

میلادی ۱۸۴۷-نچی ییلی، فبروری آیی‌نینگ اۉن بیرینچی کونیده امریکا قۉشمه ایالتلری، اوهایو ایالتی نینگ میلان دیگن شهریده توغیلیب وایه‌گه یېتگن توماس ادیسون، انسان حیاتیگه اینگ کېره‌کلی نرسه، یعنی برقنی اختراع قیلیب، کېینگی اولکن اختراعلر و کشفلرگه یۉل آچدی.

برق اختراع‌سی قوییده‌گی یوسونده یوز بېردی:

میلادی ۱۸۷۹نچی ییل، اپریل آییده توماس ادیسون، اگر بیر قاپقاغلیک شیشه‌نینگ هواسینی چیقاریب، سۉنگ فنرگه اۉخشه‌گن اینگیچکه سیمنی جایلشتیرسک، کېین شو سیمده الکتیریک آقیمینی ایجاد ایتسک، قنده‌ی حادثه یوز بېریشی ممکن؟ دیب اۉیله‌نیب قالدی. شو اۉیی‌نی عملگه آشیریش اوچون "لودویک بوهم" دیگن شهرتلی شیشه توزه‌تووچی‌نینگ آلدیگه باریب، نیچیته شیشه‌دن یسلگن گروپنی بویوردی. گروپ‌نینگ ایچیده‌گی هوانی پمپ بیلن چیقاریشگه "فرانسس هیل" دیگن اۉرتاغینی مأمور ایتدی.

"فرانسس هیل"، "لودویک بوهم" تیارلب بېرگن گروپلر هواسینی پمپ بیلن چیقاریب، توماس ادیسون‌نینگ اختیاریگه قۉیدی. توماس ادیسون توگمه‌نی باسیب، گروپ‌نینگ ایچیده‌گی

نازک– نازک سیم‌لرگه الکتریک آقیمینی ایجاد ایتدی، سیم‌لر بیر ساعتچه یاختی بؤلیب، سؤنگ کوییب، کول بؤلدی.

توماس ادیسون شو تجربه‌سی بیلن برق اختراعسی یؤلیگه بیرینچی اهمیتلی آدیمینی قؤیدی.

میلادی ۱۸۷۹نچی ییلی، اکتوبر آیی‌نینگ اؤن تؤقّیزیده "توماس ادیسون" باچلور دېگن اؤرتاغی بیلن لابراتواریده ایشنی باشله‌دیلر. اؤشه چاغده "آلفرد سوینسون"، "لودویک بوهم" تمانیدن لابراتوارگه کېلیب، آخرگی گروپنی ایش میزی اوستیگه قؤییب: آقا! بو سؤنگّی گروپ دیر، دېدی. ادیسون نېچیته اینگیچکه و قیسقه سیملرنی کېلتیریب، لابراتوارده ایشلرینی باشله‌دیلر. "فرانسس هیل" گروپ نینگ هواسینی چیقاریب، گروپ ایچیگه بؤش ساحه‌نی ایجاد ایتدی. توماس ادیسون توگمه‌نی باسدی. توگمه‌نی باسیش بیلن–آق سیملرگه الکتریک "برق" جریان تاپدی. بو مرته گروپ نینگ یاختیلیگی تېزراق و دواملی بؤلدی.

ادیسون اؤرتاغیگه: ایلگری گروپ‌نینگ هواسی بوتونله‌ی چیقیبدی دېب، ایشانگن ایکنمیز، لېکن آزگینه هوا قالگن ایکن، انه‌شو اوچون سیم کوییب، کول بؤلر ایکن، دېدی.

شو یاندیریلگن گروپ ۲۴ ساعت‌گچه یانیب توردی. مردم توپ– توپ کېلیب، یانیب تورگن گروپنی تماشا قیلدیلر. توماس ادیسون، ایلک مرته، میلادی ۱۸۷۹–نچی ییلی، اکتوبر آیی نینگ ۲۱–نچی کونیده برقنی اختراع قیلدی و انسانلر میلادی ۱۸۸۲–نچی ییلده تیریکچیلیک‌لریده برقدن فایده‌لنه باشله‌دیلر.

قؤلینگیزگه کاغذ و قلم آلیب، مکتب، اوی و یؤللرده برقدن فایده‌لنیلگن نرسه‌لرنی سنب یازسنگیز، برق حیاتیمیزده قنچه‌لیک کتّه اؤرین آلگنینی کؤریب، حیران بؤله‌سیز. حاضر برق بیلن اویلریمیز یاختی بؤله‌دی؛ یېمکلریمیز تیارلنه‌دی؛ کمپیوتر، تلویزیون، رادیو، یېلپیگیچ، موزلتگیچ، ساووتگیچ، ینچگیچ، کیرماشینی، تېگیرمان، موتر، اوچاق، کېمه‌لر، فضایی کېمه‌لر، کونده‌لیک ایشلریمیزگه کېره‌کلی تورلی اسکونه‌لر برق بیلن ایشله‌یدی. حاضر برق انسان حیاتی‌نینگ بیر مهم بؤله‌گی بؤلیب قالگن دیر.

برق انرژی‌سی ارزان، آسان، کم‌مصرف، تکلیفی یؤق و پاک دیر، شو اوچون برقدن بوتون اقتصادی، اجتماعی و صحی ساحه‌لرده ایش آلینه‌دی. انسان یېرنینگ هسته‌سینی، دېنگیزلرنینگ توبینی و کؤک‌نینگ یولدوزلرینی برق برکتی بیلن مطالعه و تحقیق قیله‌دی. برق اختراع بؤلگندن کېین، انسان کتّه اختراعلر و یوتوقلرگه ایریشدی.

بوگونگی کونده برقنی تورلی ماده‌لر، جمله‌دن: سوو، هواء، تورلی یانیلغی‌لر (بنزین، پیریاغی، دیزل، گاز...) و تورلی یاقیلغیلر (تاش کؤمیر، اؤتین...)، قویاش نوری و اتومی آستیشنلردن قؤلگه کیریته‌دیلر.

اساسی توشونچه:

میلادی ۱۸۷۹–نچی ییلی، اکتوبر آیی نینگ ۲۱–نچی کونی توماس ادیسون برقنی اختراع قیلدی و انسانلر میلادی ۱۸۸۲–نچی ییلی برقدن فایده‌لنه باشله‌دیلر.

برق انرژی سی ارزان، آسان و چیقیندی‌سیز دیر. شو اوچون برقدن بوتون اقتصادی، اجتماعی و صحی ساحه‌لرده ایش آلینه‌دی.

فعالیتلر:

۱– اؤقووچیلر ایکّی گروپگه بؤلینسینلر؛ هرگروه اعضاسی اؤز ارا سؤزلشیب، برقی اسکونه‌لر آتینی یازسینلر؛ کېین هرگروپدن بیر کیشی یازگن نرسه‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین‌لر.

۲– گروپلر اعضاسی اؤزارا سؤزلشیب، برق فایده‌لرینی سانلب یازسینلر، سؤنگ هر گروپدن بیر کیشی، باشقه اؤقووچیلرگه ایتیب بېرسین.

۳– قویده‌گی ینگی لغتلر معناسینی، سؤزلیک‌دن تاپیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

اختراع، الکتریک، گروپ، یوتوق، انرژی، موزلتگیچ، ساووتگیچ، یېلپیگیچ، ینچگیچ، یانیلغی، یاقیلغی، فضا کېمه‌سی، اوچاق

اوی تاپشیریغی:

برق‌نینگ حیاتده کېره‌کلیگی حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعدەلری:

قوییدەگی جملەلرگە دقت قیلینگ:

١- توماس ادیسون اۋرتاقلری بیلن مصلحتلشدی.

٢- برق اوییمیزنی یاختی قیلەدی.

٣- توماس ادیسون ایلک مرتە، میلادی ١٨٧٩-نچی ییلی، اکتوبر آیی نینگ ٢١-نچی کونیدە برقنی اختراع قیلدی و انسان میلادی ١٨٨٢-نچی ییلدە اوندن فایدەلنە باشلەدی.

٤- برق انرژیسی ارزان، قۆلەی و پاک دیر، شو اوچون برقدن اقتصاد، ساغلیک و تورلی ساحەلردە ایش آلینەدی.

یوقاریدەگی گپلرنی، مستقل گپ دېیدیلر. مستقل گپلر توزیلیشیگە کۆرە ایکّی تورگە بۆلینەدی: ١- سادە گپلر، ٢- مرکب قۆشمە گپلر.

سادە گپلر: یوقاریدەگی بیرینچی و ایکّینچی گپ سادە گپلردن عبارت دیر. ترکیبی اَیریم گپلرگە بۆلینمەیدیگن جملەلر، سادە گپ دېیلەدی. سادە گپلردە بیرتە فعل بۆلەدی.

مثلاً: توماس ادیسون توگمەنی باسدی. باچلور گروپنی آلدی. ایکاولری یاتاقلریگە کېتدیلر.

مرکب قۆشمە گپلر: اوچینچی و تۆرتینچی جملەلر، مرکب قۆشمە گپلردن عبارت دیر. تۆلیق معلوماتنی کېلگوسی درسدن اۆقیب، اۆرگنەسیز.

فعالیتلر:

١- برچە اۆقووچیلر بېشتە سادە گپ یازسینلر. سۆنگ هر قطاردن بېش-بېش اۆقووچی توریب، یازگن گپلرینی باشقە لرگە اۆقیب بیرسینلر.

٢- قوییدەگی جملەلرنینگ بۆش جایلرینی مناسب سۆزلر بیلن تۆلدیرینگ:

ایرتەسی ایرتەلب .... باشلەدیلر. "فرانسس هیل" .... چیقاریب، گروپ ایچیگە .... ایجاد ایتدی. توماس ادیسون .... باسدی. توگمەنی باسیش........ "برق" جریان تاپدی. بو مرتە .... دواملی بۆلدی.

٣- توماس ادیسونگە اۆز احساسینگیزنی اوچ جملە آرقەلی یازینگ، سۆنگ آلتی اۆقووچی یازگن جملەلرینی باشقەلرگە اۆقیب بیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

درس متنیدن یا اۆز فکرینگیزدن فایدەلنیب، کمیدە تۆرتتە سادە گپنی یازیب کېلتیرینگ.

ییگیرمه‌نچی درس

هدفلر:

۱– قیسقه داستان مفهومی و خصوصیتلرینی اؤرگنیش و اونگه قیزیقیش.

۲– «مرکب قؤشمه گپ» نی اؤرگنیش و جمله‌لرده قؤلـله‌ی‌آلیش.

سؤراق:

– قیسقه داستان دیگنده، نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

– قیسی بیرینگیز بیرار قیسقه داستان اؤقیگن‌سیز؟ آتی نیمه و یازووچیسی کیم ایدی؟

قیسقه داستان

قیسقه داستان بدیعی نثرنینگ بیر توری دیر. ادبیاتچیلر قیسقه حکایه‌نـی تورلیچـه تعریـف قیلگنلر. بیراق، اونینگ اساسی خصوصیتی قیسقه‌لیگی و برچه عنصرلری نینگ بیرلیگیده دیر.

قیسقه داستان منظم طرح یا سوژه، بیر– ایکّی مرکزی و فرعی شخصیت یا کرکترگه ایگـه بؤلیب، اؤقووچیلرگه تأثیر اؤتکزه‌دیگن حقیقی یا خیالی حادثه–واقعه‌نی معین بیـر قیسـقه زمانـده بیان ایتیش دیر.

آزگینه وقت ده (بیریم ساعتدن ایکّی ساعت گچه) اؤقیب بؤله‌دیگن داستان، قیسقه داسـتان دیبله‌دی. ایریملر ایسه، اونـی اوزون داسـتان نینـگ خلاصـه‌سـی یـا قیسـقرتیریلگنی دییـدیلر. شونینگ اوچون، اونی تورموش نینگ بیر کېسیمی هم دیگنلر.

قیسقه داستان نینگ نیگیزی بولردن عبارت: توگون یا حادثه باشله‌نیشی، حادثه‌نینگ اوجی و توگون نینگ یېچیمی یا حادثه‌لر نتیجه‌سی. هر قیسقه داستانده زمـان، مکـان، کرکتـر، تیـل و علّیت یا حادثه‌نینگ علتی بؤلیشی کېره‌ک. قیسقه داستان واقعه بیانی بیلن باشـلـه‌نیـب، اوجیگـه یېته‌دی. نهایت اداغده واقعه نینـگ توگـونی یېچیلیـب، نتیجـه چیقـه‌ریلـه‌دی. گاهیـده داسـتان نتیجه‌دن باشله‌نیب، واقعه شرح‌لنیب، اوجیده توگه‌یدی.

قیسقه داستانده قهرمان حیاتی نینگ برچه ترماقلری ایتیلمه‌ی، بلکه بیر بؤله‌گی-گینه عکس اېتتیریله‌دی.

قیسقه داستان میلادی اؤن تؤقیزینچی عصر باشلریده تاپیلدی. بو ادبی تورده قلم تېبره‌تگن بیرینچی یازووچی، امریکالیک ادگار آلن پو (۱۸۴۹- ۱۸۰۹م.) اېدی. اونی قیسقه داستان آته‌سی هم دېیدیلر. شونینگدېک، روس یازووچیلری نیکلای گوگول و آنتوان چخوف، فرانسه‌لیک یازووچی گی‌دو موپاسان، تورک یازووچی عزیز نېسېن، قیرغیز اتاقلی یازووچی چنگیز ایتماتوفلر دنیانینگ مشهور قیسقه داستان یازووچیلریدن سنه‌له‌دیلر.

اؤزبېک ادبیاتیده، اؤزبېکستانلیک عبدالله قهار، غفور غلام، آیبېک، سید احمد، اسقد مختار کبی اؤنلب قلمکشلر قیسقه داستان یازووچیلری دیرلر.

افغانستانده اېسه، عموماً بدیعی نثر، جمله‌دن قیسقه داستان یازووچیلری جوده آز دیرلر و بو ادبی ژانر هنوزگچه کېره‌کلی شکلده اونیب اؤسمه‌گن.

اساسی توشونچه:

قیسقه داستان بدیعی نثرنینگ بیر توری دیر. قیسقه‌لیک، ایخچم‌لیک، توگل‌لیک، برچه عنصرلری نینگ بیرلیگی، یگانه باش قهرمان و باشقه فرعی کرکترلر آزلیگی، معلوم بیر پیام، زمان، مکان، حادثه و علّیت بیانی، قیسقه داستان نینگ اساسی بېلگیلریدن دیر.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچینگیز درس متنینی اؤقی‌یاتگنده، اونی انیق تینگلنگ.

۲- هر قطاردن بیر کیشی توریب، قیسقه داستان تعریفلریدن بیرته سینی ایتسین.

۳- ایکّی کیشی اختیاری روشده نوبت بـیلن توریـب، شـو یقینلـرده بیـرار قیسـقه داسـتان اؤقیگن بؤلسه، آتی، یازووچیسی و قیسقه‌چه مضمونی حقیده سؤزله‌سین.

۴- هر قطاردن بیر نېچه کیشی توریـب، بیرینچـی قطـار اؤقـووچیلری دنیانینـگ مشـهور یازووچیلری آتینی، باشقه قطار اؤقووچیلری قـه‌یـردن‌لیگینـی اَیتسـین. اوچینچـی قطـاردن بیـر اؤقووچی افغانستان اؤزبېک یازووچیلری و تؤپلملری نینگ آتینی ایتسین.

۵- ایکّی کیشی اختیاری روشـده توریـب، قیسـقه حکایـه نینـگ مهـم بېلگیلـری حقیـده سؤزله‌سین.

۶- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلینگ و اولردن مناسب جمله‌لر توزینگ:

طرح، خیالی، توگون، اوج، یېچیم، علّیت، ایخچملیک، توگللیک.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بیر قیسقه داستان تاپیب، اؤقیسین، کېین داستان نینگ آتی، یازووچیسی نینگ آتی، باش قهرمانی نینگ آتی، سوژه، پیام و نتیجه‌سینی قیسقرتیرگن حالده اؤز کتابچـه‌سـیگه یازیـب کېلتیرسین.

گرامر قاعده‌لری:

مرکب قۉشمه گپ: گپ نینگ بیر توری «مرکب قۉشمه گپ» دیر. بونی بیلماق اوچون قوییده‌گی مثالّلرنی انیق اۉقینگ:

– مېن ایشیم نی بجریب، داکترنی کۉریب، کېین قیشلاققه قیته‌من.
– آدملرنینگ سوادی بۉلسه، آنگی اۉسیب، حیاتی یخشی‌لنه‌دی.
– کېل، بو یاغاچلرنی آلیب، بخارینی یاقیب، مهمانخانه نی اېسیتیب قۉی!

یوقاریده‌گی گپلرنینگ دېیرلی برچه‌سیده اوچدن آرتیق ساده گپ بار. شونینگ اوچون، او گپلرنی «مرکب قۉشمه گپ» دېیدیلر و شونده‌ی تعریف قیلینه‌دی:

اوچ و اوندن آرتیق ساده گپلرنینگ اۉز ارا بیریکووی‌دن ترکیب تاپگن قۉشمه گپلر، «مرکب قۉشمه گپ» دېیله‌دی. بونده‌ی گپلرده اوچ یا اوندن کۉپراق فعل بار دیر.

اۉرنکلر:

– نانینگ نی یېگن دن کېین، بیر آز دم آلیب، اوی تاپشیریغینگنی بجر.
– اېرکین بوگون کېلیب، مېن بیلن یاردملشسه، خدا خواهلسه ایشنی توگته میز.
– سېن اونینگ صبرلی‌لیگینی بیلیب، بوگون– اېرته دېیسن و قرضینی تېزلیکده قیترمه‌سنگ، ممکن دوستلیک‌لرینگیز بوزیلسه.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی گپلرنینگ قه‌ی بیری مرکب قۉشمه گپ اېمس؟:
– مهمانلر شوگون ساعت تۉرتلرده کېلماقچی.
– آهاې باله، یوگور، منه شو آفتابه نی آلیب، قودوقدن سوو کېلتیر!
– باله‌جانیم، بو پولنی آلیب، مېنگه بیر کیلو آلمه کېلتیر!
– مېن اویدن تشقریگه یوگوریب چیقدیم.
۲– یانمه–یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیرگه‌لیکده بیرته اوچ فعل‌لیک و بیرته تۉرت فعل‌لیک «مرکب قۉشمه گپ» یازسینلر.
۳– هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، اۉزی یازگن «مرکب قۉشمه گپ» نی تخته‌گه یازیب، تاووشلی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.
۴– درس نینگ بیرینچی بۉلیمینی اۉقیب، اونده‌گی «مرکب قۉشمه گپ» لرنی بېلگی‌لنگ.
۵– ایکّی کیشی اختیاری روشده نوبت بیلن توریب، بېلگی‌لگن گپینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم اۉزی ایسته‌گن موضوع حقیده بیر قیسقه انشاء یازیب، اونگه کمیده اوچته مرکب قۉشمه گپنی کېلتیرسین.

ییگیرمه بیرینچی درس

هدفلر:

۱- تجارت نینگ حیاتده گی نقشینی بیلیش.

۲- ایرگشگن گپنی بیلیب، جمله‌لرگه ایشلته‌آلیش.

سؤراقلر:

۱- تجارت قنده‌ی بیر کسبگه ایتیله‌دی؟

۱- عایله یا قرینداشلرینگیز اره‌سیده تجارت قیلیب، یورگن کیشی بارمی؟

یشش ده تجارت نینگ نقشی

قدیم زمانلرده انسانلر سانی آز و حیاتلری ایسه جوده ساده ایدی. اولر برچه کېره‌کلی نرسه‌لر و بویوملرینی اؤزلری تیارلردیلر. عصرلر آشه، نفوس کؤپه‌ییب، انسانلر مدنی بؤلیشگه استه-سېکین یوزلنیب همده قیشلاقلر، شهرچه‌لر و اولکن شهرلر برپا ایتیلدی. شو بیلن بیرگه، انسانلرنینگ حیات طرزی اؤزگریلدی و احتیاج کؤلمی هم کېنگه‌ییب آرتدی.

هېچ بیرکیشی، گروه یا که بیر شهر اهالیسی برچه کېره‌کلی نرسه‌لرینی اؤزلری ایشلب چیقرآلمه‌ی قالدی. شونینگ اوچون، اولر کېره‌کلی نرسه‌لرینی اؤزگه‌لردن آله باشله‌دیلر. نتیجه ده، آدملر، قیشلاقلر، شهر و یورتلر ارا مال- متاعلر المه‌شیشی تاپیلدی. پول تاپیلیشی بیلن، سودا- ساتیق (تجارت) ایشلری هم رونق تاپدی.

بو آقیم، مدنی حیات ساحه‌سیده تورلی کسب و هنرلرنینگ یوزه‌گه کېلیشیگه سبب بؤلدی. بویوک بازارلر، مارکیتلر و کاروانسرالر قوریلدی. شهرلر ارا کاروان یؤللری توزه‌لدی، حتی اوزاق

یورتلر ارا هم بویوک تجارت یۉللریده، یوزلب کـاروانلر قتنـهشـیب، سـودا مـالرینی تاشـیش گـه باشلهدیلر.

تجارت یۉللریدن بیری «ایپک یۉلی» ایدی. بو یۉل، چین اۉلکهسینی غـربـدهگی روم اۉلـکهسـی بیـلـن بـاغـلـردی. بـو یـۉل افغـانسـتان، مـاوراءالـنهر، ایـران، کیـچیـک آسـیا (بوگونگی تورکیـه) و شـام (بوگونگی سوریه) یورتلریدن اۉتر ایدی.

تجارت یۉللری آرقهلی نه یلغـوز سـودا- سـاتیق مـالـلری، بلکه تورلی خلقلر و یورتلرنینگ مدنیتی، صنعتی و بیلیمـی هـم بیـر- بیرلریگـه یېتیـب بارردی. شو باعـث تجـارت، خلقلـر و یورتلرنینـــگ اقتصـــادی رواجـــی و فرهنگی و مدنیتیٔنی المهشوویده مهم و سېزیلرلی نقش اۉینردی.

حاضر عزیز اۉلکهمیز افغانستانگه تجـارت آرقـهلـی تـورلی اۉلکـهلـردن کېـرهکلـی متـاعلر کېلتیریلهدی. شونینگدېک، اۉلکهمیزدن قالین، گلیم، قرهقل تېریسی، تورلی هۉل و قوروق مېوهلر و طبی اۉسیملیکلر چېت ایللرگه صادر قیلینهدی و بو بیلن اۉلکه اقتصادی رواجلنهدی.

تجارت یخشی یۉلگه قۉییلیب، رونق تاپگن یورتده، اقتصـاد و مـدنیت رواجلنـهدی. جامعـه بوتون رواجلنگن دنیانینگ بیلیم، تخنیک و تجربهلریـدن فایـدهلنـه آلـهدی. بوگـونگی شـرایطده تجارت، انسانلر نینگ اینگ مهم و اجرلمس قسمیگه ایلهنیب قالگن.

اساسی توشونچه:

تجارت مدنی حیات نینگ مهم و اساسی بېلگیسی و کسبی سنه‌له‌دی. تجارت آرقه‌لی جامعه نینگ تورلی احتیاجلری قاندیریلیب، یورتلرنینگ مدنیت، صنعت و بیلیم یوتوقلری بیر- بیریگه انتقال بېریله‌دی. تجارت، اقتصاد رواجی و انسانلر آنگی و تورموشی نینگ اؤسیشی و اؤزگریشیگه سبب بؤله‌دی.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن بیر کیشی درس متنینی اؤقیسین، باشقه‌لر اونی انیق تینگله‌سینلر.

۲- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، تجارت فایده‌لری حقیده سؤزله‌سین.

۳- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، تجارت بؤلمه‌گنده جامعه ده نیمه قیین‌چیلیکلر تاپیلیشی حقیده سؤزله‌سین.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر مصلحت‌لشیب، اؤلکه‌میزدن تشقریگه، همده تشقریدن اؤلکه‌میزگه کېلتیریله‌دیگن اؤنته اېنگ مهم ماللرنی لیست قیلسین‌لر.

۵- بیر کیشی توریب، تشقریدن کېلتیریله‌دیگن ماللر لیستینی اؤقسین، باشقه‌لر اونگه قؤشیمچه‌لر قؤشسینلر.

۶- بیر کیشی توریب، اؤلکه‌دن تشقریگه صادر قیلینه‌دیگن ماللر لیستینی اؤقیسین، باشقه‌لر اونگه قؤشیمچه‌لر قؤشسینلر.

۷- قویبده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، ایکّیته سینی مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

تجارت، عصرلر آشه، مدنی لشماق، اولکن، کؤلم، توار، مارکیت.

۸- اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، سؤزلرنینگ معناسی همده تورگن جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم اؤلکه‌میزدن تشقریگه صادر قیلینه‌دیگن قالین، گلیم، قره‌قل، اوزوم، شیرین بؤیه سینگری ماللرنینگ اقتصادی فایده‌لری حقیده کمیده بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرسین.

گرامر قاعده‌لری:

اېرگش گپ:

قوییده‌گی گپ لرنی دقت بیلن اۉقینگ:

– پول تاپیلیشی بیلن، سودا–ساتیق (تجارت) ایشلری هم رونق تاپدی.

– تجارت یخشی یۉلگه قۉییلیب، رونق تاپگن یورتده، اقتصاد و مدنیت رواجلنه‌دی.

– اۉکه‌م کېلمه‌دی شیکیللی، اېندی جۉنه‌سک هم بۉله‌دی.

– اونگه ایشانیش قیین؛ چونکه سۉزیگه اونچه‌لیک تورمه‌یدی.

– مېن کېلماققه اینتیله‌من؛ مبادا کېلالمه‌سم، سیزلر مېنگه قره‌مسدن ایشنی باشلنگلر.

یوقاری گپ لرده‌گی ایکّینچی بۉلیملر «باش گپ» دیر. شو گپلرنینگ تگیگه خط چیزیلگن بیرینچی بۉلکلر «اېرگش گپ» دېیله‌دی و تعریفی قوییده‌گیچه:

انیقله‌یدیگن، تۉلدیره‌دیگن و ایضاحله‌یدیگن گپ، «اېرگش گپ» دېیله‌دی. «اېرگش گپ» همیشه «باش گپ» گه مضمون نقطهٔ نظردن تابع بۉله‌دی:

اېرگش گپ ——◄ باش گپ

«اېرگش گپ»، «باش گپ»گه (سه، که، نېگه که، نیمه گه که، شونینگ اوچون، سبب که، بشرطی، گۉیا، تاکه، گرچه) کبی باغلاوچیلر آرقه‌لی بیریکه‌دی.

بولردن تشقری، (بۉلمسه، چاغی، مبادا، باردی– یو، شکیللی) کبی سۉزلر هم «اېرگش گپ»نی «باش گپ» گه باغله‌یدی؛ مثاللر:

– ساعت تۉرت بۉلدی، اېندی اویگه جۉنه سک هم بۉله‌دی.

– مهمانلر ساعت اوچده کېله‌دیلر، باردی– یو کېلمسه‌لر، کوتیب اۉلتیرمنگلر.

– کېتر نیتینگیز یۉق چاغی، بې ملال اۉلتیریب‌سیز!

فعالیتلر:

۱- اۏقیتووچی یوقاریده‌گی متننی اۏقی یاتگنده، دقت بیلن اېشیتینگ.

۲- هرکیم اۏز کتابچه‌سیگه سۏنگّی تۏرتته مثالنی کۏچیریب، هر گپده‌گی «اېرگش گپ» نینگ تگیگه چیزیقچه چیزسین.

۳- تۏرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری کۏچیرگن بیرته گپنی تخته‌گه یازسین. کېین «اېرگش گپ» نینگ تگیگه خط چیزیب، کۏرستسین.

۴- یانمه-یان اۏلتیرگن اۏقووچیلر درس نینگ بیرینچی بۏلیمی (تجارت) متننی دقت بیلن اۏقیسینلر. کېین بیرگه‌لیکده ایکیته گپنی متن ایچیدن تنلب، اولرده‌گی «اېرگش گپ» نی خط چیزیب بېلگی‌لسینلر.

۵- تۏرت کیشی نوبت بیلن توریب، متندن تنله‌گن گپنی اۏقیسین و گپ نینگ قیسی بۏله‌گی «اېرگش گپ» اېکن‌لیگینی ایتسین. باشقه‌لر اونینگ تۏغری یا ناتۏغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۶- هرکیم مستقل یۏسونده بیر گپ یازیب، اونده «اېرگش گپ»نی کیریتیب، چیزیق بیلن کۏرستسین.

۷- هر قطاردن بیر کیشی توریب، یازگن جمله‌سینی اۏقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بېشته گپ یازیب، اولرده «اېرگش گپ»نی کیریتیب و تگیگه چیزیق بیلن بېلگی‌لب کېلتیرسین!

ییگیرمه ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- علّامه صلاح الدین سلجوقی و ارزشلی اثرلرینی تانیشیش.

۲- باش گپنی بیلیب، ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- علامه صلاح الدین سلجوقی نینگ قیسی اثرینی حاضرگچه اؤقیگن سیزمی؟ اونینگ آتینی اَیتیب بېرینگ!

۲- بو فیلسوف کیشی قیسی وقت اؤلکه میزده یشر ایدی و نېگه اونی فیلسوف دېیدیلر؟

علّامه صلاح الدین سلجوقی

مفتی سراج الدین اؤغلی بویوک فیلسوف، ادیب، فاضل و ژورنالیست علامه صلاح‌الدین سلجوقی هجری قمری ۱۲۷۶ نچی ییلده هرات شهری نینگ گازرگاه محله‌سیده توغیلدی. او کیچیک‌لیگیدن- آق اؤتکیر ذهنلی، سینچکاو، ایزلنووچن و استعدادلی کیشی ایدی. متداول و باشلنغیچ بیلیملرنی غیررسمی صورتده اؤز وقتیده‌گی بیلیمدانلر، اینیقسه ملا غلام مصطفی و علامه محمدعمر سلجوقی آلدیده اؤرگندی.

علامه صلاح الدین سلجوقی نینگ اؤزی یازه‌دی:

"مېنینگ اېنگ بویوک استادیم علامه محمدعمر سلجوقی دیر. او کیشینی بوتون هرات ولایتی استادی دېب بیلر ایدیلر. مېن اونینگ بیلیمیدن یخشی صورتده فایده‌لندیم و بوتون علمی یوتوقلریم اوشبو اولوغ استادنینگ احسانلری نتیجه‌سی دیر".

استاد سلجوقی ۱۳۳۳نچی هجری ییلدن باشلب، مفتی، اؤقیتووچی، "اتفاق اسلام" روزنامه سی نینگ محرری، تألیف و ترجمه عضوی، تشقی ایشلر وزارتیده اطلاعات مدیری، جنرال قونسول، مستشار، مستقل مطبوعات رئیسی صفتیده ایشله‌دی. او، "ثروت" جریده‌سینی نشر اېتیب، اونده اقتصادی و تجارتی مقاله‌لرنی ترقتدی.

علامه سلجوقیدن کۉپ علمی، ادبی، تاریخی، فلسفی کتابلر، رساله‌لر و مقاله‌لر چاپ بۉلیب قالگن. مهم اثرلریدن نېچیته‌سی قوییده‌گیلردن عبارت:

نقد بیدل، جبیره، نگاهی زیبایی، افکار شاعر، شرح و حال سید جمال الدین افغانی، تجلی خدا در آفاق و انفس و اشعار پراگنده و عربچه و انگلیسچه‌دن قیلگن ترجمه‌لری و باشقه یوزلب اثرلر.

استاد صلاح الدین سلجوقی افغانستان مطبوعاتیده کۉپ ییللر جان کۉیرلیک بیلن خدمت قیلیب، زمانوی مطبوعات اساسینی قۉیدی. ۱۳۰۸نچی ییلده ایچکی قۉزغالان و اوروش وقتیده قماققه توشدی؛ اما قماقخانه‌ده هم بۉش اۉلتیرمه‌ی، انگلیس تیلینی فصاحت بیلن سۉزلش و ترجمه قیلیش درجه‌سی‌گچه اۉرگندی.

او، اوزاق مدت صداقتلی خدمتدن سۉنگ، ۱۳۴۹نچی ییلی یېتمیش اوچ یاشده جهاندن اۉتدی.

اساسی توشونچه:

علامه صلاح الدین سلجوقی هراتده توغیلیب؛ تعلیم آلیب؛ وایه گه یېتدی و بویوک فیلسوف، ادیب، فاضل و یېتوک ژورنالیست صفتیده شهرت قازاندی. او، کۉپگینه مهم رسمی و دولتی مقاملرده ایشله‌دی. اوندن بیزگه اۉنلب علمی، ادبی، اخلاقی، فلسفی، تاریخی اثرلر و عربچه و انگلیسچه‌دن قیلگن ترجمه‌لر میراث قالگن دیر.

فعالیتلر:

۱– اؤقیتووچی درس متنینی قرائت قیلگنده، دقت بیلن تینگلنگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه چقّان جواب بېرینگ:

– علامه صلاح الدین سلجوقی تورک سلاله‌لریدن قیسی‌سیگه منسوب ایدی؟
– او، قه‌یېرده، قچان توغیلدی؟
– او کیچیک‌لیگیدن–آق قنده‌ی خصوصیتلرگه ایگه ایدی؟
– اونینگ استادی کیم ایدی؟
– قیسی رسمی وظیفه لرده ایشله‌دی؟
– قیسی جریده نی تاسیس ایتدی و اونده قنده‌ی مقاله‌لرنی ترقتدی؟
– اوندن قیسی موضوعلرده قنچه اثرلر قالگن؟
– قیسی تیللرنی بیلردی و اولردن ترجمه‌لر قیلردی؟
– قیسی ییلده، نېچه یاشده وفات ایتدی؟

۲– یانمه–یان اؤلتیرگنلر اؤز اؤرته‌لریده علامه صلاح الدین سلجوقی نینگ علمی– ادبی و رسمی ایشلری باره‌سیده بحث‌لششینلر.

۳– هرقطاردن بیر–بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اونینگ ایشلری باره‌سیده سؤزلب بېرسین.

۴– هرقطاردن بیر– بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اونینگ اثرلری آتینی اَیتسین.

۵– هرقطاردن بیر کیشی توریب، اونینگ رسمی ایشلری حقیده سؤزله‌سین.

اوی تاپشیریغی:

هر بیرینگیز یورتیمیزنینگ اولوغ عالم و ادیبلریدن بیرینی تنلب، حیاتی و اثرلری حقیده قیسقه بیر مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

باش گپ:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- شونده‌ی عیاللر بار که، عایله محبتینی اعتقاد کبی مقدس توته‌دیلر.
- کیم نینگ بیلیمی کوچلی بۆلسه، اونینگ تیلی هم اوزون بۆله‌دی.
- بیز شونده‌ی کتابخانه توزه‌ته‌یلیک که، بوتون اېلگه منظور و معتبر بۆلسین.
- شوپیت آرقه ده بیر نیمه گورسیللب، اوزاقدن خوفلی فریاد اېشیتیلدی.
- حشر باشلنگندن کېین، هېچ کیمگه قره‌مه‌دی.
- قویاش باتیب، توگنمس چۆل بیردن هوویلب قالدی.
- قار اېریب، دره لردن شوویللب سوو آقه باشله‌دی.
- یوقاریده‌گی جمله‌لرده باش گپ بیلن اېرگش گپ کۆرسه‌تیلگن.

باش گپ:

اېرگشگن قۆشمه گپ نینگ بیـر بـۆلیمی بۆلیـب، اونگـه خـدمت اېتـه‌دی. انیقلنـه‌یـاتگن، ایضاحلنه‌یاتگن یا که تۆلدیریله یاتگن گپ، باش گپ بۆله‌دی و اېرگش گـپ، بـاش گپگـه دایـم مضمون جهتیدن تابع بۆله‌دی.

مثال:

یاشی اېللیک بېشلرده بۆلسه هم، یوزیگه اجین توشـمه‌گـن. آلتـای، بوگـون واقعـه نینـگ همه‌سینی آلسوگه ایتیب بېردی، چونکه بو خاتیندن یشیره‌دیگن سرّی یۆق اېدی.

بو مثاللرنینگ ایکلّه‌سیده، بیرینچی قسم اېرگش گپ و ایکّینچی قسم اېسه، باش گپ دیر. باش گپ مضمون تماندن مستقل کۆرینسه هم، اېرگش گپ تمانیدن تۆلدیریله‌دی، ایضاحلنه‌دی، قیاسلنه‌دی.

فعالیتلر:

۱– یانمه–یان اؤلتیرگنلر اؤز اؤرته‌لریده مصلحت‌لشیب، باش گپنی انیقلاوچی بیر– بیر جمله یازسینلر.

۲– هر قطاردن بیر– بیر کیشی توریب، توزتگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اؤقیسین و اولر تؤغری یا ناتؤغریلیگی باره‌سیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۳– ایرگش گپ و باش گپ حقیده یانمه–یان اؤلتیرگنلر بیر–بیرلری بیلن سؤزلشسین‌لر.

۴– هرقطاردن بیر– بیر کیشی توریب، قیلگن صحبتلرینی باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین و باشقه‌لر تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۵– قوییده‌گی گپ‌لرده باش گپنی انیقلنگ:

– تانگ یاریشمسدن، چال بابا دله گه آتلندی.

– چنقه‌گن بیر، نمگه چنقاق بؤلگندیک، خلق‌نینگ یوره‌گی هم تینچلیککه چنقه‌گن ایدی؛ رحمت جان کیلگنده، کؤچه ایشیگی آلدیده تورگن بیر خاتین چیت‌لنیب، اونگه یؤل بیردی.

– ایرته ساعت سکّیزلرده بولوت قویوق‌لشیب، همه یاقنی قارانغولیک باسدی.

اوی تاپشیریغی:

باش گپنی انیقلاوچی بیش– آلتی جمله یازیب کیلتیرینگ.

ییگیرمه اوچینچی درس

هدفلر:

۱– بیلیم نینگ یخشی‌لیگی و نادانلیک نینگ یمانلیگی گه توشینیش.

۲– قوس بېلگی‌سینی متن‌لرده قۉللش یېرلرینی بیلیش.

سۉراقلر:

۱– سرلی گپ دېب قنده‌ی بیر گپ گه اَیته آله‌میز؟

۲– هر کیم قیسی بیر سرلی گپ بیلسه توریب اَیتیب بېرسین؟

حکایت

افندی تیریک‌چیلیگیدن قینه له ویرگیچ، بۉز تۉقیش هنرینی اۉرگه‌نیب آلدی. بو هنرنی خاتینی گه اۉرگتدی. ایکاولری بۉز تۉقیش گه کیریشیب کېتدیلر. بۉز نی اوی نینگ یانیدن اۉته‌دیگن اریققه چَیقب تازه‌لردیلر. قۉنی– قۉشنی‌لر، سوونی لایقه لتتینگ دېب اوروشه ویرگیچ، اولر کېچه‌سی چیقه‌دیگن بۉلیشدی.

توستدن بیر کون کېچه‌سی وزیر بیلن شهرده ایله نیب یورگن پادشاه اونگه دوچ کېلیب قالدی.

– های کیم سن؟ کون کېچه‌ده سوو بوییده نیمه قیله یاپسن؟

افندی اونگه قۉل قاوشتیریب، اۉزی نینگ اَینچلی حالینی بیان قیلدی.

– اۉن ایکّی دن اوچ نی آلسنگ بۉلمه‌یدیمی، اخیر؟ دېدی پادشاه.

اوتّیز ایکّی گه یاتمه‌یدی– ده تقصیر!

– بۉلمسه، بیر غاز یوبارسم پرینی یولیب بېره‌سن‌می؟

– مرحمت– قیلسه‌لر یولیب بېررمن.

پادشاه افندی نینگ جوابی نی اېشیتیب، اۉز یۉلیگه کېته ویردی.

وزیر بو گپلرگه توشینه آلمه ی، هرقنچه اورینسه هم مغزینی چقه آلمه ی باشی قاتیب قالدی. اویی گه کېلگیچ واقعه نی خاتینی گه اَیتیب بېردی.

– بونده بیر گپ بار– دېدی خاتینی– پادشاه اخیر بیر کونی سیزدن شو گپ نی سؤرەیدی، جواب بېره آلمه سنگیز، باشینگیز کېتەدی! بو گپ نینگ تگیگه البته ییتیشینگیز لازم. افندی نی تاپیب هر قندەی بؤلسه، شو چستان نینگ سرینی بیلیب آلینگ. هر قنچه پول سؤرەسه هم بېرینگ، باش امان بؤلسه دوپپی تاپیلەدی.

وزیر اېرته سیگه افندی نینگ اویی گه کېلدی. حال و احوال سؤرەشیب بیر آز اویاق و بویاق دن گپله شیب اؤتیردی. کېین گپ نی اؤشه چستان گه تقه دی.

افندیم کېچه سیز بیلن پادشاه اؤرته سیده بیر گپ اؤتدی. شونینگ سِری نیمه دیر؟ جوده بیلگیم کېله یاپتی.

– وای– وای آخر بو پادشاه نینگ سِری کو! اَیتسم باشیم کېته دی.

– یوز طلا بېرەمن، اونی مېنگه اَیتگین.

– یؤق– یؤق قؤرقەمن.

– مېنگ طلا بېره من!!

– بؤلمه یدی دېدیم– بؤلمه یدی!

– قؤلیمدەگی بار نقدگینه آلتین– کوموش‌لرنینگ همەسینی بېرەمن.

اَیتیب بېره قالینگ– دېب وزیر یالباره باشلەدی.

– قؤیمەدینگیزده!– بؤلمسه اؤشه مال و دنیالرنی حاضر کېلتیریب بېرەسیز.

وزیر ناچار قالیب مال و دنیالری نینگ برینی کېلتیریب بېردی.

– قنی اَیتینگ اېندی!

– پادشاه "اؤن ایکّی دن اوچینی آلسنگ بؤلمەیدیمی" دېدی. بو بیرییل اؤن ایکّی آی بؤلەدی. تؤقّیز آی ایشلب، اوچ ای دم آلسنگ بؤلمەیدیمی دیگنی ابدی. مېنینگ "اوتّیز ایکّی گه یېتمەیدی" دیگنیم بالم چقم کؤپ، تاپگنیم اوتیز ایکّی تیش گه یېتمەیدی، دیگنیم ابدی. پادشاه "بیر غاز یوبارسم پرینی یولیب بېرەسن می" دېدی. مېن راضی بؤلدیم منه او، سیزنی یوباردی. مېن هم پرینگیزنی یولیب آلدیم کو!..

اساسی توشونچه:

انسان عقللی و بیلیم و دانشلری آرقه‌لی اۉز فایده و نقصلرینی یخشـی بیلـه دیلـر، عقـل و بیلم دن محروم بۉلگن کیشی‌لر بار و یۉقلرینی کیچیک بیر حادثه و سـیناو نتیجـه‌سـیده قۉلـدن بیره‌دیلر. عقللی بیلیملی انسانلر قۉللریدن بیر ایش کېتگن ده ینـه بیـر ینگـی ایـش آرقـه‌سـیدن توشیب اۉز روزگارلرینی آلغه آلیب بارماقچی بۉله دیلر. لېکن نادان و جاهل کیشی‌لر اۉز یـۉللرینی یوقاتیب تورلی- تومن قیین چیلیکلر بیلن تورموش ده دوچ کېله‌دیلـر و اولـردن چیقیـب کېتـیش یۉلینی تاپه آلمه‌ی قاله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- هرکیم حکایت متنینی بېش دقیقه ده جیم اۉقیسین.

۲- اۉقیتووچی تنله‌گن ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، حکایت نتیجه‌سینی ایتیب بېرسین.

۳- قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لر توزینگ:

اَینچلی، دوپی، اورینماق، افندی، سِرلی گپ

۴- تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هرکیم بیر سۉزگه توزگن جمله‌سینی یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵- شو حکایت‌گه اۉخشش حکایت‌نی بیلگن اۉقووچیلردن بیری بیلگن حکایه‌سینی ایتیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

عایله اعضاسی یا کتابلر یاردمیده بیر حکمتلی حکایت یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، اولرده‌گی قوس ( ) بېلگیسی‌گه دقت قیلینگ:

– اؤلکه‌میزده تورلی مېوه لر (انار، آلمه، اؤریک، اوزوم......) یېتیشتیریله‌دی.

– میرزا (سلطان حسین بایقرا) هر ییل قیشنی مرغاب‌ده اؤتکزردی.

– «تیلگه اختیار، ایلگه اعتبار» (نوایی)

– آی خانم (تخار ولایتیده بیرجای) دن کؤپلب تاریخی اثرلر کشف ایتیلگن.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده ایشله‌تیلگن بېلگی ( ) قوس دېیله‌دی. قوس تینیش بېلگیلریدن بیری بؤلیب، گپ‌لرده قوییده‌گی موردلرده ایشله‌تیله‌دی.

۱– توشونتیریش، توضیح و اؤقیتتیریش اوچون ایشله‌تیله‌دی. یوقاریده‌گی بیرینچی، ایکّینچی و تؤرتینچی جمله‌لرده قوس بېلگیسی شو مقصدده ایشله‌تیلگن؛ مثاللر:

– بیز ولایت مرکزی (تالقان شهری)گه یېتگنیمیزده، اولر (اؤرتاقلریمیز) اؤشه وقتگچه کېلمه‌گن ایدیلر.

– تیلنی بیلمه‌سک هم، تیلماچ (ترجمان) بیزگه انچه یاردم بېردی.

– اؤرتاقلر، بیز سېویملی اؤلکه‌میز (افغانستان) نی آباد قیله‌میز!

۲– نقل قول یا مثال منبعی: اگر بیرار کیشیدن بیرار سؤز نقل قیلینسه یا که بیرار کتابدن آلینسه، اوشنده مذکور شخص یا کتاب نینگ آتی جمله نینگ سؤنگّیده قوس ایچیده یازیله‌دی. یوقاریده‌گی جمله‌لردن اوچینچی سیده نوایی قوس ایچیده یازیلگن؛ مثاللر:

– کامل مسلمان اول‌دور کیم، مسلمانلر اونینگ تیلی و قؤلیدن امان بؤلسه. (حدیث)

– تامچی– تامچی کؤل بؤلر. (مقال)

– کؤنگول قوتی خوش نوازدین، روح قوتی خوش اوازدین. (نوایی)

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی گپ‌لرده قۆییلگن قوس‌نینگ تۆغری یا ناتۆغری لیگینی کۆرسه‌تینگ:

- مېن اۆرتاغلریم (اېلمراد، بابر و اۆکتم) بیلن دله‌ده سیر قیلدیک.
- آز بۆلسین، (ساز بۆلسین). (مقال)
- قۆشنیمیز تیمور (مېنگه) ایشی بار ایمیش.

۲- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، بیر گپنی اۆقیب، تۆغری یا خطالیگینی اَیتسین.

۳- بیر چوکیده‌گیلر اۆز ارا مصلحت‌لشیب، قوییده‌گی گپ‌لرنینگ کېره‌ک بۆلگن یېرلریده قوس بېلگی‌سینی قۆیسینلر:

- همیشه بۆلسین استقلالیمیز!
- اگر او اۆرتاغیم کېلسه، بیرگه ایشله‌یمیز.
- ایشله‌سنگ، تیشله‌یسن. مقال

۴- اوچ کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری بیر گپ‌ده ایشلتگن قوسنی یازیب، کۆرستسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵- یانمه-یان اۆلتیرگن اۆقووچیلر بیرگه‌لیکده ایکّی گپ یازیب، اولرده قوس بېلگی سینی مناسب قۆلـله‌سینلر.

۶- تۆرت کیشی نوبت بیلن تخته گه باریب، یازگن گپ‌لرینی یازسین و باشقه‌لر اونینگ تۆغری یا ناتۆغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

تۆرت- بېش سطرلیک بیر متن یـا کـه بـېش جملـه یازیـب، اولـرده قـوس بېلگـی‌سـینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه تۆرتینچی درس

هدفلر:

۱- تنقید حقیده معلومات تاپیب، تورموشده اوندن فایده‌لنیش.

۲- قۆش تیرناق حقیده معلومات تاپیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۆراقلر:

۱- قنده‌ی تدبیر بیلن عایله‌ده، صلح و بیرلیکنی کېلتیره آله‌میز؟

۲- بیر ایشنی یخشی بجریش اوچون ایکّی کیشی بیر- بیری بیلن سۆزلشسه، قیسی اصول‌لرنی مراعات قیلیشلری کېره‌ک؟

تنقیدنی تن آلیش

بوگونگی کونده‌کی حیاتده کیم که بیر ایشنی بجرسه، تحسین و یا تنقیدگه دوچ کېلـه‌دی، تحسین سۆزی برچه گه یاقیملی دیر، لـېکن تنقیـد سـۆزی کیشـیگه یاقمسـلیگی ممکـن. اگـر ایشلرنی تۆغریلش و یخشیلش اوچون تنقید اېتیلسه، اونی خوشلیک بیلن قبول قیلـیش و ایشـنی یخشی‌لشگه اینتیلیش کېره‌ک، نېگه شونده هم ایش کوندن کونگه یخشی‌لشـیب کېتـه‌دی، هـم تنقید بۆلگن کیشی کوندن کونگه تکامل و تعالی تمان باره‌دی و اگر تنقید تۆغری بۆلمسه، تنقید قیلووچی بیلن مفاهمه قیلیب، اونگه قناعت بېریشیمیز کېره‌ک.

"تنقید، کیشینی اصلاح قیلیش، ایشنی یخشی‌لش و جامعه‌نی آلغه باریشی اوچون کېره‌کلـی تورتکی دیر". اگر بیر جامعه نینگ عضولری تنقیدنی قبول قیلمسه‌لر، مذکور جامعه تمدن و ترقی تمان یۆللنمه‌یدی.

تنقید، توزه‌تووچی، غرض‌سیز، علم و تجربه‌گه اساسلنگن بۆلیشی کېره‌ک، کیشی و ایشینی یخشیلش و تۆغریلش اوچون بۆلیشی ضرور. دوستلر، اینی- آغه‌لر، عالم و تجربه‌لی کیشیلرنینگ تنقیدی، توزه‌تووچی تنقید توریگه کیره‌دی. بونده‌ی تنقیدنی چین یوره‌کدن قبول قیلیب، ایشنی قیته دن تۆغریلب، عیب‌لرینی یۉق قیلیش کېره‌ک.

بعضاً تنقید غرضلی بؤلیب، دشمنلیک و حسددن باشلنەدی و توزوک ایشنی بوزیش اوچـون ایتیلەدی. بوندەی تنقیدنی یا کیشیگە قرشی بؤلگن کیشـی قیلـەدی یـا موضـوع حقیـدە تؤلیـق معلومات، بیلیم و تجربەگە اېگە بؤلمەگن کیشی اېتـەدی. بونـدەی تنقیدگـە پـروا قیلمسـلیک و ایشنی اؤزی بیلگنیدېک دوام اېتتیریش کېرەک دیر، اما هر حالدە قیلینگن تنقید حقیدە اؤیلـش و غرضلی یا غرض‌سیزلیگینی انیق بیلیب، کېین قرار قبول قیلیش ضرور دیر.

تنقید همیشە معیارلرگە اساسلنگن بؤلیشی، همدە کلام عفتی و حرمتینی سـقلەگـن حالـدە قیلینیشی کېرەک. عایلە یا جامعەدە بالەلر و ییگیتلرگە، یمان گپلرنی ایشلە تـیش اصـلا یخشـی ایش بؤلمەگن، نېگە یمان سؤزلر اولرنینگ عزت نفسینی، شخصیتینی و جرئتینی کمـەیتیـرەدی؛ مثال صورتدە؛ اگر بیر بالەگە، آتە– آنەسی، اؤقیتووچیسی و یا صنفداشـلری تمانیـدن دایـم تنقیـد قیلینســە، اســتە–ســېکین اؤزیگــە ایشــانچینی یؤقاتیــب، اؤزینــی عقلسـیز و هـر ایشـدە نـاتوان سېزەباشلەیدی و اولغەیگندە، هېچ قچان ایشلریگە تصمیم آلالمەیدی. شونینگ اوچـون تنقیـدلر، بالەلرنینگ عمللری و یاشلریگە مناسب بؤلیشی و شخصیتی و عزت نفسیگە تېگمسلیگی ضـرور؛ اگر بالەلرگە قتّیق تنقیددن کؤرە تشویق، محبت و یخشی سؤزلر بیلن توشونتیریلســە، بالـە دایـم یخشیراق بؤلیشگە و ایشلرنی یخشیراق بجریشگە اینتیلەدی.

الله ﷻ پیغمبریمیز حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) گە خطاب قیلیب ایتەدی:

"گپنی اېشیتیب، یخشی‌سینی تنلب، عملگە آشیرەدیگن نبیرەلرینگگە بشارت بېر."

بابالریمیز ایتگنلر: "بیر ایتیب، ایکی اېشیت."

اساسی توشونچه:

حیاتده گاهی تنقید سۉزیگه دوچ کېلیشیمیز ممکن. تۉغری و غرضسیز تنقید، همېشه کیشی و ایشینی تۉغریلش و یخشی‌لشگه یاردم بېره‌دی. اگر تنقید سۉزی تۉغری بۉلسه، اونی خوشلیک بیلن قبول قیلیب، قیلگن ایشیمیزنی یخشی بۉلیشیگه اینتیلیشیمیز، اگر تنقید سۉزی تۉغری بۉلمسه، تنقید قیلووچینی قانیقرلی سۉزلر بیلن قناعت بېریشیمیز کېره‌ک.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلر ایکی گروهگه بۉلینسینلر، سۉنگ هر گروه اۉزارا سۉزلشیب، بیرینچی گروه، انسان نینگ یخشی عمللرینی و ایکّینچی گروه انسان نینگ یمان عمللرینی یازسینلر، کېین هر گروهدن بیر کیشی یازگن سۉزلرینی باشقه لرگه اۉقیب، بېرسین.

۲- بیر کیشی سیزنی یا قیلگن ایشینگیزنی تنقید اېتسه، قنده‌ی یۉل توته‌سیز؟ بو حقده ایکّی اۉقووچی اۉز فکرینی ایتیب بېرسین.

۳- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

تنقید، مفاهمه، ایضاح، تکامل، تعالی، تورتکی، قانیقرلی

اوی تاپشیریغی:

قوییده‌گی مقالنی عنوان توتیب، مضمونی حقیده بیر ادبی انشاء یازیب کېلتیرینگ:

"بیر ایتیب، ایکّی اېشیت."

گرامر قاعده‌لری:

۱- قوییده گی قۇش تیرناققه آلینگن جمله لرگه دقت قیلینگ:

* بیلیم اېگه لری ایتگنلر: "تنقید جامعه نینگ آلغه باریشیگه مناسب تورتکی دیر".

* الله تعالی، حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) گه خطاب قیلیب، ایته‌دی:

"گپنی اېشیتیب، یخشی‌سینی تنلب، عملگه آشیره‌دیگن نبیره‌لرینگگه بشارت بېر".

یوقاریده‌گی جمله‌لرده قۇش تیرناق ایشله‌تیلگن.

قۇش تیرناق اېسه قوییده‌گی اۆرینلرده قۆللنه‌دی:

۱- کۆچیرمه گپ قۇش تیرناققه آلینه‌دی:

"اعمار صلح" کتابیده، ص ۵۰ ده، "ایکّی تمان رابطه‌لرینی قایم قیلیشلری اوچون، قیین‌چیلیک‌لرینی مفاهمه و سۆزلشوو یۆلیده حل اېته‌دیلر" دېب یازیلگن دیر.

۲- نقل قول‌لر هروقت قۇش تیرناق بیلن چېگره‌لنه‌دی: الله تعالی پیغمبریمیز حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) گه خطاب قیلیب ایته‌دی:

"گپنی اېشیتیب، یخشی سینی تنلب، عملگه آشیره‌دیگن نبیره‌لرینگگه بشارت بېر".

۳- معنانی افاده قیلووچی سۆزلر قۇش تیرناق ایچیگه آلینه‌دی:

تېکین تماق "هوسکار" لرنینگ حالی، آخر وای بۆله‌دی.

۴- بدیعی اثر، اخبار و مجله‌لرنینگ آتلری، ایریم موسسه، تشکیلات، اتحادیه، فابریکه، کوپراتیف کبیلرنینگ آتی قۇش‌تیرناققه آلینه‌دی:

نوایی "خمسه"سی، "انیس" اخباری، "آیدین" مجله‌سی، "انترکانتیننتال" هوتلی، "جنگلک" فابریکه سی، . . .

۵- محصولات نینگ آتی، اۆسیملیکلرنینگ توری، موتر، کشتی، طیاره، تلویزیونلرنینگ نشانینی بیلدیرووچی آتلر، قۇش‌تیرناققه آلینه‌دی:

"بنز" موتری، "ام-۳۲" طیاره‌سی، "شارپ" تلویزیونی، "قره" اوزوم، "تاشقرغان" اناری.

۶- صنفلر، کورسلر، بویروق و قرارلرگه قۉشیلیب، یازیله‌دیگن حرفلر قۉش‌تیرناققه:

"ج" صنفی، "مشعل" کورسی، "۴۲"نچی فرمان، "۱۲"نچی ماده نینگ "الف" بندی و باشقه‌لر.

۷- نمره‌لر قۉش‌تیرناققه آلینه‌دی: "بیش" نمره، "یخشی" نمره.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلر، تنقید سۉزی حقیده بیلگنلرینی تۉرت جمله‌ده یازسینلر، سۉنگ اوچ کیشی، تنقید حقیده یازگن جمله‌لرینی اۉقیب بیرسین.

۲- هر اۉقووچی کمیده تۉرت جمله یازیب، اولرده قۉش‌تیرناقنی ایشلتسین.

۳- اۉقیتووچی تنله‌گن اۉقووچیلر اۉز جمله‌لرینی تخته‌گه باریب یازسینلر و قۉش‌تیرناقلرنی کۉرستسینلر. اگر ناتۉغری ایشله‌تیلگن بۉلسه، باشقه‌لر اولرنی تۉغری‌لسینلر.

اوی تاپشیریغی:

درس متنیدن فایده‌لنیب، نیچه جمله یازیب، اولرده قۉش‌تیرناقنی قۉللب کیلتیرینگ!

ییگیرمه بېشینچی درس

هدفلر:

۱– امیرعلیشېر نوایی اثرلری، همده مجالس النفایس حقیده معلومات تاپیش.

۳– نقطه نی تانیب، همده اونی ایشله تیش اؤرنینی بیلیش.

سؤراقلر:

۱– نوایی قیسی عصرده قەی ییرده قیسی پادشاه زمانیده یشر ایدی؟

۲– نوایی نینگ اثرلریدن اوچ تورتته سی نینگ آتینی اَیتیب بېره آلەسیزمی؟

مجالس النفایس

مجالس‌النفایس نوایی عصریده‌گی ادبی حیات نینگ تؤلیق کؤرستووچی کؤزگوسی بؤلیب، چغتایچه تورک ادبیاتی تاریخی حقیده یازیلگن بیرینچی تذکره دیر.

نوایی اؤز عصری‌نینگ اېنگ کوچلی فرهنگی و سیاسی سیماسی، همده سلطان حسین میرزا بایقرانینگ وزیری ایدی. او، تورک آنه تیلی و فرهنگی‌گه قؤیگن چېکسیز مهر– محبتی طفیلی بو تیل‌نینگ رواجلنیشی و گللب یشنه‌شی اوچون چین کؤنگولدن اینتیلدی و تینمه‌ی ایشلب، تورلی ساحه‌لرده اثرلر یازیب قالدیردی.

نوایی بو باره‌ده انه شو مهم اثریده (۴۵۹) شاعر و یازووچی نینگ بدیعی و هنری ایشلری باره‌سیده اېنگ کېره‌کلی معلوماتنی ییغیب، اولرنینگ ایجادیاتی و اثرلری حقیده سؤزلب، شعرلریدن اؤرنک‌لر بېریب، قؤلگه کېلتیرگن ادبی یوتوقلرینی ایسلتگن.

نوایی، مجالس النفایس‌نی ۸۹۱–نچی هجری قمری ییلده تدوین ایتدی. بو اثر اؤزبېک تیلیده تذکره یازیش ساحه‌سیده باشقه‌لرگه اساس و سرمشق بؤلیب قالدی.

مجالس النفایس سکّیز بؤلیم‌گه بؤلینگن و اونینگ هربیر بؤلیمینی، مجلس دېب آتلگنی اوچون، بو تذکره مجالس النفایس آتینی آلگن.

مجالس النفایس، باشقه تذکره‌لرگه قره‌گنده نېچه اساسی خصوصیت و بېلگیلرگه اېگه دیر.

نوایی زمانیدن آلدینگی دورلرده یازیلگن تذکره‌لرده اۉتگن زمـان شـاعر و ادیبلـری حقیـده معلومات بېریلر اېدی. نوایی بو عنعنه‌نی سیندیریب، اۉز عصریده‌گی شاعر و یازووچیلر بـاره‌سـیده سۉزله‌دی.

اۉتمیشده‌گی تذکره‌لرده شاعرلر ویازووچیلرنینگ اثرلری آزراق نقـد و تېکشـیریش آسـتیگه آلینردی و تاریخی حقیقتلر، روایتلر و افسانه‌لـر بـیلن قۉشـیلیب کېتـردی؛ لـېکن نـوایی مجـالس النفایسی‌ده یلغوز اولرگه قره‌شلی حقیقتلر و فکتلر بېریله‌دی، نوایی اۉز تنقیدلی فکرینی شـاعرلر و یازووچیلرنینگ اثرلری باره‌سیده، بیان قیله‌دی، بو ایش‌نینگ اۉزی مجالس النفـایس‌نینـگ بهـا و اهمیتی‌نی تاباره کۉپراق آشیره‌دی.

نوایی عصریده شاعر و یازووچیلردن تشقری، تورلی اجتماعی قتلم‌لر، سۉز صنعتی بیلن شغل‌لنر اېدیلر. نوایی اولرنی هم نظرگه آله‌دی و ذاتی و فطری خصوصیت‌لرینی ایته‌دی.

اۉتمیشده‌گی تذکره‌لرده شـاعرلر و یازووچیلرنینـگ ایجادیـاتی و فعـالیتلری بـاره‌سـیده‌گـی معلومات، حیاتلری حقیده‌گی مشهور روایتلر، حکایتلر و افسانه‌لر بیلن بیرگـه قۉشـیب بېریلـردی. مجالس النفایس‌ده هر تمانلمه بیوگرافیک معلومـات بېریلمـه‌ی قیسـقه، دقیـق و انیـق حقیقتلـر بېریلگن.

نوایی، بدیعی و هنری سۉزنینگ تربیـه‌چیلیـک نقشـینی یخشـی انگلـردی و اونگـه کـۉپ اهمیت بېرردی، شونینگ اوچون سۉز هنری نینگ اۉنیب اۉسیشـیگه اونـوتیلمس اولکـن خـدمتلر اېتیب، جمله‌دن مجالس النفایس تذکره‌سی بیلن سۉز هنـری نماینـده‌لـری نینـگ نـامینی ابـدی قیلیب قالدیردی. انه شو اوچون مجالس النفایس اۉزیدن کېین یازیلگن تذکره‌لرگه اۉرنک بۉلیـب قالدی.

اساسی توشونچه:

مجالس النفایس چغتای تورکی تیلده یازیلگن بیرینچی ادبیات تاریخی دیر. نوایی اۉز عصری نینگ اېنگ کوچلی سیاسی و فرهنگی شخصیتی صفتیده آنه تیلی و فرهنگی‌گه قۉیگن چېکسیز مهر-محبتی طفیلی تورک تیلی و ادبیاتی نینگ گللب یشنه‌شی و رواجلنیشی اوچون چین کۉنگولدن خدمت اېتدی. بو اثرده (۴۵۹) شاعر و یازووچی نینگ بدیعی و هنری ایشلری باره‌سیده اېنگ کېره کلی معلومات تۉپلنگن دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی اۉقیتووچی اۉقیاتگنده قونت بیلن اېشیتینگ و قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بېرینگ:

- مجالس النفایس قنده‌ی بیر اثر دیر؟
- مجالس النفایس‌ده نېچه شاعر و یازووچی نینگ بدیعی و هنری فعالیتلری حقیده معلومات بېریلگن دیر؟
- بو اثر قیسی تیلده یازیلگن؟
- بو اثر یازووچیسی‌نینگ تۉلیق نامی و دولتده‌گی منصبی نیمه اېدی؟
- بو اثر اۉزیگه اۉخشش کېینگی اثرلر آره‌سیده قنده‌ی اۉرین آله‌دی؟
- مجالس النفایس نېچه بۉلیمگه بۉلینگن و هر بۉلیمیگه نیمه دېب آت قۉییلگن؟
- مجالس النفایس سۉزی نیمه‌نی انگلته‌دی؟

۲- نېچه گروپگه بۉلینینگ. هر گروپ مجالس النفایس نینگ باشقه تذکره‌لردن فرقلی تمانلرینی یازسین و اۉرگنسین.

۳- هر گروپدن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، فرقلری نینگ بیرینی اَیتسین.

۴- قوییده‌گی سۉزلر معناسینی یازیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

نفایس، بدیعی، هنری، تذکره، ایجادیات، شاعر، یازووچی، سۉز صنعتی، اولکن.

۵- هرگروپدن بیر- بیرکیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی باشقه‌لرگه اۉقیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

تذکره‌لر نینگ خصوصیتی و ادبیات تاریخیده‌گی اۉرنی حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

نقطه:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- آغیرلیکلرنی یېنگماق، مردنینگ ایشی دیر.

- اوّل اؤیله، کېین سؤیله.

- مجالس‌النفایس، نوایی عصریده‌گی ادبی حیات‌نینگ تؤلیق و بوتون کؤرستووچی کؤزگوسی بؤلیب، چغتای تورکی ادبیاتی تاریخی حقیده یازیلگن بیرینچی تذکره دیر.

- مجالس‌النفایس اثری، سکّیز بؤلیم‌گه بؤلینگن و اونینگ هر بؤلیمی مجلس دېب ایتیله‌دی. شونینگ اوچون بو تذکره‌گه، مجالس النفایس دېب، آت قؤیگن.

- مجالس النفایس‌ده کېلگن معلومات‌نینگ همه‌سی دقیق و انیق حقیقتلر دیر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ سؤنگیده قؤییلگن بېلگی، نقطه دیر.

نقطه، قوییده‌گی اؤرینلرده قؤللنه‌دی:

۱- درک گپ آخریده:

- شعر، انسان تویغولری و حیات حقیقتلری‌نینگ بدیعی تصویری دیر.

۲- تینچ آهنگ بیلن ایتیلگن بویروق گپلر آخریده:

- بالم! بو ایش سېنگه یره‌شمه‌یدی.

۳- نمره قوییش بیلن کؤرسه‌تیلگن گپلر آخریگه:

اؤزبېک تیلیده تینیش بېلگیلری قوییده‌گیلر دیر:

۱- نقطه، ۲- سؤراق بېلگی سی، ۳- اونداو بېلگی سی، ۴- نقطه‌لی ویرگول، ۵- انصراف بېلگیسی (اوچ نقطه)، ۶- ویرگول، ۷- شرح بېلگیسی (آستین- اوستین نقطه)، ۸- قوس (بورچکلی و یریم آی) ۹- دش (چیزیقچه)، ۱۰- قؤش تیرناق.

۴- حرفلر یا که رقملر بیلن کؤرسه‌تیلگن نمره قؤییشلردن سؤنگ:

گپ، مضمون جهتیدن تؤرت تورگه بؤلینه‌دی:

الف- درک گپ، ب- سؤراق گپ، ج- بویروق گپ، د- اونداو گپ

۵- منبع و مأخذ کؤرسه‌تیلگنده، اوّل تخلص کېلیب، آتدن سؤنگ نقطه قؤییله‌دی:

سلجوقی، علامه صلاح الدین. بابر، ظهیرالدین محمد.

۶- هر قیسقرتمه حرفدن سؤنگ نقطه قؤییله‌دی:

۱۳۸۹-هـ. ش. (هجری شمسی) یا ۲۰۱۰ م. (میلادی) یا ا.ا.ج. (افغانستان اسلامی جمهوریتی) یا ب.م.ت. (بیرلشگن ملتلر تشکیلاتی) و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اؤقیب، اوچ نقطه بیلن بېلگی‌لنگن جایلریده نقطه و باشقه تینیش بېلگیلرینی قؤیینگ:

- عقلینگ بؤلسه... عقلگه ایرگش... عقلسیز بؤلسنگ... نقلگه...
- سؤزلر اوچ تورکومگه اجره‌له‌دی...

۱... مستقل سؤزلر... ۲... یاردمچی سؤزلر... ۳... اونداو سؤزلر... ۴...تقلید سؤزلر...

- صفت درجه‌لری قوییده‌گیلردن عبارت دیر...

الف... مطلق یا عادی صفتلر ب...تفضیلی یا آرتتیرمه صفتلر... ج...عالی صفتلر...

- سانلر عرب و روم رقملری بیلن بېلگی‌لنیب... رقم و سؤز بیلن یازیله‌دی...
- باباجان... نیگه اینده‌مه‌دینگیز... مصلحت بیرسه‌نگیز...بؤلردی...کو...
- عزیز دوستیم... تینگله مېنی تینگداشیم...
- نوایی... امیر نظام الدین علیشیر...
- ا...ج...ا... بیزنینگ یورتیمیز دیر...
- مسلمانلر ییللرنی ه...ق... و ه... ش...بیلن و عیسویلر م...بیلن حسابله‌یدیلر...

۲- یانمه-یان اؤلتیرگنلر نقطه‌نینگ قیسی ییرلرده قؤلـله‌نیشی حقیده بحث‌لشسینلر.

۳- هر قطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن بو بارەده سؤزله‌سین. باشقه‌لر قالگن ییرلرینی تؤلدیریب، خطالرینی تؤغری‌لسینلر.

۴- هر قطاردن بیر- بیرکیشی نوبت بیلن تخته‌گه بارسین؛ قرشی قطاردن بیرکیشی بیر جمله ایتسین؛ تخته‌گه بارگن اؤقووچی جمله‌نی یازیب، تینیش بېلگیلرینی اؤز اؤرینلریگه قؤیسین؛ خطاسی بؤلسه، اوچینچی قطاردن بیر اؤقووچی اونی تؤغریله‌سین و نوبت قطارلر ارا دوام ایتتیریلسین.

اوی تاپشیریغی:

مضمونلی بیر خاطره یازیب، نقطه و باشقه تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه آلتینچی درس

هدفلر:

۱- ایرکین‌لیک نینگ اهمیتی گه توشینیش.

۲- ویرگول تعریفی و ایشله‌تیشینی اؤرگنیش.

سؤراقلر:

۱- خاتین- قیز شاعرلریدن کیم‌لرنی تانیسیز؟

۲- اولرنینگ شعرلریدن قیسی بیر بیت اَیتیب بیره آله سیزمی؟

ایرکین‌لیک فرشته‌سی

بوندن کؤپ ییل‌لر بورون مینینگ فرشتم
آغزی مهرله‌نیب، قؤللری باغلنگن ایدی
دردلی قیغولی، باقیش لری
یارغیلردی کیچه نینگ قرانغولیگیدن.
* * *

بوندن کؤپ ییل بورون مینینگ فرشتم
نالیردی دیو برماقلری اره سیده
یره دن، داغدن کؤک ایدی تنه سی
دیو شکنجه سیدن هاریگن ایدی چهره سی.
* * *

رحم سیز دیو اچیغله نیب اونی
سنچیب کؤکسیگه، بؤغزیگه سؤنگونی
بیر آووچ قانینی آلباریب آغزیگه
اونینگ ایچیگه سؤقیب جغینی.
* * *

کؤتریب غوغا خوشلیکدن کؤککه
نیمه نشه سی بار دیر دیبردی بوقان نی

بو ایسّیق و قیزیل قان
جانیم نینگ راحتی، بارلیگیم نی غایه‌سی دیر.
* * *
او طاقت کویدیره گن ستملردن
کوره شچن‌لرنینگ قانی قینلدی
کینه ایستاوچی اچیغلنگن ملت
قۉلی گه قیلیچ آلیب آتلندی.
* * *
صبری کیشنی سینگن خلق‌لر
قرشی سیده تۉخته دیلر خصم نینگ
تاتو شیرسه‌لر دشمن باشینی تۉپراغگه.
* * *
تنه دن اَیریلدی کۉپ باشلر
شهید بۉلدی اېر ییگیت، لیک اونینگ آنه‌سی
ییرتمه‌دی صبر کییمی نی
آقیزمه‌دی کۉزیدن هم یاش آته سی
ساوورمه‌دی تۉپراق نی قیغودن باشیگه
تیرنه‌مه‌دی یوزینی تیرناق بیله خاتینی
صبرسیزلنمه‌دی اۉز اېری نینگ اۉزاقلیگیدن.
* * *
بیلردی چونکه برچه بو قیغولر
فرشته سینینگ اېرکین‌لیگی اوچون دیر.
* * *
جسدی ییقیلگن حاضر منه بو دېو
نالیب آلمه‌یدی ینه کوچ سیزلیکدن
لېک آگاه بۉلینگ سیز ای باتور کوره‌شچن‌لر
که ینه باش کۉترمه‌سین ینگی بیر دېو.
(شعر خانم سیمین‌دن ترخان ترجمه‌سی)

اساسی توشونچه:

انسان ایرکین یره‌تیلگن و ایرکین حیات کېچیریش اونینگ بیرینچی انسانی و اسلامی حقی دیر. هېچکیم نینگ حقی یۉق کیم اونی اۉز نفعی اوچون قول لیککه تارتیب ایرکین لیگینی اوندن آلسه، تاریخ بۉییچه انسانلر تقدیری و حیاتی خصم‌لر تمانیدن خطر بیلن دوچ کېلگن حال ده یاولری مقابلیده تۉختب اۉز آزادلیکلریدن ایاوسیز دفاع قیلیب کېلگن لر و بو یۉلده هیچ قنده‌ی فداکارلیک و جان‌نثارلیک‌دن آیه‌مگن‌لر. بونینگ اۉزی انسان نینگ آزاده‌لیگی و ایرک سېورلیگی گه انیق و یقّال گواه دیر.

فعالیتلر:

الف- قوییده‌گی ینگی سۉزلر معناسینی یازیب، کمیده بېشته‌سیگه جمله توزه‌تینگ:

فرشته، قیغولی، یارغیلردی، بورون، برماق، هاریگن، سۉنگو، جغ- غایه، کوره‌شچن، قیلیچ، خصم، تیرنه ماق، باتور

ب- اۉقووچیلردن ایکّی کیشی شعرنی دکلمه قیلسین.

ج- اۉقووچیلر گروپلرگه بۉلینیب، شعر تۉغریسیده نظر بیلدیرسینلر.

د- شعرنی اۉز کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، معناسینی هم یازینگلر.

هـ- قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بېرینگ:

۱- شعر نیمه حقیده یازیلگن؟

۲-شعر، کیمدن دیر؟

۳- سیمین بهبهانی قچان و قه‌یېرده توغیلدی؟

۴- سیمین دن نېچیته شعر تۉپلمی چیققن؟

اوی تاپشیریغی:

۱- سیمین بهبهانی شعرینی کمیده ایکّی بندینی یادلب کېلینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی متنده تگیگه چیزیق چیزیلگن «بېلگیلر»گه دقت قیلینگ:

نوایی نینگ خمسه‌سی قوییده‌گی مثنویلردن عبارت:

حیرة الابرار، لیلی و مجنون، فرهاد و شیرین، سبعۀ سیار و سد سکندری.

یوقاریده‌گی تگیگه چیزیق چیزیلگن «بېلگی»لر، «ویرگول» دیر.

ویرگول:

سؤزلرنی بیر- بیریدن اجره‌تـه‌دیگـن بېلگـی «ویرگـول» دېیلـه‌دی. ویرگـول قوییـده‌گـی اؤرینلرده قؤللنه‌دی:

۱- شرط میلی بؤلگن جمله‌نینگ شرطلی تابع بؤلگی سؤنگّیگه ویرگول قؤییله‌دی:

اگر اونی سېوینگیز، اونی اَوه‌یلنگ! یا: ایشله‌سنگ، تیشله‌یسن.

۲- اوندلمه‌لر ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

خاطر جمع بؤلینگ، تېزراق کېله‌من.

۳- تصدیق یا که انکارنی بیلدیرووچی سؤزلر، گپ باشیگه کېلگنده، ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

هه، چوپانلر کم اویقو بؤله‌دیلر. یا: یخشی، ساعت بېش‌لرده باره‌من.

۴- ساده جمله نینگ فقره یا بؤلکلری ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

کؤک ده، درختلر اوستیده، یولدوزلر کؤرینه‌دی.

۵- باش بؤلکده آت و آلماشدن سؤنگ ویرگول قؤییله‌دی:

احمد، هرکون مکتبگه باره‌دی. او، صنفیده بیرینچیلیککه اېریشدی.

۶- منبع و ماخذلر کؤرسه‌تیلگنده، منبع نینگ بېلگیلری ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

بابر، ظهیرالدین محمد. بابرنامه، پوهنیار هدایت الله هدایت اهتمامی بیلن میرزا اولوغ بېک باسمه خانه سی، مزارشریف، ۱۳۷۸ هــ. ش، ۹۹- بېت.

فعالیتلر:

۱- ویرگول ایشله‌تیله‌دیگن آلتیته حالتگه ماس آلتیته جمله یازیب، ویرگولنی ایشله‌تینگ.

۲- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ اوچ نقطه قۉییلگن یېرلریده ویرگول و باشقه تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تینگ:

- تیشه بای... بیل... اۉراغ و اماچینی آلیب... ایکین اوستیگه جۉنب کېتدی...
- مېن... ارسلان... تېمور... تگین و بوتون بیلن شهرگه کېتماقچی‌من...
- یۉق، اونی بوگون کۉرمه‌دیم...
- ای خدا... رحمتینگنی مېندن دریغ ایتمه...
- اۉقووچیلر... اۉقیتووچی و مکتب باشلیغی بیلن اوچره‌شدیلر...

۳- اۉقیتووچی بیر کتابنی منبع بېره‌دی، سیز تینیش بېلگیلری و ویرگولنی اۉز جایلریگه قۉیینگ.

۲- بیر کیشی تخته گه باریب، اۉقیتووچی ایـتگن جملـه‌نـی یازیـب، تینـیش بېلگیلرینـی قۉیسین. اگر خطالیگی بۉلسه، باشقه‌لر تۉغری‌لسینلر.

۳- هر کیم یان صنفداشی بیلن بیر جمله یازیب، ویرگول ایشله‌تیشنی مشق قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

عایله اعضاسیدن روایت، متل، ایرتک ایشیتیب یا اۉز خاطره‌نگیزنی یازیب، ویرگول و باشقه تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بېشینچی درس

هدفلر:

۱- امام بخاری رحمة الله علیه نینگ حیاتی و اثرلری بیلن تانیشیش.

۲- جمله‌لرده ویرگول، سؤراق، شرحلاوچی و نقطه بیلگی‌لرینی تانیب ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- امام بخاری رحمة الله علیه کیم ایدیلر و اولرنینگ حقیده نیمه‌لر بیله سیز؟

۲- حاضرچه اولردن بیزلرگه نیمه میراث قالگن دیر؟

امام بخاری رحمة الله علیه

ابی الحسن اسماعیل اؤغلی ابو عبدالله محمد هجری قمری ۱۹۴نچی ییل شوال آیی نینگ اؤن اوچینچی تاریخیده جمعه کونی بوگونگی اؤزبېکستان جمهوریتی‌ده بخارای شریف شهریده بیر روحانی و مذهبی عایله‌ده توغیله‌دی. آته سی اسماعیل اؤز زمانیده محدث، تقوالی و پرهیزگار بیر کیشی ایدی. حتی اونینگ اؤلیم چاغیده جم‌لگن بایلیگی ایچیده حرام و شبهه‌لی بیر درم هم یؤق ایکن. امام بخاری رحمةالله‌علیه نینگ آته‌لری کیچیک‌لیکلریده وفات ایته‌دی. عفت و پرهیزگارلیک ده تاق بؤلگن آنه سی اونینگ تعلیم و تربیه سینی اؤز بؤینی گه آلدی.

امام بخاری رحمةالله‌علیه نینگ کیچیک‌لیک‌دن حدیث علمی‌گه خاص محبتی بار ایدی. بلند همت لیگی، اؤتکیر ذهن‌لیگی و آته سیدن میراث قالگن کؤپ بایلیک بو یؤلده اونگه یاردم بېره‌دی او اؤز مالینی مضاربت گه بېریب، وقتی نی بیلیم اؤرگنیش و نبوی حدیث نینگ خدمتیگه صرفله یدی.

امام بخاری رحمةالله‌علیه باشلنغیچ درسلرینی بخارا شهری نینگ مدرسه‌لریده ایزله‌یدی و اؤن یاشده‌لیگیده انه شو یېرده حدیث علمی نینگ اؤرگنیشی اونگه الهام بؤله دی و کؤپ تېزلیکده بو دوره نی اؤتکزیب بخارا اولوغ عالملری نینگ درس حلقه‌سیگه کیره‌دی. اؤن آلتی یاشده‌لیکلریده آنه و اینی آغه لری بیلن بیت الله شریف نینگ زیارتی گه مشرف بؤله‌دیلر. حج مناسکینی بجریش دن سؤنگ، آنه و اینی- آغه‌لری بخارا گه قیته دیلر. لېکن امام رحمةالله‌علیه علم نی ایزلب، اؤرگنیش مقصدیده مکّهٔ مکرمه ده قاله‌دیلر و اؤشه وقت‌ده‌گی حدیث ائمه‌سیدن حدیث و شرعی بیلیملرنی اؤرگنه دیلر. ایکّی ییل مکهٔ مکرمه ده توره دیلر و اؤن سکّیز یاشده‌لیکلریده هجری قمری ۲۱۲نچی ییل ده مدینه منوره عالملری محضریدن فیض لنیش اوچون او مقدس شهرگه کېلدیلر و ایزمه- ایز سعی و تلاش‌لری نتیجه‌سیده آز وقت ده حدیث علمی ده اؤز اسلافلریدن

آلغه توشیب اۏن آلتی ییل مبارک نبوی حدیثلرنی اۏرگه‌نیش اوچون آفاق نی کېزیب یوریېدیلر. تۏغری حدیثلرنی ناتۏغری دن اَیریش ده جوده کۏپ محنت چېکه‌دیلر و اخیرده الجامع الصحیح کتابی نی تصنیف اېته دیلر که سنت و جماعت اهلی آلدیده حدیث علمیده اېنگ معتبرلی و ایشنرلی منبع دیر.

بو مقدس کتاب ۷۲۷۵ حدیث دن تشکیل تاپگن، تکرارلنگن حدیثلرنی اوندن چیقرگنده صحیح حدیثلر سانی اوچ مینگ دن آزراق بۏله‌دی. امام جنابلری بو مقدس کتاب نی حضرت محمدﷺ نینگ مبارک روضه‌لری یانیده یازه‌دیلر و هر بیر حدیث نی یازیشده اول ایکّی رکعت استخاره نماز اۏقیب کېین اونی کتابلری گه کیریته دیلر.

امام جناب لری اندک مدت ایچیده کۏپ سیناولرگه غلبه قازانیب فقهی‌لر سرداری و محدث لر امامی لقبینی آله دیلر و زمانه اولردن کوچلی یازووچی و محقق توزه‌ته‌دی.

امام بخاری رحمة الله علیه عمرلری‌نینگ آخریده اۏز یورتلری گه قیتیب کېلیب او یېرده بیر قنچه وقت کتابی الجامع الصحیح‌نی تدریس اېته‌دیلر. اداغده سمرقند یقینیده‌گی خرتنگ قیشلاغیده هجری قمری ۲۵۶نچی ییل ده رمضان هیتی کېچه سی آلتمیش ایکّی یاشلریده فانی دنیادن کۏز یومه‌دیلر و حدیث علمی امیرالمؤمنین، انه‌شو یېرده تۏپراققه تاپشیریله‌دی.

اساسی توشونچه:

ابی الحسن اسماعیل اۏغلی ابو عبدالله محمد بخارالیک بۏلیب کیچیک‌لیگیدن حدیث علمی‌گه قیزیقیب، باشلنغیچ درسلرینی بخارا شهری‌نینگ مدرسه‌لریده ایزله‌یدی. کېینچه‌لیکده مکّهٔ مکرمه و مدینهٔ منوره‌گه باریب شرعی و حدیث بیلیم‌لرینی اۏرگنه‌دی و حدیث یۏلیده کۏپ محنت چېکه‌دی و الجامع الصحیح کتابینی تصنیف اېته‌دی و فقهیلر سرداری و محدثلر امامی لقبینی آله‌دی و حدیث علمی امیرالمؤمنین بخارا یقینیده‌گی خرتنگ قیشلاغیده هجری قمری ۲۵۶نچی ییلده وفات اېته‌دیلر.

فعالیتلر:

الف- هرقطاردن بیر کیشی درس نینگ اساسی توشونچه‌سینی باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین.

ب- هرقطاردن بیرکیشی اؤرنیدن توریب، درس نینگ بیر پاراگرافینی بلند سپس بیلن اؤقیسین.

ج- هر بیر اؤقووچی درس متنیدن سؤراقلر تاپیب، نوبت بیلن قرشی قطاریده‌گی اؤقووچیدن سؤره‌سین، اگر جواب تؤغری بؤلمسه، باشقه قطار اؤقووچیسی اونی تؤغری‌لسین.

قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بیرینگ:

۱- امام بخاری رحمة الله علیه قچان و قه‌ی ییرده توغیله‌دی؟

۲- امام بخاری رحمة الله علیه نینگ آته- آنه‌لری قنده‌ی کیشی‌لر ایدیلر؟

۳- امام بخاری رحمة الله علیه کیچیک‌لیگیدن قیسی علم‌گه کؤپراق شوقلری بار ایدی؟

۴- باشلنغیچ تعلیمات‌نی قه‌ی ییرده بجردیلر؟

۵- اولر نیچه یاشده حج مناسکینی بجریش اوچون بیت الله شریف گه باره دیلر؟ بو سفرده اولر بیلن کیملر بار ایدی؟

۶- نیچه یاش‌لریده مدینه منوره‌گه باره‌دیلر؟

۷- نیچه ییل مبارک نبوی ﷺ حدیث‌لرینی اؤرگنیش اوچون آفاق‌نی کیزه‌دیلر؟

۸- حدیث علمی‌ده قیسی اثرنی تألیف ایته‌دیلر؟

۹- الجامع الصحیح کتابیده نیچه حدیث جایلشگن اولردن قنچه سی صحیح حدیثلر جمله‌سیدن سنه‌له‌دی؟

۱۰- امام بخاری رحمة الله علیه عمرلری آخریده قه‌ی ییرگه قیتدیلر و قنچه وقت‌دن سؤنگ قه‌ی ییرده وفات ایتدیلر؟

۱۱- هر قطاردن بیر کیشی توریب امام بخاری نینگ حیاتی باره‌سیده سؤزلب بیرسین!

۱۲- یانمه- یان اؤلتیرگن‌لر اؤز اؤرته‌لریده امام بخاری باره‌سیده سؤزلب بحث‌لششین‌لر!

۱۳- یانمه- یان اؤلتیرگندن بیر کیشی توریب اونینگ حدیث کتابی باره‌سیده معلومات بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

هر کیشی اوچ حدیث نی یادلب، اؤز کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

ویرگول، سؤراق، شرحلاوچی و نقطه بېلگی‌لرینی اؤتگن درس، اوی تاپشیریغی‌ده یازگن قیسقه مقاله‌لرینگیز ضمنیده قیته‌دن قؤللنگ!

فعالیتلر:

الف- اؤقیتووچی تنله‌گن هر قطاردن بیرکیشی یازگن مقاله‌سینی اؤقیسین.

ب- اؤقووچیلر گروپلرگه بؤلینیب، قیسقه مقاله بیرینچی، قیسی‌سی ایکّینچی و اوچینچی‌لیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر و تنلش دلیللرینی هر گروپدن بیر نماینده ایتیب بیرسین.

ج- هرکیم بېشته جمله یازیب، اولرده، ویرگول، سؤراق، شرحلاوچی و نقطه بېلگیلرینی قؤللسین.

د- هرقطاردن بیر کیشی تخته‌گه باریب، بیر جمله‌سینی یازیب، تینیش بېلگیلرینی کؤرستسین. خطا بؤلسه، باشقه‌لر اونی تؤغری‌لسینلر.

هـ- هر آلد و آرقه چوکیده‌گیلر بیر گروه بؤلیب، "بیلیم کېره‌ک می یا پول؟" موضوع‌سی حقیده اؤز ارا بحث قیلیب، هر بیری‌نینگ یخشی تمانلرینی سنب یازسینلر.

و- اؤقیتووچی تنله‌گن ایکّی کیشیدن بیری، بیلیم و بیری پول‌نینگ افضل‌لیگی حقیده اؤز گروپی نینگ فکرلرینی اَیتسین. باشقه‌لر اولرگه قؤشیمچه قیلیب، یازگن آرتیقچه دلیللرینی ایتسینلر. بحث، دلیللر توگه‌گونچه دوام اېتتیریلسین.

ز- بحث سؤنگیده، اؤقیتووچی دلیللر ییغیندیسی و اؤز ملاحظه‌سینی اَیتسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بو ییلده اؤقیگن موضوعلری نینگ مهم‌لیگی و آلگن معلوماتلری نینگ ینگی‌لیگی یا قیزیقرلی‌لیگی حقیده اؤز فکرلرینی یازیب کېلسین.

ییگیرمه سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- موفقیت سرلرینی بیلیب اوندن حیاتده فایده‌لنیش.

۲- درسده‌گی گرامر قاعده‌لرینی بیلیب، اونی جمله‌لر و متنلرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- موفقیت نیمه دیر؟

۲- موفقیت‌نی قنده‌ی قیلیب قوْل گه کیریته آله‌میز؟

موفقیت سرلری

موفقیت دیگنده، آلدیمیزگه قـوْیگن مقصـدگه ایریشـیش توشـونچه‌سـی کـوْز اؤنگیمیـزده توره‌دی. اوشبو اهمیتلی و حیاتی نرسه قچان و قنده‌ی قوْلگه کیله‌دی؟ یا که، موفقیت سـرلری و اونگه ایریشیش یؤسون‌لری نیمه ده دیر؟

موفقیت اوچون بیرینچیدن عالی مقصد و هدف بؤلیشی کیره‌ک. عالی مقصدگه ایریشـیش اوچون اینتیلیش، صداقت و چیدم بیلن تینمه‌ی ایشلش، یان- اطرافده‌گیلر بیلن یخشی مناسـبتده بؤلیش ضرور. موفقیت، هر انسان‌نینگ اؤزیگه و قیله‌دیگن ایشلری‌نینگ نتیجه‌سیگه باغلیق دیر. خلقیمیز آره‌سیده "قیمیرله‌گن قیردن آشر"، "سپندن حرکت، مپندن برکـت" و شـونگه اؤخشـه‌گن نیچه حکمتلی ضرب المثل‌لر فایده‌لی سؤزلر و ثمره‌لی اؤگیت‌لر بار.

هر انسان‌نینگ یقین و اوزاق هدفلری بؤلیشی ضرور. اول یقین هـدفلرنی کؤزلـب، اولرگـه ایریشیش اوچون ربجه‌لر توزیش، ربجه‌لـر اساسـیده عمـل قیلـیش، اونگـه ایریشـگندن سـؤنگ کیینگی هدفلرنی کؤزلب و اوزاق هدفلرگـه شـو یـؤل بـیلن ایریشـیش ممکـن بؤلـه‌دی. اوشـبو مسأله‌نی بیلیم ساحه‌سیده تطبیق ایتماقچی بؤلسـک، موفقیـت اوچـون مکتـب پیتیـدن-آق هـر اؤقووچیگه مراق بیلن درس اؤقیش، هر کون بیر نیچه آدیم آلدینراق بـاریش، صـنفده درجـه‌گـه

کیریشدن باشلب، بیرینچی‌لیکنی قۉلگه کیلتیریش، مکتب درسلریدن تشقری ایرکین مطالعه قیلیش، کون سه‌یین معلومات کۉلمینی آشیریش، سپورتگه قتنه‌شیب، جسم و روحنی ساغلام قیلیش، ینگی بیلیم-تجربه‌لر، کمپیوتر، انترنت، ملی و بین المللی تیللر و تورلی مضمونلرگه قیزیقیش و کورسلرگه باریب، اولرنی اساسی و چوقور اۉزلشتیریش لازم. توّقیزینچی صنفنی بیتیرمه‌ی توریب، کیله‌جکده نیمه بۉلیش یا که قیسی ساحه بۉییچه عالی اۉقوونی دوام ایتتیریشنی ریجه‌لشتیریش لازم، شونده اۉرته مکتبنی بیتیرگچ، اۉز آلدیگه مقصد قیلیب قۉیگن ساحه‌سیگه تیگیشلی مضمونلرنی کۉپراق اۉقیب، ۱۰-۱۲ صنف‌گچه انه شو ریجه بیلن تیارلنیب، کانکور سیناویدن موفقیتلی اۉتیب، عالی اۉقوو یورتیگه آسانراق کیریشی و اۉقیشی ممکن بۉله‌دی.

بیرینچیده هر ایش‌نی باشله‌نیشی قیین کۉرینه‌دی، اما اگر کیشی‌نینگ هدف و مقصدی انیق و اونگه ایریشیش عزمی متین بۉلسه، دوامدار محنت و مشق بیلن هر قنده‌ی قیین‌چیلیکنی هم آسان قیلیش ممکن بۉله‌دی. عالی مقصدلی انسان‌نینگ اراده‌سی آلدیده، هیچ قنده‌ی قیینچیلیک، تۉسیق بۉله آلمه‌یدی، موفقیتگه ایریشیش اوچون بیرینچیدن فقط هدف و ایکّینچیدن اراده و اوچینچیدن ایش ریجه‌سی و تۉرتینچیدن تینیمسیز، دوامدار کوشش و اینتیلیش، محنت و ریاضت ضرور دیر.

اساسی توشونچه:

هر انسان موفقیتگه اېریشیشنی ایسته‌یدی، اما موفقیت، هر انسان‌نینگ اؤزیگه و قیله‌دیگن ایشلری‌نینگ نتیجه‌سیگه باغلیق دیر.

خلقیمیز اره‌سیده «قیمیرله‌گن، قیردن آشر»، «سېندن حرکت، مېندن برکت» دېگن حکمتلی مقال بار. بولرگه عمل قیلینسه، موفقیتگه اېریشیش آسان بؤله‌دی. موفقیتگه اېریشیش اوچون بیرینچیدن هدف، ایکینچیدن اراده، اوچینچیدن ایش رېجه‌سی، تؤرتینچیدن تینیمسیز محنت و ریاضت ضرور دیر.

فعالیتلر:

۱– اؤقووچیلردن ایکّی کیشی توریب، درسنی بلند سېس بیلن اؤقیسین.

۲– اؤقووچیلر گروهلرگه بؤلینیب، کیننگی مقصدلری و شو مقصدلرگه موفقیتلی اېریشیش یؤللری تؤغریسیده کېنگاشسینلر.

۳– هر گروپدن بیر کیشی اؤز گروپی‌نینگ مقصدی و کېلیشیلگن فکرلرینی اَیتیب بېرسین.

۴– قوییده‌گی ینگی سؤزلرنی معنا قیلیب، اولرگه جمله‌لر توزینگ:

چیدم، چېکینمس، تؤسیق، متین، رېجه، انترنت، ریاضت، قیر.

۵– هر قطاردن بیر کیشی توریب، بیر لغت‌نینگ معناسی و اونگه توزگن جمله‌سینی اؤقیسین و لغتلر توگه‌گونچه نوبت آلیش دوام اېتتیریلسین.

۶– قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

– موفقیتگه اېرشیش اوچون نیمه ایشلر قیلیش کېره‌ک؟

– مکتب اؤقووچیلری قنده‌ی موفقتیگه اېریشه آله‌دیلر؟

– حرکت و ایشلش حقیده بابالریمیزدن قالگن قیسی مقاللر بار؟

– فرهاد کیم ایدی و قیسی ایشی اوچون شهرت قازاندی؟

اوی تاپشیریغی:

کېله‌جک مقصدلرینگیز حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

– بابردن بابرنامه، مبیین رساله‌سی، عروض رساله‌سی، والدیه رساله‌سی و باشقه اثرلر بیزگچه یِتیب کېلگن.

– بیز کو شهرگه بارماقچی میز لېکن؛ کېین‌راق باره‌میز.

– احمد مکتب کېتماقچی اېدی اما؛ بوگون بیردن اونگه بیر ایش تاپیلدی.

– کۉکلم فصلیده، قوشلر درختلر شاخلری اوستیده قۉنیب سَیره‌یدیلر.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش جایلرینی مناسب سۉزلر بیلن تۉلدیریب، اولرده شرحلاوچی و نقطه‌نی قۉللنگ:

...قیردن آشر، سېندن .... مېندن...

اگر کیشی نینگ هدف ... بۉلسه، آزگینه ریاضت ... قیین‌لیکنی هم آسان قیلیش ممکن بۉله‌دی. عالی مقصدلی ... فرهادگه ... مجبور بۉلگندېک، هر عالی مقصدلی ... آلدیده، هیچ قنده‌ی ... بۉله آلمه‌یدی، فقط بونده‌ی موفقیتگه ... بیرینچیدن ...، ایکینچیدن ...، اوچینچیدن ....، تۉرتینچیدن ... ضرور دیر.

۲– موفقیت سۉزینی ایشله‌تیب، هر بیرینگیز اوچته جمله یازیب شرحلاوچی و نقطه‌لی کۉرسه‌تینگ!

۳– هر قطاردن بیر کیشی بیر جمله‌سینی اۉقیسین. باشقه‌لر اولرنی تینگلب، آره‌سیدن اېنگ یخشی و مضمونلی جمله‌نی تنله‌سینلر. تنلنگن جمله، تخته‌گه یازیلسین.

اوی تاپشیریغی:

تعطیلات وقتیده کېله‌جکده نیمه بۉلیشینگیز حقیده اۉیلب، کېلگوسی رېجه‌لرینگیزنی توزینگ و اونگه ماس کتابلرنی اۉقینگ.

تۉقّیزینچی درسلیک کتاب سۉزی

- **آبده‌لر:** قدیم‌دن قالگن تاریخی یادگارلیکلر، اۉتمیش‌لر
- **آدیم:** قدم، آیاق تشلەب قیلگن حرکت
- **آرتماق:** آشماق، کۆپه‌یماق، درجه‌سی آشماق، کوچه‌یماق
- **آرتیقچه:** اضافه، آشیقچه، معلوم معیاردن زیاد
- **آزگن:** ۱. آریق‌لگن، وزنی کم بۉلگن ۲. تۉغری یۉلدن چیققن، ادشگن، منحرف بۉلگن
- **آلتین:** قیمت بها، طلا، زر
- **آلغه باریش:** طرقی قیلیش
- **آماج:** هدف، مرام، مقصد
- **آنگ:** فکر، کیشی نینگ فکرلش قابلیتی، عقل، ادراک، شعور
- **ابنای جنس:** هم جنس‌لر، نوع‌لش
- **اپوزیسیون:** دولت نینگ قرشی سیگه تورگن بیر سیاسی حزب یا بیر سیاسی جبهه
- **اته‌لیش:** آت قۉییش، نامله‌نیش، مسما قیلیش
- **اجتماعی قانون:** مردم اوچون توزه لگن قانون
- **اجرائیه کوچ:** حکومت، دولت نینگ اوچ کوچیدن بیری
- **احباب:** یارلر، رفیقلر، دوستلر، اۉرتاقلر
- **احسان:** خیرلی، ثوابلی ایش، یخشیلیک
- **اختلاط:** صحبت، قۉشیلیش، آمیزیش
- **اختلال:** برهم و درهم بۉلیش، بی‌سروسامان، بوزیب یوباریش
- **اختراع:** ینگی نرسه یره‌تیش، حاضرگچه مثلی بۉلمه‌گن نرسه توزه‌تیش
- **احتیاط قیلماق:** اویله ماق، اۉزنی سقله ماق
- **ادراک:** درک قیلیش، احساس قیلیش
- **ارداقله‌ماق:** ۱. حرمت قیلماق، قدرله‌ماق، قدر بیرماق
- **ارزش:** بها، قیمت، اعتبار قره‌تیش، نظرده توتیش، بیرار نرسه نینگ اوستینی یاپیش
- **ارزش بیریش:** اهمیت بیریش، اعتماد قیلیش
- **ارشاد:** رهنمای قیلیش، راست باریش، هدایت قیلیش، راست یۉلگه رهبرلیک قیلیش
- **استخفا:** یاشیرین بۉلیش، یاشیرین و یاپیق بۉلیش
- **استخفاف:** کم‌سیتیش، کیچک قیلیش
- **استرانومی:** نجوم علمی
- **استعفاء:** دولت وظیفه‌سیدن یا ایگللب تورگن مقامیدن اۉز اختیاری بیلن واز کیچیش، مسلک ایسته‌گینی بیلدیریش
- **استیلاء:** اۉزگه یورت‌نی قورال کوچی بیلن باسیب آلیش، تصرف ایتیش، ضبط قیلیش
- **اسره‌ش:** پرورش بیریش
- **اسرو:** کۉپ
- **اصاغر:** جمع اصغر، کیچیک باله‌لر
- **اصحاب:** پیغمبریمیز حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) نینگ یارلری، صحبت‌داشلری
- **اضطراب:** پریشان حال بۉلگن، بی‌تابلیک، تینچ‌سیز، شاشیلینچ
- **اعاده:** قیته تیکلش، قَیتریش
- **اعتدال:** میانه حال بۉلگن، راست بۉلگن، برابر بۉلگن
- **اعصاب:** پیلر، جمع عصب (دماغ و نخاع دن چیقیب، عضلاتلر گه منتشر بۉلگن اوزین و آق رشته، حس و حرکت اونینگ واسطه‌سی بیلن بجریله‌دی)
- **افراط:** اۉز حدی دن آشماق، بیرار نرسه حقیده حددن آشیب گپیرماق
- **اقتضأ:** خواهش، مطالبه، تیلش، خواست
- **اکابر:** جمع اکبر، کتّه‌لر
- **الک (ایلک):** ۱- اینگ اۉلکی، بیرینچی ۲- ایرته، ایرته‌کی
- **الکتیریک:** منسوب بۉلگن الکتریسیته گه
- **اولگو:** نمونه، شکل

- **الم:** درد، آغریق، غم، عذاب
- **امارت:** امیر بۆلماق، فرمانروایی
- **انابت:** خدا تمانیگه قەیتیش، توبه قیلیش، گناه دن قۆل کۆتەریش
- **انترنیت:** کمپیوتر شبکەلری تۆپلمی، کوچلی و کتّه کمپیوترلردن تشکیل تاپگن دستگاه
- **انرژی:** قوت، کوچ
- **اهدِنا:** هدایت بیر بیزلرگه
- **اوج:** یوکسک درجه، یوقاری، بلند، یوقاریدەگی، اینگ یوقاریدەگی نقطه
- **اوچاق:** اوچەدیگن نرسه، طیاره
- **اۆرتاق:** دست، رفیق
- **اۆرگنگچ:** اۆرگنماق، هنر، بیلم و باشقه شوکبیلرنی اۆزلشتیرماق
- **اۆرنک:** نمونه، سرمشق
- **اۆرینماق:** ١. بیرار جاینی ایگللەماق ٢ — بیرار جاینی اشغال قیلماق
- **اۆزگا:** اۆزگه، بیگانه، باشقه
- **اوزلوکسیز:** کیتمه-کیت، تۆختاوسیز، مثال: اوزلوکسیز یاغمیر یاغماق
- **اوستونلیک:** درجەلیک، بیر جهتدن یوقاری درجەلیک، کوچلیک، آرتیقلیک
- **اوشاغ:** نان نینگ میده بۆلکچەلری، میده بۆلکچه، پارچه، اوماق
- **اۆگەی این آغه:** برادر اندر
- **اولکن:** کتّه، بویوک، اولوغ
- **اونیملی:** یخشی مۆل حاصل بیرەدیگن
- **اۆگیت:** یۆل یۆریق کۆرسەتیب اَیتلەدیگن گپ، نصیحت
- **اولگو:** نمونه، مثال
- **اولغەیماق:** اۆسیب کتّه بۆلماق، بلاغتگه ییتماق
- **اویات:** شرم
- **اویغون:** تۆغری، ماس کیلەدیگن موافق، مناسب
- **اویقو سیرەش:** اویقوسی کیلگن، اویقوگه کیتەدیگن پیت
- **ایاوسیز:** رحم و شفقت قیلمەی آلیب باریلگن
- **ایجادیات:** یرەتووچیلیک، وجودگه کیلتیرماق
- **ایخچملیک:** سیقیق، ییغیق حالگه کیلتیرماق
- **ایرتک:** حکایه، قصه، واقعه
- **ایرن:** دوداغ، لب
- **ایزچیل:** بیر معیارده، بیر یۆنەلیشده، منظم، تدریجی دوام ایتەدیگن
- **ایزداشلیک:** همرالیک قیلماق
- **ایزگو:** خیرلی، ثوابلی، یخشی
- **ایسکرماق:** ١. ایشلەتیلیب، توتیلیب ایسکی بۆلماق؛ استعمالگه، فایدەلنیشگه یرەمس ٢. استعمالدن چیقماق، موددن توشماق
- **ایضاح:** ١. واقعه، حادثه، ٢ — قۆشیمچه معلومات، ایسلتمه، اوقتیرش
- **اینقلش:** توضیح بیریش
- **ایلک:** ١. قۆل ٢. اینگ اوّلکی، بیرینچی ٣. ایرته، ایرتەکی
- **ایلک:** اون ایلش اوچون ایشلەتیلەدیگن تۆر قاپلنگن یاغاچ، چنبرلی روزغار بویومی
- **ایگللەماق:** ١. ایگه بۆلماق ایگه چیقماق، اۆزینیکی قیلماق ٢. قاپلب، قمرەب آلماق، اشغال ایتماق
- **ایلیقلیک:** ١. بیر آز ایسیگنلیک، ٢. یاقیملیک، یخشی مناسبت
- **ایناماق:** یقین قیلماق، ایشانماق، چین دیب بیلماق
- **اینجو:** دُر، مروارید
- **باستانی:** قدیمی، ایسکی
- **باسقیچ:** مرحله، پغانه، درجه
- **باش ایگماق:** باشنی خم قیلماق
- **باشقرماق:** سمت بیرماق، اداره قیلماق، هیده ماق
- **باعث:** علت، سبب، انگیزه، تورتکی

- **بخشی:** اطلاع‌لی کیشی، یازووچی، منشی، روحانی، خرچ ناظری، خزانه رئیسی
- **بدایع:** ینگی تاپیلگن نرسه، تازه نرسه لر و تعجب‌لی نرسه
- **بدیعی:** واقعلیک نی نفیس صنعت واسطه‌لری آرقه‌لی افاده ایتووچی، تصویرلاوچی
- **برداشتلیک:** چیدملی، متانتلی، صبر، طاقتلی
- **بلاغت:** ۱. فصیح‌لیک، ییتوکلیک، کمالات، ۲. جسمانی ییتیلگن‌لیک، وایه‌گه ییتگن‌لیک
- **بوتماق:** اؤرتگه کیلگن
- **بورون:** ۱. هیدلش، هیدبیلیش، عضوی ۲. بیرار جهتدن شو عضو گه نسبت بیریب ایتیلووچی نرسه
- **بوبین سونیش:** رام بؤلماق
- **بیرلشگن:** بیر- بیری بیلن قؤشیلماق یا قؤشیلگن، توپلنگن، اتفاق توزگن
- **پارلاق:** یارقین، روشن، درخشان
- **پیرایه:** زیور، زینت
- **پیکر:** هیکل، تندیس
- **تاریخچی:** تاریخ علمی بیلن شغللنه‌دیگن شخص، تاریخ بؤییچه عالم
- **تارتیشوو:** کشمکش، برخورد، تصادم
- **تاشقین:** کوچلی سوو تاشیش، سوو باسیشی، سیل
- **تانگ آتگنده:** کون چیقیش پیتی، سحر وقتی
- **تایماق:** سیرغه‌لیب کیتماق، تایغانماق، تیریلماق
- **تجارت:** آلدی- ساتدسی قیلیش، سوداگرلیک
- **تحریک:** حرکت قیلیش، وادار قیلیش، حرکت گه آلیب کیلیش
- **تحریک:** حرکت بیرماق، قیمیرلتماق، یوریش گه کیلیترماق، وادار قیلماق
- **تحقیر:** کم‌سیتیش، حقارت قیلش، حقیر دیب حسابلش
- **تخیلی:** خیالی
- **تدبیرلی:** تدبیر بیلن پخته اؤیلب ایش قیله‌دیگن
- **تدوین:** شعردی جمع قیلیش، دیوان توزتکن، دیوان گه بیر نرسه ثبت قلیش، ترتیب بیریش
- **تذکره:** ۱. ایسلش، ایسلشگه سبب بؤله‌دیگن نرسه، ایسلتمه، ۲. شاعرلرنینگ قیسقه شرح حالی یازیلگن کتاب
- **ترافیک:** کیلیب کیتماق، عبور مرور، ارابه‌لر نینگ کیلیب کیتیشی، حمل و نقل
- **ترماق:** ۱. بوتاق، شاخ، شاخه ۲. اساسی یؤل ۳. اساسی تشکیلات، سازمان یا بیرلشمه نینگ بؤلیمی، قسمی
- **تریاق:** دوا ضد زهر
- **تصنیف:** نرسه، حادثه و شوکبیلرنی اولرنینگ اؤزیگه و خصوصیتلریگه قره‌ب تورلی، خیل، گروه و شوکبیلرگه قره‌ب اجره‌تیش صنفلرگه بؤلیش، کتاب یازیش، اونی ترتیبگه سالیش
- **تعادل:** برابر، بیربیری بیلن راست و برابر
- **تفریط:** ایشگه یره‌مسلیک کؤرستماق، اؤزیدن عاجزلیک کؤرستماق، بیهوده ایش قیلماق، ضایع قیلماق، اؤز مالینی تلف قیلماق،
- **تکامل:** کمال تمان یوز کیتیرماق، کمال گه ییتیشماق، سیکین- سیکین کامل بؤلماق
- **تُن:** ۱. مینگ کیلوگرام گه تینگ بؤلگن آغیرلیک اؤلچاو بیرلیگی ۲. تاووش، آهنگ، صوت و شوکبیلر نینگ بلند یا پستلیک درجه سی
- **تنقید:** نقد، سؤزنی یخشی یمانگه اجره‌تیش، سره‌لش
- **تواضع:** فروتنلیک، اؤزینی، خوار توتیش، بیراونی احترام قیلیش اوچون اؤرنیدن توریش
- **تورتکی:** انگیزه، حرکت بیرگیچ
- **تور:** بیلگیلری، خصوصیتلری، وظیفه‌لری، خیلی، نوعی، کؤرینیشی، قسم، بخش
- **توروموش:** ۱. انسان نینگ یشش، کون کیچیریش طرزی، کونده‌لیک حیات ۲. جامعه

نینگ عادی حیات شرط شرایطلری مجموعی ۳. نکاح اساسیده یوزه‌گه کېله‌دیگن حیات، اېر– خاتین‌لیک
- توز: نمک
- توزلوک: نمکی، توزلی
- توزوک: بوزوق اېمس، کمچیلیگی یۉق، درست، یخشی.
- توزوم: جامعه و دولت توزیلیشی سیستمی، تیزیمی، نظام
- توزیلگن: توزماق فعلی نینگ مجهول نسبتی
- توستدن: اتفاقاً، ناگهان یۉلده ییقیلدی
- توگللیک: مکمل، بیتکزیلگن، آخریگه یېتکزیلگن، کوگتماق
- توگون: ۱. توبین، ایپ نینگ باغلنگن یېری ۲. بۉغچه ۳. بدیعی اثرده واقعه نینگ رواجلنه باشله‌نیشگه سبب بۉلگن واقعه، حادثه
- تۉیغو: تشقی تأثیرنی سېزیش، حس اېتیش، قبول قیلیب آلیش قابلیتی، احساس
- تیکلنماق: اعمار قیلیش، راست و مستقیم قیلیش
- تېگیش: هزللشماق، تېگه جللیک قیلماق، هزل، بیلن گپیرماق، قاچیریم کنایه قیلماق
- تیگره‌ک: اطراف
- تیگیسیده: همواریده
- ثروت: دارای
- ثمره‌لی: کوتیلگنیده‌ی یا اوندن آرتیق نفع، فایده، نتیجه بېره‌دیگن
- ثنیات الوداع: مدینه منوره ده بیر یېر نینگ آتی
- جماعت: بېر تۉپلم مردم
- جامع: ییغووچی، تۉپلاوچی تۉلیق، کامل
- جامعه الغه بارشی: جامعه نینگ ترقی قیلیشی
- جامعه: جمعیت، جماعت

- جاهل: بیلیم‌سیز، سوادسیز، عقل‌سیز، بیلیمدانگه یوزمه– یوز
- جنس: جمع اجناس دېیله دی، بیریشی، بیر نرسه، نوع و قسم، تور
- چارلاماق: چقیرماق، دعوت قیلماق، مهمان قیلماق
- چۉزیغ (چوزیق): چۉزینچاق بې‌بۉیی اېنیگه نسبتاً انچه اوزون، چوزیق اوزونچاق
- چۉکماق: آیاقنی تیزه‌دن بوکیب اۉلتیرماق، چۉککه توشماق
- چنقاق: تشنه‌لیک، سووسیز
- چېتلتمس‌لیک: اوزاقلشتیرمس‌لیک، بیر– بیریدن ایریلمس‌لیک، بېگانه بۉلمس‌لیک
- چیدم: آغریق، درد، الم، قیینچیلیک و شوکبیلرگه چیده‌ش طاقت، برداش
- چیزمه: کاغذ یوزیده چیزیلگن لایحه مخصوص چیزمه‌چیلیک اسبابلری یاردمیده معلوم قاعده‌لرگه اساساً بجریلگن گرافیک تصویر
- چېک‌سیز: حدسیز، بې‌حد
- چېکینمس: آرقه گه کېتمس‌لیک، دشمن هجومی نتیجه‌سیده عقب نیشین‌لیک قیلمس‌لیک، آرقه گه سیلجیمس‌لیک
- حاکمیت: حاکم بۉلماق، حکمران‌لیک حاکمیت حقی، حکمرانلیک حقی بېریلگن، بیرلشگن ملتلر تمانیدن بېریلگن حق
- حرص: بیرار نرسه گه بۉلگن کوچلی ایستک، اینتیلیش، قیزیقیش
- حصه قۉشماق: شریک بۉلماق، سهم آلیش
- حصیر: بوریا، فرش
- حماسی: دلاورلیک، شجاع‌لیک شعر حماسی
- حمیده: پسندیده‌لیک
- خاقان: پادشاه، سابق چین و ترکستان پادشاه- لرنی خاقان دیدی ایکن
- خانقاه: درویش‌لر جایی
- خصال: جمع خصلت، خوی ذاتی صفت

- **خصم:** یاوو، دشمن، منازع
- **خصومت:** بیراوگه نسبتاً عداوت، دشمنلیک
- **خصوصیت:** بیرار کیمسه یا نرسه نینگ اؤزیگه خاص، اؤزیگه خاص بېلگیسی، خاصلیک
- **خلاء:** خالی جای، خلوت محل
- **خمر:** شراب
- **خمستین:** خمسه نظامی خمسه امیر خسرو
- **خودبین‌لیک:** خودبین سؤزی نینگ بېلگی آتی
- **خودپرست‌لیک:** اؤزینی یخشی کؤره‌دیگن کیشی، متکبر بؤلماق، اؤزی‌دن باشقه‌نی خواهله‌مه‌سه
- **خورسنماق:** اؤکسینماق بیرار نرسه‌دن افسوس‌له‌نیب خفه بؤلیش، اؤکسینیش، اوکینچ
- **دارفنا:** حاضرگی دنیا
- **دارلحفاظ:** قرآن شریف حفظ قله‌دیگن مدرسه
- **دف چالیش:** دف اورماق
- **دقیق:** اینگیچکه، یومشاق نرسه دقت کؤرستیلگن، دقت بیلن
- **دموکراتیک:** دموکراسی دن آرقه‌داشلیک قیلماق
- **دموکراسی:** اهالی اوچون، اهالی تمانیدن، اهالی وسیله سی بیلن اؤرته گه کېلگن حکومت گه اَیتیله‌دی. ملی حکومت
- **دؤق:** قؤرقیتیش اوچون اَیتیلگن سؤز، پؤپیسه، سیاست
- **دؤل:** ژاله، موزگه اؤخشه‌گن یومه‌لاق یخ
- **دینار:** پیسه، عربلردی پیسه‌سینی آتی دینار دیر
- **ذیحق:** مستحیق
- **ربیع الاول:** قمری آی نینگ اوچینچی ییلی
- **رستگارلیق:** رستگارلیک، آسوده‌لیک، نجات تاپگن
- **رسوخ:** ثابت، استوارلیک، پایدارلیک
- **رصدخانه:** بیر نرسه نی نظر آستیده آلیش و اوندن مراقبت قیلیش، بیر جای ده اؤلتیریب بیر نرسه نی نظر آستیده آلیش و اوندن مراقبت قیلیش
- **رموز:** جمع رمز، اشاره، بېلگی که اوندن مطلب النسه
- **رویاب:** آشکار، معلوم، بیلینگن، کؤریلگن، هویدا
- **ریاضت:** قیین چیلیکلرگه چیدم کؤرسه تیش، طاقت قیلیش
- **ریال:** پول، عربستان نینگ پولی
- **ریجه:** پلان
- **زبده:** کره، مسکه، قَیماق، یاغلیک نرسه گه سوت دن قؤلگه کېلیگن بؤلسه، قسقه معناسیده هم کېلگن دیر
- **زمانوی:** عصری، لکس
- **زواید:** کوپ، اظافه
- **ساغلام:** دردن کسلدن فارغ، سلامت، مفکوروی و معنوی جهتدن تازه، پاک
- **سالم:** درست، بی‌عیب، تندرست
- **ساووتگیچ:** موزلشتیره یاتگن
- **سبعه:** یېتّی ایرکک گه خاص
- **سجاده:** جانماز، اؤشه گیلیم گه اونینگ اوستیده نماز اؤقیله‌دی
- **سخأ:** سخی بؤلیش، جود کرمی بار کیشی، جوانمرد
- **سرشار:** تؤله، لبریز، پر
- **سعی:** ١. کوشش، اورینیش، اینتیلیش ٢. حرکت
- **سماوی:** آسمانگه، سماگه منسوب، کایناتگه عاید
- **سلیق:** جلا، روشن
- **سلاله:** نسل، نطفه، سلسله
- **سناقلی:** دارای تعداد اندک، انگشت شمار
- **سؤزلیک:** لغت نامه
- **سؤز اېرکین‌لیگی:** آزادی بیان
- **سؤز صنعتی:** سؤز هنری
- **سؤژه:** موضوع، مبحث، بحث گه تېگیشلی مطلب یا موضوع

- **سۆنگّی:** آخرگی، کېینگی
- **سیار:** کۆپ سیر قیلووچی کیشی، کۆپ یوریکان کیشی
- **سیر:** اۆزگه‌لردن مخفی توتیلگن یا اۆزکه‌لرگه معلوم بۆلمه‌گن ایش، گپ و شوکبیلر
- **سیم:** کوموش، المونیم لی و مس‌لی ایپ کیم برق اوچون توزه له دی.
- **شاعر:** بیلیمدان، شعر اَیته‌دیگن کیشی
- **شباب:** جوان بۆلماق، جوانلیک، بلاغت گه یېتیشگن دن اۆتیز یاشگچه ییگیت لر، کۆریش
- **شکوه:** اولوغوارلیک، جلال شوکت
- **شیفته:** آشفته
- **صدقه:** تیلنچیلرگـه، محتاجلرگـه خـدا یۆلیـده بېریله‌دیگن پول باشقه بیرار نرسه
- **صحیفه:** نامه، کتاب، روزنامه
- **صغر:** کیچیک بۆلماق، خوار بۆلماق، کمیاشلی، باله‌گینه، کیچیک‌لیک
- **طرح:** ۱. تشلش، آتیش، پیشنهاد قیلیش ۲. لایحه، پلان
- **طرُفه:** عجیب، ینگی بیر نرسه
- **طور:** شۆندی
- **طوق:** گردن بند، چنبر
- **عارف:** ۱. کتّه بیلیم و عقل اېگه‌سی، اۆقیمیشلی، معرفتلی، دانا ۲. تصوف و عرفان، یۆلیگه کیرگن شخص
- **عاید:** تېگیشلی، مربوط، دایر
- **عدو:** خصمه، یاوو، دشمن
- **عرصه:** میدان، عمارتنی آلدی، حیاط
- **عرفان:** تانیش، حق تعالانی تانیش، حق یۆلی گه باریش
- **عطرآگین:** خوشبولیک
- **عصرلر آشه:** عصرلر بۆییچه، قرنلر آره سی ده
- **عصر:** زمان، دور، قرن
- **عظمت:** بویوکلیک، اولوغوارلیک
- **عقاید:** جمع عقیده
- **علامه:** دانشمند، کۆپ بلیم‌لی
- **علیت:** فلسفی مطلب، علت و معلول
- **عنان:** اختیار، جلو
- **غرایب:** غریبه‌لر، هنوزگچه کۆرینمه‌گن بیر نرسه، ینگی بیر نرسه
- **فاضل:** فضیلت اېگه سی، بیلیملی و دانا کیشی،
- **فریفته:** الدنگن
- **فصاحت:** تلی تېز بۆلگن، ادبی تیل بیلن سۆزلش
- **فضیلت:** برترلیک، آرتیقلیک
- **فطری:** طبیعی سرشت، ذاتی و اصل حال
- **قالاق:** ترقی و تمدن دن کېین قالگن، اونچه‌لیک ترقی اېتمه‌گن
- **قان باسیمی:** قان فشاری
- **قایه:** تیک تاغ، تیغه، تاغ نینگ قله سی و یا باشی
- **قتلم:** لایه، قشر
- **قراقچی:** یۆل تۆسیب باسقینچیلیک قیلووچی، یۆل تۆسر
- **قراوسیز:** قارالمه گن، توجه قیلمه گـن، تربیـه بۆلمه‌گن
- **قضائیه کوچ:** قوه قضایی
- **قلمرو:** فرمانروای حوزه‌سی، پادشاه نینگ جغرافیای حوزه‌سی
- **قمچی:** آت، اېشک و شوکبیلرنی مینگنده اولرنی یوریشگه ایشله‌تیله‌دیگن دسته‌لی قییش، تسمه
- **قماق:** قماق‌خانه، بندی خانه
- **قناعت:** آزگه یا باریگه، کۆنیش
- **قورغان:** محوطه، احاطه، دېوار اېتیلگن بیر قطعه یېر.
- **قوزغلان:** انقلاب، شورش
- **قوللناق:** استعمال بۆلماق
- **قۆلیازمه:** یازیلگن مطلب، خامه یازیلگن

- **قیدرماق:** تاپیش حرکتیده بؤلماق، اخترماق، ایزله‌ماق
- **قیر:** رنگی قرا بؤلگن بیر غلیظ ماده، یاپیشه‌دیگن نفت دن آلینگن یوز درجه حرارت گه ذوب بؤله‌دی، یول و باشقه نرسه‌لرنی قوریش اوچون اوندن فایده‌له‌نیله‌دی، تپه، قلعه
- **قیرغاق:** سوو بؤییده‌گی قوروقلیک لب، بؤی، ساحل
- **قیلیق:** عادت
- **کارتوس:** اؤق، مرمی
- **کامگارلیک:** خوش بختلک
- **کبر:** بویوک، منشی، خودخواه، اؤزی نی مقته‌گیچ (مقته‌یدیگن) کیشی، نخوت
- **کمسیتیش:** حرمت قیلمس‌لیک، پست نظر بیلن قره‌ماق، کیچیک قیلیش، خوار اېتیش
- **کؤپ سیریه‌لی:** کؤپ قسملی
- **کوره‌شچن:** کوره‌ش آلیب، باریشگه استعدادی بار
- **کؤلم:** اندازه، مقیاس، حجمی
- **کؤنگیللی:** دواطلب
- **کؤیلاوچی:** شعر اؤقی دیگان، ترانه اؤقی دیگان، شوکبیلردن
- **کیشن:** آتلر و یا باشقه حیوانلرنینگ آیاغیگه سالینه‌دیگن تېمیردن توزیلگن نرسه، بندیلر و محبوس لرنینگ آیاغیگه سالیب قفل له‌یدیگن نرسه
- **کېلیشماوچیلیک:** ضدیت، قره مه قرشیلیک
- **کېلیشوو:** فیصله گه کېلیشگن، قرار، بیتیم، شرطنامه
- **کېک:** شکر، یاغ، اون و تاووق نینگ یومورتقه سیدن عبارت بؤلیب پیشیریلگن شیرینی نینگ بیر توری
- **گوده‌لنتیرماق:** کؤز آلدیده مجسم قیلماق، کؤرینماق
- **لااحصاء:** سان‌سیز، بی‌شمار

- **مارکیت:** دوکانلر تؤپلمه‌سی
- **مبالغه:** بؤرتتیریب کؤرستیش، آرتتیریش، بیرار ایشگه غلو قیلیش
- **متداوله:** معمول و مروج
- **متفکر:** یوکسک تفکرا یگه‌سی
- **متکبر:** خودخواه، خودبین، اؤشه کیشی بویوک‌لیک نی اؤزیگه کؤرسه
- **محقق:** تحقیق قیلووچی، تحقیق اهلی، اؤشه کیشی که حقیقت گه ییتگن بؤلسه
- **محیط:** احاطه قیلووچی اؤشه خط که بیر دائره نی همه تمانینی احاطه قیلگن بؤلسه، اؤشه جای که انسان لر او یېرده زنده‌لیک قیله دی، شهر، قیشلاق، اوی، کشور
- **مدعی:** ادعا قیلگن کیشی، دعواقیلگن کیشی
- **مدنی‌لشماق:** مدنیت کسب اېتماق، مدنیتلی بؤله بارماق
- **مراجعت:** قیتیش، رجوع قیلیش
- **مراق:** ذوق بېرووچی، اشتیاق اویغاتووچی
- **مرغوب:** خاخلگن
- **مستحسن:** یخشی‌لیک
- **مستثنا:** عمومی قاعده‌دن عادتده‌گی ترتیبدن تشقری، استثنا بؤلگن
- **مستند:** سندگه یا دلیلگه اساسلنگن، واقعی
- **مشرف:** شرف تاپگن یوکسلگن، پایه و مرتبه‌سی بلند بؤلگن
- **مصالحه:** ایکّی جناح بیر- بیری بیلن صلح قیلیش، آشتی، سازش
- **مصلی:** جای نماز، سجاده
- **مضافات:** نسبت بېریلگن، قؤشیلگن
- **مطالعه:** بیرار نرسه‌دن اطلاع تاپیش، بیرارکتاب یا باشقه یازوونی دقت بیلن اؤقیش
- **معجب الرویات:** خود خوالیک
- **معجزه:** باشقه‌لر خودی اؤشه نرسه نینگ بجه‌ریشیدن عاجز بؤلگن، خارقالعاده ایش، عمل
- **معانی:** معنا نینگ تؤپلمه‌سی

- **معیار:** معلوم اؤلچا، اندازه مقیاس
- **معنویلیک:** اخلاقی کشینی خصوصیتی
- **مفاهمه:** بیر- بیر بلین معین بیر موضوع اوستیگه کېلیشوو
- **مقتدی:** پیرو
- **مقدمات:** مقدمه نینگ کؤپلیک شکلی
- **مقننه:** قانون توزه‌تووچی بیر بویوک مقام
- **مقننه کوچ:** پارلمان، شورا
- **مقیاس:** کؤلم، اندازه
- **ملکه‌لی:** ملکه گه اېگه بؤلگن، ملکه‌سینی آشیرگن، تجربه‌لی
- **ملایمت:** حلیم یوریش، هرکیم بیلن سازش قلیکان و خوشخوی کیشی
- **مناسک:** حج موسمیده اجرأ بؤله‌دیگن عمللر، صفأ و مروه آره‌سیده تېز یوریش، عرفات ده استقامت اېتیش، شیطان گه تاش آتیش، قربانی قیلیش و طوایف فرضینی اجرأ اېتیش.
- **منازعه:** خصومت قیلماق، ایستیزه قیلماق
- **منعم:** بای، پولی بار، توانلی
- **مؤدت:** محبت، دوستلیک، عشق
- **موعظه:** پند و اندرز
- **مؤید:** تائید قیلووچی، تقویت قیلووچی، قتّیق قیلووچی، یاردم قیلووچی
- **نجوم:** یؤلدیز شناس‌لیک
- **نزع:** جان بېرماق، جان بېریش
- **نظارت:** ناظر نینگ ایشی، ایش دن مراقبت قیلووچی
- **نفایس:** ظریف و نفیس نرسه‌لر
- **نقد:** سره‌لش، یخشینی یماندن اییریش
- **نقلیه:** او نرسه‌کی حمل و نقل گه تېگیشلی بؤلسه، یوک کېلتیرووچی
- **نوادر:** نادر نینگ کوپلیک شکلی، کم تاپیله‌دیگن نرسه
- **نؤخته:** آت، هوکیز، سیگیر، و شو کبی حیوانلر نی باغلش، هیده‌ش اوچون باشی گه بویوم سالینه دیگن ایپ. ابزار
- **نیگیز:** اساس، ریشه
- **هیداوچی:** راننده
- **وایه:** حصه، سهم، بهره
- **وقف:** اؤزمال وملکیدن عام المنفعه ایشلر اوچون استفاده قیلیشلری مقصدیده اجره‌تیلگن ملک یا ثروت
- **وقوف:** آگاه بؤلماق، اطلاع تاپماق
- **هارغین:** چرچه‌گن، خسته بؤلگن
- **هجوم:** حرکت بیلن کیمسه یا نرسه اوستیگه تشله‌نیش
- **هخامنشی:** ایرانلیک قوملردن بېری
- **هزل:** مزاح، هزلش، شوخلیک، بېهوده سؤز
- **هنری:** هنرمند، هنرلی، هنر اهلی
- **هیروئین:** مخدر ماده‌لردن بیر توری
- **یازوو:** ١. یازیش اوچون قؤلله‌نه‌دیگن گرافیک بیلگیلری سیتمی ٢. یازیلگن نرسه، متن
- **یاساق:** منع، قدغن
- **یاقیلغی:** یاقیله دیگن نرسه لر
- **یانده‌شماق:** یانمه- یان کېلماق، یقینلشماق ٢. مسأله‌گه، ایشگه معلوم بیر نقطه نظردن قره‌ماق
- **یاندیرماق:** یانماق
- **یانگیلور:** شکست ییدی
- **یانلیک:** آت اوستیگه تشلنه‌دیگن نرسه، آت اسبابی
- **یانرووچی:** یاندیره دیگن کیشی
- **یانماس:** اوت آلماق، یالقینله‌نیب، نور بېریب تورماق
- **یانماق:** اؤت آلماق، اؤنده کویماق
- **یانیلغی:** یانه دیگن سویوق ماده، درگیرآن
- **یاووزلیک:** یمانلیک، بدلیک
- **یایره‌لیش:** یخشی بؤلماق، اؤزنیی اېرکین حس قیلماق، یایره لیب اؤلتیرماق

- **ییتکچی:** ۱. باشلب، ییتکلب، اییرگشتیریب بارووچی،
یؤلباشچی، رهبر قیلووچی
- **یره‌تیش:** وجودگه کېلتیرماق، بنیاد اېتماق، توزماق، برپاقیلماق، ایجاد
- **یلغوز:** تنها، یکّه
- **ینگلیشماق:** خطا قیلماق، غلط قیلماق، ادشماق
- **ینگره‌ماق:** جرنگلب اېشیتیلماق، جرنگلب یاییلماق، جرنگله‌ماق
- **یوتوق:** بیرار ساحه‌ده اېریشلگن موفقیت، غلبه، لاتری
- **یوغرش:** عجبین قیلیش، خمیر قیلیش، آماده و تیار قیلیش
- **یومشاق:** نرم، ملایم، لطیف
- **یوغریلماق:** عجبین بؤلماق، قؤشیب آلماق، نرم قیلماق، تیارله ماق
- **یؤلاوچی:** یؤلچی، یؤلده کېتـه یـاتگن، اؤتیـب باره‌یاتگن آدم
- **یوواشلیک:** بی آزار، شوخلیک قیلمه یـدیگن، تینچ یا جیم یوره دیگن، مثال: یوواشلیک یخشی و یا آت نینگ یوواشلیگی
- **یېچیم:** ۱. یېچیش، یېچیلیش ۲. مسئله، معضله و شو کبی‌لرنینگ جوابی، مثال: مسئله نینگ یېچیمی
- **ییریک:** ۱. حجمی، اؤلچملری جهتدن نسبتاً کتّه، کؤپ کیشیدن عبارت، کؤپ سانلی،
۲. شهرت، اتاقلی، نفوذلی
- **یېنگیش:** غالب چیقماق، غلبه قازانماق، اوستون چیقماق